

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI

Salih ÖNDER

TÜRK PARLAMENTER SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANININ ROLÜ

147737

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
YRD.DOÇ.DR. TAYFUN AKSOYAK
147131

KIRIKKALE-2004

ÖZET

1982 Anayasasının kabul ettiği Türk parlamenter sisteminin diğer parlamenter sistemlerden farklı olması gayet normaldir. Normal olmayan parlamenter sistemi kendine özgü yorumlamak ve uygulamak değil sistemin özünden kopmaktır. Parlamenter sistemin özü, devlet içerisinde üç ana kuvvetin (yasama, yürütme, yargı) farklı organlara verilerek bu organların birbirini dengelemesini ve denetlemesini sağlamaktır. Bu üç kuvvetten yürütme tek bir organa verilmemiş devlet başkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. Yürütme içerisinde bakanlar kurulu yürütmenin sorumlu ve icrai kanadını, devlet başkanı ise sembolik yetkileri olan sorumsuz kanadını oluşturmaktadır.

1982 Anayasasında da yürütme, parlamenter sisteme uygun olarak Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. Bu normaldir, normal olmayan ve Türk parlamenter sistemini klasik parlamenter sistemin özünden uzaklaştıran nokta; sembolik yetkileri olması gereken Cumhurbaşkanı'nın olağan ve olağanüstü yetkilerle donatılmış olmasıdır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı'nın Türk parlamenter sistemi içerisindeki konumu ve yetkileri, Türk Anayasa Hukuku doktrininde ve kamuoyunda her zaman için güncelliğini koruyan bir tartışma konusudur.

1982 Anayasasında düzenlenen Cumhurbaşkanı'nın konumunun parlamenter sistemle ne denli uyduğunu incelemek amacıyla çalışmamızda; öncelikle parlamenter sistem ve devlet başkanlığı kavramları ile Türk Anayasalarında devlet başkanlığının gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra 1982 Anayasasının öngördüğü parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri son olarak ise Türk parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu incelenmiştir. Sonuçta Türk parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanı'nın klasik parlamenter sistemdeki devlet başkanının konumuyla uyumayan yanları ortaya konularak bu konudaki öneriler dile getirilmiştir.

ABSTRACT

It is quite normal that Turkish parliamentary system that is established by 1982 Constitution is different from other parliamentary systems. What abnormal is not establishing a unique parliamentary system peculiar to Turkey's own conditions, but it is changing the essence of parliamentary system. The essence of parliamentary system is sharing three different powers of state, i.e. Legislation, Executive and Judiciary, among three different organs in order to check and balance each other. Executive power is shared between a President who has symbolic powers and has political and criminal immunity and a Cabinet of Ministers which has the power and responsibility.

1982 Constitution established a two-wing executive branch in accordance with the classical parliamentary system. The executive power is shared between with the President and the Government. Nevertheless, this Constitution allocates so many powers to the President that it is incompatible with the status of President in Parliamentary system as an irresponsible wing of the Executive. That is why the role and power of the President is a subject of discussion among Turkish public and constitutional lawyers.

This study examines the role of the President in Turkish parliamentary system and compatibility of this role with the classical parliamentary systems. The first chapter looks at the characteristics of the parliamentarism. The second chapter examines the powers and responsibility of the President under 1982 Constitution and evaluates the role of President in Turkish parliamentary system in order to suggest some amendments in the Constitution.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü**” adlı çalışmamı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı, faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

12.02.2004

Salih ÖNDER

ÖNSÖZ

Ülkemizin uygulamak istediği rejim türü parlamenter sistem olduğu için çalışmamızın temelini parlamenter sistem oluşturmaktadır. 1982 Anayasasının kabul ettiği Türk parlamenter sisteminin diğer parlamenter sistemlerden farklı olması gayet normaldir. Çünkü her ülke yaşamış olduğu tarihi ve siyasi gelişmelerin etkisinde kalarak parlamenter sistemi kendine özgü yorumlayabilir. Ancak bu, parlamenter sistemin özünden kopmamak şartıyla kabul edilebilir. Parlamenter sistemin özü ise, yasama, yürütme ve yargının devlet içerisinde farklı organlara verilerek bu organların birbirini dengelemesini ve denetlemesini sağlamaktır. Bu amaçla parlamenter sistemde yürütme tek bir organa verilmemiş devlet başkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. Yürütme içerisinde bakanlar kurulu yürütmenin sorumlu ve icrai kanadını, devlet başkanı ise sembolik yetkileri olan sorumsuz kanadını oluşturmaktadır. 1982 Anayasası parlamenter hükümet sistemini kabul etmesine rağmen yürütme içerisinde sorumsuzluğu esas olan Cumhurbaşkanını güçlendirmiştir. Parlamenter sistem isminden de anlaşılacağı gibi sistem içerisinde parlamentonun daha önde bulunduğu sistemdir. Parlamenter sistemin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gerekli olan ise parlamento karşısında siyasi olarak sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulunun güçlü olmasıdır. Türk parlamenter sistemini klasik parlamenter sistemin özünden uzaklaştıran nokta ise; sembolik yetkileri olması gereken Cumhurbaşkanının yetkilerinin çok fazla olmasıdır. Bu sebeple 1982 Anayasasının kabul edilmesinden itibaren başlayarak Cumhurbaşkanının Türk parlamenter sistemi içerisindeki konumu ve yetkileri, Türk Anayasa Hukuku doktrininde ve kamuoyunda her zaman için güncelliğini koruyan bir tartışma konusu olmuştur. Bu sebeple tez çalışmamız 1982 Anayasasının yürütme içerisinde güçlendirdiği Cumhurbaşkanı hakkında söylenen ne ilk sözdür nede bu konuda söylenecek sözlerin sonuncusudur.

Toplumsal ve siyasal olayların büyük bir hızla değiştiği günümüzde değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. Bütün hukuk kuralları gibi anayasanın ve onun getirdiği kurumların da değişmesi normaldir. Çünkü hukuk kuralları durağan bir yapıya sahip değildir aksine dinamik yapıdadır; toplumsal ve siyasal gelişmelere paralel olarak bu kuralların da değişebileceği kaçınılmazdır. Doktrindeki çalışmaların ve tartışmaların değişikliklerin habercisi ve yön vericisi olduğu düşünüldüğünde Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü adlı çalışmamızın bu konudaki araştırmalara ve tartışmalara katkıda bulunmasını diliyorum.

Çalışmanın hazırlanmasında, 80 yıllık ömrünün en verimli 50 yılını Türkiye Cumhuriyetine ve Türk Milletine adayan, engin bilgi ve görüşleriyle desteğini esirgemeyen başta Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman DEMİREL olmak üzere; yakın ilgi ve desteğini her an yanımda hissettiğim danışmanım Yard.Doç.Dr. Tayfun AKSOYAK ve Yard.Doç.Dr. Ali Rıza ÇOBAN'a; rahat bir çalışma ortamı hazırlayan eşim Arife ÖNDER'e; şahsi kitaplıklarını açarak kaynaklara daha kolay ulaşmamı sağlayan çalışma arkadaşlarıma ve hayatımın her aşamasında üzerimde emeği geçen başta ailem olmak üzere ilk okul öğretmenim Sevgi SAYIM'dan itibaren bütün hocalarıma teşekkür ediyorum.

Her çalışmanın mutlaka eksik yanları olacaktır. Bu çalışmada olabilecek bütün eksiklikler ve yanlışlıklar bilimsel çerçevede dahilinde şahsıma, doğrularsa danışmanım Yard.Doç.Dr. Tayfun AKSOYAK'a atfedilmelidir.

Ankara, Nisan-2004
Salih ÖNDER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇILAMA	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM I DEVLET BAŞKANLIĞI VE PARLAMENTER SİSTEM

I-Devlet Başkanlığı	5
II-Parlamenter Sistemde Devlet Başkanı	7
A-Genel Olarak Hükümet Sistemleri ve Parlamenter Sistem	7
B-Parlamenter Sistemde Yürütme Organı ve Özellikleri.....	9
1-Yürütmenin İki Başlı Oluşu.....	9
2-Yürütmenin Göreve Gelişi.....	11
3-Devlet Başkanının Siyasi Açıdan Sorumsuzluğu	12
4-Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu.....	13
5-Yürütmenin yasamayı fesih yetkisi.....	16
III-Türk Anayasalarında Devlet Başkanlığının Gelişimi	19
A-1876 Kanun-i Esasi'de Devlet Başkanı (Padişah)	19
1-Göreve Geliş Şekli, Nitelikleri ve Görev Süresi.....	19
2-Görev ve Yetkileri.....	20
B-1909 Kanun-i Esasi'sinde Devlet Başkanı (Padişah).....	23
C-1921 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı	26

1-Genel Olarak	26
2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi	30
3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri.....	30
4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri	31
D-1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı.....	33
1-Genel Olarak	33
2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi.....	34
3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri.....	36
4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri	36
5-Cumhurbaşkanına Vekalet	39
6-Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu	39
E-1961 Anayasasında Cumhurbaşkanı.....	40
1-Genel Olarak	40
2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi	41
3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri.....	43
4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri	44
5-Cumhurbaşkanına Vekalet	46
6-Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu	47

BÖLÜM II

1982 ANAYASASI'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ PARLAMENTOER SİSTEM VE CUMHURBAŞKANI

I-Genel Olarak 1982 Anayasası'na göre Parlamentoer Sistem ve Cumhurbaşkanı	48
A-Türk Parlamentoer Sistemi.....	49
B-Türk Parlamentoer Sisteminde Yürütme Organının Yapısı	50
C-Türk Parlamentoer Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Hukuki Statüsü.....	52
1-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi	53

2-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri.....	58
3-Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı.....	61
4-Göreve Başlaması	64
5-Cumhurbaşkanına Vekalet.....	65
6-Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi.....	67
II-1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri.....	70
A-Cumhurbaşkanının Yasama İle İlgili Görev ve Yetkileri	72
1-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılış Konuşmasını Yapmak.....	72
2-Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Toplantıya Çağırarak	73
3-Kanunları Yayımlamak.....	74
4-Kanunları Tekrar Görüşülmek Üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Göndermek	76
5-Anayasa Değişikliğine İlişkin Kanunları Halk Oyuna Sunmak.....	78
6-Anayasa Mahkemesine İptal Davası Açmak	80
7-TBMM Seçimlerinin Yenilenmesine Karar Vermek	81
B-Cumhurbaşkanının Yürütme İle İlgili Görev ve Yetkileri	83
1-Başbakanı Atamak ve İstifasını Kabul Etmek	83
2-Başbakanın Teklifi Üzerine Bakanları Atamak ve Görevlerine Son Vermek	84
3-Gerekli Gördüğü Hallerde Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmek veya Bakanlar Kurulunu Başkanlığı Altında Toplantıya Çağırarak.....	86
4-Yabancı Devletlere Türk Devletinin Temsilcilerini Göndermek, Türkiye Cumhuriyetine Gönderilecek Yabancı Devlet Temsilcilerini Kabul Etmek..	87
5-Milletlerarası Antlaşmaları Onaylamak ve Yayımlamak.....	88
6-Türkiye Büyük Millet Meclisi Adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını Temsil Etmek.....	88
7-Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılmasına Karar Vermek.....	89

<u>8-Genelkurmay Başkanını Atamak</u>	90
<u>9-Milli Güvenlik Kurulunu Toplantıya Çağırarak ve Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık Etmek</u>	90
<u>10-Başkanlığında Toplanan Bakanlar Kurulu Kararıyla Sıkıyönetim veya Olağanüstü Hal İlan Etmek ve Kanun Hükmünde Kararname Çıkarmak</u>	91
<u>11-Kararnameleri İmzalamak</u>	93
<u>12-Sürekli Hastalık, Sakatlık ve Kocama Sebebi İle Belirli Kişilerin Cezalarını Hafifletmek veya Kaldırmak</u>	97
<u>13-Devlet Denetleme Kurulunun Üyelerini ve Başkanını Atamak ve Devlet Denetleme Kuruluna İnceleme, Araştırma ve Denetleme Yaptırtmak</u>	98
<u>14-Yükseköğretim Kurulu Üyelerini ve Üniversite Rektörlerini Seçmek</u>	100
<u>C- Cumhurbaşkanının Yargı İle İlgili Görev ve Yetkileri</u>	101

BÖLÜM III

1982 ANAYASASI'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ PARLAMENTO SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANININ SİYASİ, CEZAI VE HUKUKİ SORUMLULUĞU

<u>I-Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumluluğu</u>	104
<u>II-Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu</u>	107
<u>A-Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı cezai sorumluluğu</u>	108
<u>B-Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı cezai sorumluluğu</u>	109
<u>III-Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu</u>	113
<u>A-Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemleri dolayısıyla hukuki sorumluluğu</u>	113
<u>B-Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla hukuki sorumluluğu</u>	114
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	122

KISALTMALAR

a.g.b.	adı geçen bildiri
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AID	Amme İdaresi Dergisi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFY	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AMY	Anayasa Mahkemesi Yayınları
AYMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DEÜY	Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
DÜHFD/Y	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi/Yayınları
E.	Esas
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜHFY	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
K.	Karar
M / md.	Madde
Ör.	Örneğın
RG	Resmi Gazete
s.	Sayfa
SK.	Sayılı Karar
T.	Tasarı
TBMMB	Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	ve devamı

GİRİŞ

Temsili hükümet sistemlerinden olan parlamenter sistem, kuvvetler ayrılığına daha doğrusu kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan bir hükümet sistemidir. Bu sistemde, birbirlerine bağımlı kılınmış yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler karşılıklı etkileşim araçları ile sağlanmıştır.

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme yetkisi bir kişi (Devlet başkanı) ile bir kurul (Bakanlar Kurulu) arasında paylaşılmıştır. Yürütme yetkisinin bir kişi ile bir kurul arasında paylaşılması parlamenter sistemin temel özelliklerinden birisidir. Parlamenter sistemin bir diğer temel özelliği ise yürütme organını oluşturan Devlet başkanının siyasal bakımdan sorumsuz, Bakanlar Kurulunun ise yasama organına karşı kolektif ve bireysel olarak sorumlu olmasıdır.

İlımlı kuvvetler ayrılığı sistemi de denilen parlamenter hükümet sistemi, bir teori olmaktan çok tarihsel bir evrimin sonucu olarak anavatanı olarak bilinen İngiltere’de doğmuş ve gelişmiştir.¹ Günümüzde anavatanı İngiltere’den başka bir çok ülke tarafından benimsenip uygulanan parlamenter hükümet sistemi, İngiltere’de kendine özgü bir yapıya kavuşmuştur. Bu sebeple İngiliz parlamenter sistemi, taşıdığı bu özellikleri ile diğer parlamenter hükümet sistemlerinden ayrılmaktadır.² Aslında bunu sadece İngiliz parlamenter sistemi için söylemek yanlış olur. Çünkü, her ülkenin geçirmiş olduğu tarihsel süreç ve sosyal-ekonomik şartları parlamenter sistemi kendine göre yorumlamalarına ve uygulamalarına sebep olmuştur. Sonuç olarak teoride tek bir parlamenter hükümet sistemi modeli (İngiltere) varken

¹ TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2001, s. 300

² GÜRBÜZ Yaşar, Karşılaştırmalı siyasal sistemler, İstanbul, 1987, s. 35

uygulamada her ülkenin kendisinden bir şeyler kattığı ve kendine özgü özellikleri olan parlamenter hükümet sistemleri meydana gelmiştir.

Aynı durum ülkemiz için de geçerlidir. 1982 Anayasasının kabul ettiği hükümet sistemi de özünde parlamenter hükümet sistemi olmakla birlikte İngiltere veya başka bir ülke parlamenter sistemi ile her konuda aynı nitelikleri taşımamaktadır. Bu sebeple Türk parlamenter sistemini kendi şartları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1982 Anayasası da parlamenter sistemin temel özelliklerine uygun olarak yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu arasında paylaşmıştır.³ Yürütme içinde ise Cumhurbaşkanının işlemlerinden dolayı sorumsuz olduğunu Bakanlar Kurulunun ise Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısında kolektif ve bireysel olarak sorumluluğunu kabul etmiştir.⁴ 1982 Anayasası, devlet içerisindeki üç temel kuvvet (Yasama, Yürütme ve Yargı) arasından yürütmeye ağırlık vermiş, yürütme içinden ise Cumhurbaşkanını güçlendirmiştir.⁵ Cumhurbaşkanının siyasi olarak sorumsuzluğu parlamenter sistemin temel ilkelerindedir. Çünkü klasik parlamenter sistemde Devlet Başkanının yetkileri semboliktir ve “Yetki ve sorumlulukta paralellik” ilkesi gereğince sembolik yetkileri olan Devlet Başkanı göreviyle ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı sorumsuzdur. Ancak 1982 Anayasasının kabul ettiği Türk parlamenter sisteminde sorumsuz olan Cumhurbaşkanının olağan ve olağanüstü birçok yetkiye sahip olduğu görülmektedir. Sorumsuz olan Cumhurbaşkanına 1982 Anayasasının vermiş olduğu yetkilerin

³1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 8. madde “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

⁴ 1982 TC. Anayasası 105. madde “Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.”

⁵ ERDOĞAN, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, s.169

parlamerter sistemin sınırlarını zorladığı hatta aştığı Türk Anayasa Hukuku doktrininde de genel olara kabul edilen bir görüştür.⁶

“Hukuk devleti” ilkesinin evrensel bir ilke olarak kabul edildiği günümüz devlet anlayışında sorumlusu olmayan bir işlem söz konusu olamayacağı için, Türk parlamerter sistemindeki göreviyle ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı sorumsuz olan Cumhurbaşkanının sistem içerisindeki bu güçlü konumunun parlamerter sisteme ne denli uygun olduğu irdelenmesi gereken bir noktadır.

“Türk Parlamerter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü” isimli çalışmamızda, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Cumhurbaşkanı ile ilgili düzenlemelerinin parlamerter sisteme ne denli uygun olduğu konusuna yeni bir bakış açısı getirmeye çalışacağız.

Bu amaçla çalışmamızın birinci bölümünde, devlet başkanlığı ve parlamerter sistem başlığı altında; devlet başkanlığı, parlamerter sistemde devletin başı olarak devlet başkanı ve Kanun-i Esasiden 1982 Anayasasına kadar Türk anayasalarında devlet başkanlığının gelişimi incelenecektir.

İkinci bölümde, 1982 Anayasasının öngördüğu parlamerter sistem ve Cumhurbaşkanlığı başlığı altında 1982 Anayasasına göre parlamerter sistem ve Cumhurbaşkanı, Türk parlamerter sistemi, Türk parlamerter sisteminde yürütme organının yapısı ve Türk parlamerter sisteminde Cumhurbaşkanının hukuki statüsünü alt başlıklar halinde incelenecektir. Bu bölümde 1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri başlığı altında Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargı ile ilgili görev ve yetkileri, bazı yerlerde karşılaştırmalı hukuk açısından incelenecektir.

⁶ KUZU Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul, 1990, s. 74-79, ONAR Erdal, Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?, Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayında Sunulan Bildiri, Ankara, 9-13.01.2001, s. 8, ERDOĞAN, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, s.197, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU,a.g.e., s. 423, SABUNCU Yavuz, Anayasaya Giriş, Ankara, 2003, s. 203, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1995, s. 291, İZGİ Ömer, GÖREN Zafer, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, Cilt II, Ankara, 2002, s.975

Üçüncü bölümde ise, 1982 Anayasasının öngördüğü parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumluluğu incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu incelendikten sonra Cumhurbaşkanının cezai ve hukuki sorumluluğu incelenecektir.

BÖLÜM I

DEVLET BAŞKANLIĞI VE PARLAMENTER SİSTEM

I-Devlet Başkanlığı

Devlet başkanlığını ve Devlet Başkanını açıklamadan önce devleti, kendisini meydana getiren unsurlarla birlikte açıklamak sanırsanız daha yerinde olacaktır.

Oybirliği ile benimsenmiş bir tanımı olmayan devlet⁷ kavramı kendisini meydana getiren unsurlardan bağımsız düşünülemez. Kısaca belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların oluşturdukları siyasi örgüt diyebileceğimiz devletin üç tane unsuru yani varlık koşulu vardır.⁸ Bunlar; ülke , insan topluluğu ve siyasi teşkilattir.⁹ Ülke; devleti oluşturan siyasi teşkilatın egemenliğinden kaynaklanan yetkilerini kullanabileceği belirli bir toprak parçasıdır. Ülke unsuru devlet yetkilerinin kullanılabilmesi için belirli alanı sınırlar. Bu anlamda bu sınırın belirli olmadığı (ülkesiz) bir devlet düşünülemez. İnsan topluluğu; egemenlikten kaynaklanan devlet yetkilerinin üzerinde kullanıldığı belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halktır. Bu insan topluluğunun ayırt edici özelliği, kendilerini diğer topluluklardan çeşitli açılardan farklı kabul eden ve kendisini meydana getiren bireylerin birbirlerine bir takım maddi ve manevi bağlarla bağlı bulunduğu bir insan topluluğu olmasıdır. Devletin son varlık koşulu olan siyasi teşkilat ise belirli bir toprak parçası üzerinde

⁷ “Devlet sözcüğü, batıda ancak 16. yüzyılda kullanılır. Çünkü bu gün anladığımız anlamda, belirli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi örgüt olarak devlet, 16. yüzyılda belirir. Devlet sözcüğü dilimize Arapça’dan gelmiştir. “Devl” kökünden, el değiştirme elden ele geçme demektir. Batı dillerinde devlet karşılığı “Stato, State, Stat, Estat” yada “Etat” 16. yüzyılda kullanılmaya başlanılmıştır. Latince Status’dan (bir durumu, tutumu, ayakta duruşu ifade eder) kaynaklanır; belirli dengelilik süreklilik düşüncesini de taşır.” TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, İstanbul, s. 108

⁸ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 111

⁹ FENDOĞLU’na göre, toplumda üstün gücü temsil eden devleti meydana getiren unsurlar maddi ve manevi unsurlar olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi unsurlar; ülke ve millet, manevi unsur ise egemenliktir. FENDOĞLU Hasan Tahsin, Hukuk Bilimine Giriş, İstanbul, 1997, s.88

yaşayan insan topluluğunun korunmasını ve devamını sağlamayı amaç edinmiş siyasi ve hukuki örgüttür.¹⁰

Unsurlarından hareketle devleti; belirli bir ülke üzerinde yaşayan insan topluluğunun korunmasını ve devamını sağlamak amacıyla egemenlikten kaynaklanan devlet yetkilerini bu ülke ve insan topluluğu üzerinde kullanan siyasi ve hukuki örgüt olarak tanımlayabiliriz. Devlet, aslında belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun yaşadıkları tarihsel süreç sonucunda beliren siyasi ve hukuki tercihleridir. Devlet siyasi bir kurumdur ve siyasi faaliyetler devletin sınırları içinde gerçekleşir. Devlet Başkanı ise bu siyasi ve hukuki tercihleri onlar adına yerine getiren başka bir ifadeyle siyasal iktidarı kullanan kişidir.

Devletin en temel organı olan Devlet Başkanı devlet kadar eski bir kurumdur. Çünkü tarihin hemen hemen her döneminde farklı isimler altında olsa da devlet ve Devlet Başkanı olmuştur. Bu sebeple devlet ve devlet başkanlığı insanlar tarafından sonradan icat edilmemiş tarihi gelişim içerisinde çeşitli sebeplerle kendiliğinden meydana gelmiştir.¹¹

Devlet başkanlığı ve Devlet Başkanı bir birinden farklı kavramlardır. Devletin tanımından hareketle devlet başkanlığı; bir ülke üzerinde yaşayan insan topluluğunun korunmasını ve devamını sağlamak amacıyla devlet yetkilerini bu ülke ve insan topluluğu üzerinde kullanan siyasi ve hukuki makamdır. Devlet Başkanı ise devlet başkanlığı makamının kendisine tanıdığı yetkileri kullanan kişidir. Sonuç olarak devlet başkanlığı devlet yetkilerinin kullanıldığı makamdır Devlet Başkanı ise bu yetkileri kullanan kişidir.¹²

¹⁰ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 108-121

¹¹ GÖZLER Kemal, Devlet Başkanları (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi), Bursa, 2001, s.1

¹² GÖZLER, Devlet Başkanları, s.2

II-Parlamenteer Sistemde Devlet Başkanı

A-Genel Olarak Hükümet Sistemleri ve Parlamenteer Sistem

Devletin fonksiyonları üzerine yapılan incelemeler Aristoteles'e kadar gitmesine karşın kuvvetler ayrılığı kuramının anlamı, ünlü Fransız siyasal ve sosyal bilimcisi Montesquieu'nun Kanunların Ruhunu adlı eserinde açıkça ifade edilmiştir. Bu sebeple bu gün kuvvetler ayrılığı denildiğinde ilk akla gelen isim Montesquieu'dur. Montesquieu Kanunların Ruhunu'nda açıkça kuvvetler ayrılığından bahsetmez ancak, "yasama kuvvetiyle yürütme kuvveti aynı kişi veya memurlar topluluğuna verilirse, ortada özgürlük diye bir şey kalmaz diyerek kuvvetlerin ayrılması gerektiğini belirtmiş olur. Yine Montesquieu'ya göre yargı kuvveti yasama kuvvetinden ayrılmazsa ortada yine özgürlük diye bir şey kalmaz. Montesquieu'ya göre her devlette üç türlü kuvvet vardır ve her kuvvet ayrı bir organ tarafından kullanılmalıdır."¹³

Hükümet sistemleri kendisini oluşturan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birliğine veya ayrılığına göre ikiye ayrılır. Yargı kuvvetinin diğer iki kuvvetten bağımsız olması evrensel bir ilke olarak kabul edildiği için hükümet sistemlerini ağırlıklı olarak yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler belirler.

Kuvvetler birliği sistemleri yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı organda birleştiği hükümet sistemleridir. Bu birleşmede yasama ve yürütme kuvveti, ya yasama organında yada yürütme organında birleşir. Yasama ve yürütme kuvvetinin yasama organında birleştiği hükümet sistemi "Meclis hükümeti sistemi"dir. Bu kuvvetlerin yürütme organında birleştiği hükümet sistemleri ise "Mutlak monarşi" veya "Diktatörlük"tür.¹⁴

Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise yasama ve yürütme kuvvetinin farklı organlara verildiği hükümet sistemleridir. Yasama ve yürütme kuvvetinin farklı

¹³ TURHAN Mehmet, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, s. 5

¹⁴ GÖZLER, Devlet Başkanları, s.6

organlara verilmesi temeline dayanan kuvvetler ayrılığı sistemleri, kuvvetlerin ayrılma derecesine göre kendi içerisinde “sert kuvvetler ayrılığı sistemi” ve “yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi” olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bu ayrım da sert kuvvetler ayrılığı sistemi “başkanlık sistemi”, yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi ise “parlamenter sistem”dir. Bu iki hükümet sistemine, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bir nevi karışımı olan ve Devlet Başkanının halk tarafından seçildiği “yarı başkanlık sistemini”de ekleyebiliriz. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemi birbirinden ayıran temel fark, yürütme organının yapısı ve göreve geliş şeklidir. Gerçekte başkanlık sisteminde yürütme “monist”, parlamenter hükümet sisteminde ise “düalist” yapıdadır. Ayrıca başkanlık sisteminde yürütmenin başı olan Devlet Başkanı doğrudan doğruya halk tarafından seçilirken parlamenter sistemde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından (değişik sistemlerle seçilir) seçilmez.

Daha öncede belirttiğimiz gibi parlamenter sistemde birbirlerine bağımlı kılınmış yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler karşılıklı etkileşim araçları ile sağlanmıştır. Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkilerin en güzel örneği kanunların hazırlanması ve kabulü işlemidir. Kanunlar çoğu zaman yürütmenin bir kanadını oluşturan Bakanlar Kurulu tarafından kanun tasarısı şeklinde hazırlanır ve parlamento tarafından kabul edilirler.

Parlamenter hükümet sisteminin anavatanı İngiltere’dir. Parlamenter hükümet sistemi, bir teori olmaktan çok tarihsel bir evrimin sonucu olarak İngiltere’de doğmuş ve gelişmiştir.¹⁵ Günümüzde parlamenter hükümet sistemi, İngiltere’de kendine özgü bir yapıya kavuşmuştur. İngiliz parlamenter hükümet sistemi, taşıdığı bu özellikleri ile diğer parlamenter hükümet sistemlerinden ayrılmaktadır.¹⁶ Aslında bunu sadece İngiliz parlamenter hükümet sistemi için söylemek yanlış olur. Çünkü, her ülkenin geçirmiş olduğu tarihsel süreç ve sosyal-ekonomik şartları parlamenter sistemi kendine göre yorumlamalarına ve

¹⁵ TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2001, s. 300

¹⁶ GÜRBÜZ Yaşar, Karşılaştırmalı siyasal sistemler, İstanbul, 1987, s. 35

uygulamalarına sebep olur. Sonuç olarak teoride tek bir parlamenter hükümet sistemi modeli (İngiltere) varken uygulamada her ülkenin, yukarıda belirttiğimiz sebeplerle, kendisinden bir şeyler kattığı ve kendine özgü özellikleri olan parlamenter hükümet sistemleri meydana gelmiştir. Aynı durum ülkemiz için de geçerlidir, bu sebeple Türk parlamenter sistemini kendi şartları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Çalışmamızın konusu “Türk parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanının rolü” olduğu için diğer hükümet sistemleri hakkında genel bilgiler verilecek bundan sonraki bölümde ise sadece parlamenter sistem içerisinde yürütme organı incelenecektir.

B-Parlamenter Sistemde Yürütme Organı ve Özellikleri

Parlamenter sistemde yürütme iki başlıdır. Yürütmenin bir kanadını siyasi açıdan sorumsuz Devlet Başkanı (Cumhurbaşkanı veya Kral) diğer kanadını ise hükümet (Bakanlar Kurulu, Kabine) oluşturur. Parlamenter sistemde yürütme organının beş özelliği vardır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Yürütmenin İki Başlı Oluşu

Parlamenter sistemde yürütme kuvveti tek bir kişi veya kurula bırakılmamış bu hükümet sisteminin bir özelliği olarak bir kişi (Devlet Başkanı) ile bir kurul arasında paylaşılmıştır.

Yürütmenin bir kanadını siyasi açıdan sorumsuz Devlet Başkanı diğer kanadını ise Bakanlar Kurulu (Hükümet) oluşturur. Bakanlar Kurulu kolektif bir organ olup Başbakan ve bakanlardan oluşur. “Sistemin monarşi veya cumhuriyet olmasına göre, Devlet Başkanı, ya hükümdar ya da Cumhurbaşkanıdır.”¹⁷

¹⁷ ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara, 1997, s.115

Parlamente sistemde yürütme organının iki başlı olması bu başların eşit yetkilere sahip ve bir birinden bağımsız olduğu anlamına gelmez.¹⁸ Yönetimde istikrarın sağlanabilmesi için bu başlardan biri gerçek, diğeri ise sembolik olmak zorundadır. “Parlamente sistemlerde de , yürütme organı bir bütündür; sadece tek bir “yürütme fonksiyonu”, tek bir “yürütme kuvveti” vardır. Zaten tek bir kuvvetin tek bir fonksiyonunun, birbirinden bağımsız iki ayrı başa tabi olması eşyanın tabiatına aykırıdır.”¹⁹

Yürütme organını oluşturan başlardan hangisinin yetkileri sembolik hangisinininki gerçek olmalıdır? Bizce parlamente sistemin anavatanı İngiltere’de olduğu gibi Devlet Başkanının yetkileri sembolik olmalıdır.²⁰ Çünkü; ilerde de inceleyeceğimiz gibi Devlet Başkanı siyasi açıdan sorumsuz Bakanlar Kurulu ise siyasi açıdan parlamentoya karşı sorumludur buna ilaveten parlamente sistemlerde Devlet Başkanını doğrudan doğruya halk seçmediği halde²¹ Bakanlar Kurulu halkın temsilcileri (millet vekilleri) arasından oluşturulmaktadır. Sonuç olarak yürütmede asıl yetkinin yasama organına karşı bireysel ve kollektif olarak sorumlu olan Bakanlar Kuruluna ait olduğu kabul edilmektedir. Doğrudan halk tarafından belirlenmeyen ve siyasi açıdan sorumsuz olan Devlet Başkanının yetkilerinin sembolik olması doğaldır. Parlamente hükümet sisteminin anavatanı İngiltere’de yürütmenin başı Taç’ın yetkileri esas olarak simgeseldir. İngiltere’de Kralın (Kraliçenin) üç gerçek yetkisi vardır bunlar: a) Bilgilendirilme ve danışılma yetkisi; b) Doğru gördüğü yönde destek verme yetkisi; c) Sorumluları kendi deneyimlerinden

¹⁸ “Bu tür yürütme organlarında hükümet ve Devlet Başkanı olmak üzere iki ayrı baş vardır. Bu iki baş bir birinden bağımsız hareket ederse biri yürütme organına bir emir, diğeri karşı yönde bir emir verirse yürütme organı bloke olur. İki başlılık sorununa tarihsel olarak iki çözüm getirilmiştir; biricisi başlardan birini koparıp atıp yürütme organını tek başlı bırakmaktır. Bu çözüm başkanlık sisteminin çözümüdür. İkinci çözüm başlardan birini etkisiz bırakmak daha doğrusu diğeri tabi kılmaktır. Bu çözüm ise parlamente sistemin çözümüdür.” GÖZLER Kemal, Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması, Bursa, 2000, s.11

¹⁹ GÖZLER, Devlet Başkanları, s.10

²⁰ EROĞUL Cem, Çağdaş Devlet Düzenleri, Ankara, 2001, s.21

²¹ Parlamente monarşilerde Devlet Başkanı (kral, hükümdar) veraset kurallarınca belirlendiği halde, Parlamente cumhuriyetlerde Devlet Başkanı halkın doğrudan doğruya katılımı olmadan belirlenmektedir.

yararlandırma (uyarma) yetkisidir. Bunların dışındaki Taç'ın (Kralın, Kraliçenin) yetkilerini (Royal Prerogative Powers) ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Parlamantonun toplantıya çağırılması, süresinin uzatılması, tatile gönderilmesi, feshedilmesi.
- 2) Her yıl Lordlar Kamarası'nda Taç Söylevininin okunması.
- 3) Yasalaşmanın son aşaması olan onay yetkisinin kullanılması.
- 4) Başbakanın atanması.
- 5) Başbakanın isteği üzerine yeni Lordlar yaratılması.
- 6) Üst düzey yargıçlar dahil bütün üst düzey devlet görevlilerinin atanması.
- 7) Af yetkisinin kullanması.²²

2-Yürütmenin Göreve Gelişi

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organının ikinci temel özelliği yürütme organının doğrudan doruya halk tarafından değil de parlamento tarafından belirlenmesidir.²³

Parlamenter sistemde iki başlı olan yürütme organının göreve gelişini ikiye ayırarak ele almak gerekir. Parlamenter sistemde yürütmenin birinci kanadını oluşturan Devlet Başkanı (kral) monarşilerde veraset yoluyla, cumhuriyetlerde ise (Cumhurbaşkanı) parlamento tarafından belirlenmektedir. Parlamenter sistemde yürütmenin ikinci kanadını oluşturan Bakanlar Kurulu ise parlamento tarafında değişik usullerle belirlenir.

Sonuç olarak parlamenter hükümet sisteminde iki başlı olan yürütme organının belirlenmesine halkın doğrudan doğruya katılımı olmamaktadır. Çünkü Devlet Başkanı devlet rejimine göre ya veraset yoluyla bu göreve gelmekte veya

²² EROĞUL, Çağdaş Devlet Düzenleri, s.21, 22

²³ TURHAN, a.g.e., s. 51

parlamento tarafından belirlenmektedir. Yürütme organının diğer kanadını oluşturan Bakanlar Kurulu da (kabine, hükümet) yine halkın doğrudan etkisi olmaksızın parlamento tarafından çeşitli yollarla belirlenmektedir.²⁴

3-Devlet Başkanının Siyasi Açıdan Sorumsuzluğu

Parlamentar hükümet sisteminde yürütme organının üçüncü temel özelliği yürütme organının bir kanadı olan Devlet Başkanının siyasi açıdan sorumsuz olmasına karşın yürütme organının diğer kanadı olan Başbakan ve Bakanlar Kurulunun parlamento karşısında siyasi açıdan sorumlu olmasıdır.

Bu sebeple parlamenter sistemde Devlet Başkanının göreve gelme şekli nasıl olursa olsun parlamento tarafından Devlet Başkanının görevine son verilemez.²⁵

Parlamentar sistemde Devlet Başkanının siyasi açıdan sorumsuzluğunun temeli devlet başkanlığının daha çok sembolik bir statüde olduğunun kabul edilmesine dayanmaktadır. Kamu hukukundaki yetkide ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereğince sembolik yetkilerle donatılmış bir kişinin sorumluluğunun olmaması doğaldır. Siyasi açıdan sorumsuzluğun amacı ise Devlet Başkanını mutlak olarak korumak olmayıp yürütme organının başı olan Devlet Başkanının istikrarını ve devamlılığını sağlamaktır.

Parlamentar sistemde Devlet Başkanının sorumsuzluğu monarşilerde mutlaktır. Yani Devlet Başkanı siyasi açıdan sorumsuz olduğu gibi hukuki ve cezai açıdan da sorumsuzdur. Parlamentar rejimin anavatanı İngiltere’de bu durum “kral fenalık yapmaz” formülü ile ifade edilmektedir.²⁶

²⁴ GÖZLER, Devlet Başkanları, s.11

²⁵ “Devlet Başkanı parlamento karşısında sorumlu değildir ama uygulamada parlamentonun devlet başkanlarını görevden çekilmeye zorladığı da olmuştur. Fransa’da 1887 yılında ikinci kez Cumhurbaşkanı olan Grevy, damadı Wilson’un Legion d’honneur nişanları dağıtımındaki yolsuzluklara adının karışması üzerine kendisinin bu olayda hiçbir ilgisi olmamasına rağmen “mebuslar meclisi” Devlet Başkanı görevinden çekilmedikçe hiçbir bakanla temas kurmayacağını açıklayınca istifa etmek zorunda kalmıştır.” TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s.401, dipnot. 100

²⁶ GÜNEŞ Turan, Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, 1956, s.60

Parlamenteer cumhuriyetlerde de Devlet Başkanı sorumsuzdur. Ancak bu sorumsuzluk parlamenteer monarşilerdeki gibi mutlak değildir. Cumhurbaşkanı görevini yerine getirirken yaptığı işlemlerinden dolayı siyasi, cezai ve hukuki olarak sorumsuzdur. Bu durumun tek istisnası ise vatana ihanettir. Bu istisna parlamenteer cumhuriyetin uygulandığı ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir.

Parlamenteer cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanının görevini yerine getirirken yaptığı işlemlerinden dolayı siyasi, cezai ve hukuki olarak sorumsuzluğu olmasına karşın görevi dışındaki eylemlerinden dolayı sorumluluğu kabul edilmektedir.

Cumhurbaşkanının sorumluluğu çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıca ve ayrıntılı olarak inceleneceğinden dolayı burada bu kadar bilgi vermeyi, ayrıntıları ilgili bölümde incelemeyi uygun buluyoruz.

4-Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu

Bakanlar Kurulu Başbakanın başkanlığında kollektif yapıya sahip bir kuruldur.²⁷ Bakanlar Kurulunun başı olan Başbakan Devlet Bařkanı²⁸ tarafından parlamento yeleri içinden atanır. Atanan Başbakan diğer bakanları²⁹ da belirleyerek Bakanlar Kurulu listesini Devlet Başkanının onayına sunar ve Devlet Başkanının onaylaması ile Bakanlar Kurulu göreve başlamış olur.

Göreve başlarken parlamentoda yapılan güven oylaması Bakanlar Kurulunun göreve başlaması için şart değildir. Çünkü Bakanlar Kurulu Devlet Başkanının onayıyla görevine başlamış olur. Devlet Başkanının Başbakanı belirlemede takdir yetkisi vardır. Ancak Devlet Başkanı bu yetkisini, yönetimde

²⁷ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 405-410

²⁸“Devlet Başkanının Başbakanı atamasının istisnaları da vardır. Örneğin İşve’te 1975 Anayasasına göre Başbakanı kral değil meclis başkanı seçer.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 167

²⁹Bařbakanın parlamenteer olması şart iken bakanların parlamenteer olması şart değildir.1982 Anayasasına göre bakanlar Başbakan tarafından milletvekilliği seçilebilme yeterliliğine sahip olan kişiler arasından meclis dışından da belirlenebilir. “Madde 109 - Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeleri arasından atanır. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın nerisi zerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.”

istikrarı sağlayabilmek için, parlamentodan güven oyu alabilecek biri için kullanır. Bu kişi genelde parlamentoda çoğunluğa sahip siyasi partinin lideridir.³⁰

Bakanlar Kurulunun görevi hükümetin genel politikasının tespiti ve tayinidir. Hukuk devletinin bir gereği olarak bakanlar da normal vatandaşlar gibi görevlerini yerine getirirken yaptığı eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki, cezai ve siyasi olarak sorumludurlar. Bakanların hukuki sorumluluğu kişisel kusurları dolayısıyla devlete ve vatandaşa verdikleri zararların yargı aracılığıyla tazmin ettirilmesidir. Bu davalarda yetki genel mahkemelerdedir. Bakanların cezai sorumluluğu ise kişisel kusurları dolayısıyla devlete ve vatandaşa verdikleri zararlar dolayısıyla haklarında cezai yaptırım uygulanmasıdır. Anayasalar bakanların cezai sorumlulukları konusunda yetkiyi hukuki sorumluluğun aksine özel yargılama makamlarına vermektedir. 1982 Anayasasına göre Türkiye’de bakanların cezai sorumlulukları söz konusu olduğunda yetkili yargı mercii Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesidir.³¹

Parlamente hükümet sisteminde Bakanlar Kurulu (hükümet, kabine) parlamentoya karşı siyasi olarak sorumludur. Parlamenteya karşı siyasi sorumluluk, Bakanlar Kurulunun parlamentonun güvenini kaybetmesi halinde görevinden düşürülebileceği anlamına gelir. Çünkü Bakanlar Kurulu parlamentonun güvenine dayalıdır.

Bakanlar Kurulu ve bakanların siyasi sorumluluğu uygulanan politika sebebiyle parlamentonun Bakanlar Kuruluna ve bakanlara karşı güvenini kaybetmesi

³⁰Uygulamada bu durumun istisnaları da mevcuttur. Örneğin ülkemizde 3 Kasım milletvekili seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer, anayasa teamülünün dışına çıkarak hükümeti kurma görevini parlamentoda çoğunluğa sahip partinin genel başkanı milletvekili olmadığı için, onun yerine parlamentodan güvenoyu alabileceğini tahmin ettiği genel başkan yardımcısına vermiştir.

³¹ 1982 Anayasası Madde 100 “Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve (Ek ibare: 3/10/2000 4709/31 md.) gizli oyla karara bağlar.”

Madde 148/3 Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

sonucu gerçekleşirken, hukuki ve cezai sorumluluk, Bakanlar Kurulu ve bakanların görevlerini yerine getirirken yaptığı eylem ve işlemlerinden kaynaklanmakta ve bu durum yargı kararıyla tespit edilmektedir

Parlamentar sistemde bakanlar hem Bakanlar Kurulunun yani hükümetin üyesidir hem de belirli bir idari faaliyetin idari amiridir. Bu sebeple bakanlar hem kolektif hem de bireysel olarak parlamentoya karşı sorumludurlar. Bakanların bireysel sorumluluğu hükümetin genel politikasının yürütülmesi sırasında yaptığı işlem ve eylemleri dolayısıyla ortaya çıkar. Bakanın hükümetin genel politikasının yürütülmesi için yaptığı işlemler ve aldığı kararlar hükümet politikasıyla çelişiyorsa veya ilgili değilse veya hükümet politikasının uygulanmasında bir takım aksaklıklar meydana getiriyorsa bakanın bireysel sorumluluğu doğar. Bunun sonucunda parlamento bakana duyduğu güvensizliğin belirtisi olarak bakan hakkında gensoru önergesi vererek güvensizlik oyuyla bakanı görevden düşürebilir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi Bakanlar Kurulunun görevi hükümetin genel politikasının tespiti, tayini ve yerine getirilmesidir. İşte Bakanlar Kurulunun kolektif sorumluluğu hükümet politikasının gereği gibi uygulanmaması veya yanlış uygulanması gibi sebeplerle parlamentoya güven vermemesi durumunda ortaya çıkar. Bunun sonucunda parlamento Bakanlar Kurulu hakkında gensoru önergesi vererek, güvensizlik oyuyla Bakanlar Kurulunu görevden alabilir.

Güven oylaması, parlamentonun girişimiyle yapılabileceği gibi hakkında güvensizlik kanaati olan hükümetin Başbakanı, Bakanlar Kurulunda görüştüğten sonra parlamentodan güvenoyu isteyebilir.³² Başbakan tarafından parlamentodan istenilen güven oylaması, hükümetin belirli isteklerini kabul ettirmek amacıyla parlamentoya baskı aracı olarak kullanıldığı için bu yol, hükümetin parlamentoyu etkileme yollarından biri olarak da kabul edilmektedir. Çünkü bu durumda hükümet isteklerinin kabul edilmemesi halinde görevden çekileceğini açıklayarak parlamentoya baskı yapmaktadır.

³² ÖZBUDUN Ergun, *Parlamentar Rejimde Hükümeti Murakabe Vasıtaları*, A.Ü.H.F. Yayın no:171, Ankara, 1962, s.72

Parlamento tarafından güvensizlik oyu verilen Bakanlar Kurulu veya bakanların görevlerinden çekilmesi gerekir. BAŞGİL' e göre parlamenter hükümet sisteminde, hakkında güvensizlik oyu verilen Bakanlar Kurulu görevinden çekilmemekte direnirse bu bir "hükümet darbesi" olarak nitelendirilir.³³

5-Yürütmenin yasamayı fesih yetkisi

Yürütmenin yasamayı fesih yetkisi belirli bir süre için seçilen meclisin, süresi dolmadan seçimlerin yenilenmesi suretiyle varlığının sona erdirilmesidir. Yürütmenin yasamayı feshi ile yasamanın kendi kararıyla feshini ve anayasada öngörülen koşulların gerçekleşmesi halinde kendiliğinden gerçekleşen, otomatik feshi bir biriyle karıştırmamak gerekir. İnceleme konumuz yürütmenin yasamayı feshi olduğu için diğer fesih türleri üzerinde durmayacağız.

Devlet Başkanının feshi, tek taraflı bir irade açıklamasıdır. Fesih ile açıklanan irade Devlet Başkanının iradesidir ve muhatabı da doğal olarak parlamentodur. Feshin gerçekleşmesi için muhatabı tarafından kabul edilmesine gerek yoktur. Yani fesih işlemi Devlet Başkanının bu yöndeki fesih iradesini açıklaması ve muhatabı olan parlamentoya ulaşmasıyla hukuki sonuçlarını doğurur. Yürütmenin yasamayı feshetmesi halinde anayasada belirtilen süre içerisinde meclis seçimleri yenilenir.³⁴

Fesih işleminin yargısal denetimi konusu doktrinde tartışmalıdır. KARAMUSTAFAOĞLU sebep unsuru dışında kalan unsurları itibarıyla fesih işleminin yargı denetimine tabii olması gerektiği görüşündedir.³⁵ Fesih işlemi yürütme organının bir işlemi olduğu için anayasa yargısı denetimine tabii değildir. Aynı şekilde fesih işlemi idari fonksiyon kapsamındaki bir idari işlem olmadığı için de idari yargının denetimine tabii değildir. Çünkü fesih işlemi idari fonksiyon

³³ BAŞGİL Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejim ve Anayasa Prensipleri, Cilt II, İstanbul, 1960, s.363

³⁴ GÖZLER, Devlet Başkanları, s.128

³⁵ KARAMUSTAFAOĞLU Tunçer, Yasama Meclislerini Fesih Hakkı, AÜHF Yayınları, Ankara, 1982, s.152, 166

kapsamında değil, yürütmenin yasamayla olan ilişkileri kapsamında yaptığı bir işlemdir. İdari fonksiyon ise “yasama ve yargı fonksiyonları ve yürütme organının salt siyasal nitelikli faaliyetleri dışındaki, devletin günlük toplumsal gereksinimleri karşılamak amacıyla yürüttüğü tüm kamusal faaliyetlerinden oluşmaktadır.”³⁶ Bu sebeple KARAMUSTAFAOĞLU’ nun fesih işleminin, sebep unsuru dışında kalan unsurları itibari ile yargı denetimine tabii olması gerektiği görüşüne katılmıyoruz.

Parlamente hükümet sistemi, devlet içerisindeki üç temel kuvvetin (yasama, yürütme ve yargının) bir birini dengelemesi amacıyla farklı organlara verilmesi temeline dayanır. Bu sebeple hükümetin meclisçe düşürülebilmesine karşı hükümete de meclis seçimlerini yenileme yetkisinin verilmesi parlamente sisteme uygun bir yürütmenin vazgeçilemeyen şartlarından birisidir.³⁷

Anayasalar Parlamente sistemlerde genellikle hükümete tanınan bu yetkiyi Cumhurbaşkanına tanımış ve bu yetkinin Cumhurbaşkanı tarafından sistemdeki tikanıkları önlemek amacıyla kullanılmasını öngörmüştür.³⁸ İngiltere’de Kraliçeye ait olan fesih yetkisi Belçika, Danimarka, Hollanda, İspanya anayasalarında Krala verilmiştir. Türkiye³⁹, Almanya, Avusturya, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İtalya, İzlanda, Portekiz ve Yunanistan anayasaları ise fesih yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir. Ancak parlamente hükümet sisteminde fesih hakkı görünüşte devlet başkanlarına verilmiş olsa da bu hakkın gerçek sahibi yürütmenin sorumlu kanadını oluşturan hükümetler ve Başbakanlarıdır. Parlamente sistemde Devlet Başkanı sorumsuz, Başbakanın sorumlu olması sebebiyle devlet başkanları kural olarak

³⁶ GÜNDAY Metin, İdare Hukuku, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Ankara, Mayıs 2002, s.14

³⁷ SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul, 1987, s.97

³⁸ Parlamente sistemde fesih hakkı Cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanlarına, Monarşilerde ise Krala veya Kraliçeye aittir. Ancak İsrail’de fesih hakkı Cumhurbaşkanının onayıyla kullanılmak üzere Başbakanı verilmiştir. (14 Nisan 1992 tarihli Hükümet Hakkında İsrail Temel Kanunu 22. madde)

³⁹ “1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisini fesih yetkisini sebep unsuru bakımından çok sıkı bir şekilde sınırlandırmıştır. Anayasanın 116. maddesinde öngörülen fesih sebebi, hükümetin 45 gün boyunca kurulamamasıdır. Anayasanın 102. maddesinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinin otomatik feshi öngörülmüştür. Onun sebebi de Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından dördüncü tur oylamada da seçilememesidir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s.126

Başbakanın fesih istemini reddedemez. Çünkü Devlet Başkanının sorumsuzluğu, yetkisizliği sonucunu da doğurur.⁴⁰

Bakanlar Kurulunun parlamentonun güvenine dayalı olması başka bir deyişle parlamentonun güvensizlik oyuyla Bakanlar Kurulunu düşürmesi, yasama organı ile yürütme organı arasındaki dengeyi sağlama araçlarından birisidir. Yasama organı ile yürütme organı arasındaki dengeyi sağlama araçlarından bir diğeri de yürütmenin yasamayı fesih yetkisidir. Burada dengeyi sağlayan, yürütmenin yasamayı fesh etmesinden çok yürütmenin böyle bir yetkiye sahip olmasıdır. Gerçektende İngiltere’de Başbakanın Kraliçeye her zaman parlamentoyu feshetmeyi teklif edebilmesi, parlamento üzerinde ciddi bir baskı unsuru oluşturur.⁴¹

Bazı anayasalar Devlet Başkanının fesih yetkisini kullanmasını ancak belirli sebeplere bağlarken bazı anayasalar Devlet Başkanına bu konuda sınırlama getirmemiştir. İngiltere’de Kraliçenin parlamentoyu fesih yetkisinin sınırsız olduğu kabul edilmektedir Kraliçenin fesih yetkisini kullanması Başbakanın isteğine bağlıdır. Türkiye’de ise Cumhurbaşkanının fesih yetkisini kullanması Anayasanın 116. maddesine göre hükümetin 45 gün içinde kurulamaması şartına bağlıdır.⁴² Anayasalar Devlet Başkanına fesih hakkını kullanmadan önce bazı makamların veya kişilerin görüşünü alma şartı getirebilir. Bu makam veya kişilerin görüşü Devlet Başkanı için bağlayıcı değil, istişari niteliktedir.

Fesih hakkının, hükümet ve parlamento arasındaki bir çatışmanın ve bunun sebep olabileceği siyasi bir tıkanıklığın çözülmesi, hükümet ve parlamento arasındaki bir uyuşmazlıkta halkın hakemliğine başvurulması ve daha önceden öngörülemeyen temel bir sorun karşısında Devlet Başkanınca kamu oyunun görüşünün alınması gibi demokratik işlevleri vardır.

⁴⁰ GÖZLER, Devlet Başkanları, s.124

⁴¹ YALÇINKAYA Namık Kemal, Kaynakları, Kurumları ve Temel İlkeleriyle İngiliz Hukuku, Ankara, 1981, s.56

⁴² Anayasanın 102. maddesinde düzenlenen otomatik fesih ise, bu maddeye göre Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından dördüncü tur oylamada da seçilememesi şartına bağlıdır.

III-Türk Anayasalarında Devlet Başkanlığının Gelişimi

A-1876 Kanun-i Esasi'de Devlet Başkanı (Padişah)

1-Göreve Geliş Şekli, Nitelikleri ve Görev Süresi

23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi⁴³ Türk hukuk tarihinin ilk yazılı anayasası olarak kabul edilmektedir. İlk yazılı Türk Anayasası olan Kanun-i Esasi devletteki bütün kuvvetleri Padişah etrafında toplamıştır. Kanun-i Esaside de Yürütme ile ilgili ilk düzenleme, yürütmenin başı olan Padişahın bu göreve gelişi ile ilgilidir. Buna göre Padişah olma hakkı, Osmanlı hükümdarlık geleneğine uygun olarak Osmanlı sülalesinden irsiyet yoluyla gelen Osmanlı sülalesinin en büyük evladına aittir. (md.3) Üçüncü madde ile Padişah olabilmenin niteliği Osmanlı sülalesinden gelen en büyük evlat olmak olarak belirtilmiştir. Bu madde ile önceden varolan Osmanlı hükümdarlık geleneği anayasal düzenleme ile teminat altına alınmıştır. Çünkü Kanun-i Esasi ile anayasal bir kural haline getirilmeden önce Osmanlı İmparatorluğunda Padişahın nasıl belirleneceği bir gelenek olarak mevcuttu.

Söz konusu geleneğin Kanun-i Esasi'de düzenlenmesinde Osmanlı tarihinde ve daha önceki Türk devletlerinde yaşanan taht kavgalarının önemli rolü olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı tarihindeki Fetret devri denilen dönem taht kavgalarının en üst seviyeye çıktığı dönemdir. Taht kavgalarında Padişah olmak isteyen adaylar bu amaçla kardeşleriyle, babalarıyla veya amcalarıyla mücadele etmişlerdir. Taht kavgalarında kardeş sultan adaylarından başka özellikle Osmanlının duraklama ve gerileme dönemlerinde ordu ve bürokratlar da etkili olmuştur. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde olan iç ve dış güçler için en iyi fırsat dönemleri olmuştur. Taht kavgalarını önlemek isteyen Fatih Sultan Mehmet çıkardığı kanunname ile "siyaseten katl" denilen kardeş katlini düzenlemiştir. Padişahın Osmanlı sülalesinden gelmesi geleneği Osmanlıda o kadar yerleşmiştir ki, taht kavgalarına ordu ve bazı

⁴³ 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin diğer maddeleri için Bkz. KİLİ Suna, GÖZÜBÜYÜK Şeref, Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1985, s.31 vd.

bürokratların da karışmasına rağmen bu kişiler Osmanlı sülalesinden olmadığı için hiçbir zaman Padişah adayı olarak düşünülmemiştir.

Kanun-i Esaside Padişahlığın süresi düzenlenmemiştir. Ancak fiili uygulamaların oluşturduğu bir gelenek olarak Padişahlığın süresi, Padişahın ölmesine veya herhangi bir sebeple tahttan inmesine kadardır. Padişahların görev süresinin belirlenmesinde devletin sosyal-ekonomik ve milletlerarası alandaki gücü etkili olmuştur. Osmanlının kuruluş ve yükselme dönemlerinde Padişahlar ömürleri boyunca, duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerinde belirli sebeplerle tahttan inmelerine kadar görev yapmışlardır.

2-Görev ve Yetkileri

Kanun-i Esasi'nin 4. maddesine göre devleti en üst seviyede temsil ve yürütme yetkisi Padişaha aittir. Kanun-i Esasi'nin aynı maddesine göre Padişah, bu resmi yetkinin yanında dini bir ünvan ve yetkiye de sahiptir. Gerçektende Osmanlı İmparatorluğunda Padişah, hem yürütmenin başı hem de “dini islamın hamisi”dir. Yani bütün yeryüzündeki müslümanların halifesi ve lideridir.

Osmanlı İmparatorluğunda Padişahlar, halifelik ünvan ve yetkisini Yavuz Sultan Selim'in 1517'de düzenlediği Mısır seferinden sonra kullanmaya başlamıştır. Bu seferden sonra halifelik Osmanlı İmparatorluğuna geçmiş ve halifeliğin kaldırılmasına⁴⁴ kadar halifelik ünvanı Osmanlı Padişahları tarafından kullanılmıştır.

Kanun-i Esasi'nin 5. maddesinde “Zatı hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.” denilmek suretiyle Padişahın kullandığı yetkiler dolayısıyla sorumsuzluğu düzenlenmiştir. Bu madde ile anayasa Padişahı dokunulmaz yapmakta ve bu durum anayasada düzenlenmekle Padişah eskisinden daha kuvvetli ve dokunulmaz bir konuma getirilmektedir. Beşinci maddesi ile klasik parlamenter sistemin temel taşlarından biri olan “Devlet Başkanının sorumsuzluğu” ilkesi Kanun-i Esasi'de yer almıştır. Ancak klasik parlamenter sistemde sorumsuz

⁴⁴ 03.03.1340 (1924) tarihinde “431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaniye'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair kanun” ile halifelik resmen kaldırılmıştır.

olan Devlet Başkanını sembolik yetkilere sahiptir. Kanun-i Esasi'de ise sorumsuzluğu kabul edilen Padişah devletin bütün kuvvetlerinin sahibidir.⁴⁵

Kanun-i Esasi'nin 7. maddesi, Bakanlar Kurulunun (Vükelanın) tayini ve azli yetkilerini de yürütmenin başı olan Padişaha vermiştir. Parlamenter sistemde ve Meclis hükümeti sisteminde olan Bakanlar Kurulunun meclise karşı sorumluluğu Kanun-i Esaside de düzenlenmemiştir. Bakanlar Kurulu Padişaha karşı sorumludur. Başkanlık sisteminde de bu durum böyledir. Ancak Başkan tarafından tayin edilen sekreterlerin göreve başlayabilmesi için, Senatonun onayını almaları gerekir. Kanun-i Esasi'ye göre ise Padişahın iradesi yeterlidir, ayrıca meclisin onayına gerek yoktur.⁴⁶ Kanun-i Esasinin 29. maddesine göre Bakanlar Kurulunun önemli konulardaki kararlarını icra edebilmeleri için Padişahın onayının alınması gereklidir. Kanun-i Esasinin 7. ve 29. maddelerinin getirdiği düzenlemeler Bakanlar Kurulunun tamamen Padişahın kendisine tabii olmasını sağlamıştır. Kanun-i Esasinin getirdiği sistemin ne kadar demokratik olduğunun göstergesi olan bu maddeler karşısında, Bakanlar Kurulunun Padişaha rağmen kararlar alması ve uygulaması düşünülemez.

Yasama kuvveti (meclisi umumi), heyeti ayan ve heyeti mebusan denilen iki meclisten oluşmaktadır. Kanun-i Esasi'nin 60 ve 61. maddelerine göre heyeti ayan, heyeti mebusanın üye sayısının üçte birini geçmemek üzere, umumun güvenini kazanmış, itimada şayan, ve devlete hizmet etmiş kişiler arasından Padişah tarafından seçilir.

Ayrıca Kanun-i Esasi'nin 7. maddesinde Padişahın meclisi umumiye (yasama organını) gerektiğinde toplantıya çağırması ve yeniden seçim yapılmak şartıyla Meclisi Mebusanı fesh etmesi düzenlenmiştir. Padişahın yeniden seçim yapılmak şartıyla fesih hakkı 35. maddede de düzenlenmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulunun teklifi iki defa üst üste Meclisi Mebusanda reddedildiğinde Padişah,

⁴⁵ ALDIKAÇTI Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Baskı, İstanbul 1982, s.56

⁴⁶ FENDOĞLU Hasan Tahsin, Devlet, Diplomasi ve İnsanın Özgürlük Mücadelesi, İstanbul, 1999, s.154

yeniden seçim yapılmak⁴⁷ şartıyla Bakanlar Kurulunu azledebilir veya Meclisi Mebusanı fesh edebilir. Kanun-i Esasinin 7. ve 35. maddelerinin getirdiği bu düzenlemeler Meclisi Mebusanın tamamen Padişahın kendisine tabii olmasını sağlamıştır.

Kanun-i Esaside Padişahın kanunları mutlak vetosu da düzenlenmiştir.⁴⁸ 54. maddeye göre bir konuda kanun yapılması hususunda iradeyi seniye çıktıktan sonra Şurayı Devlet tarafından hazırlanan ve sırayla heyeti mebusanda ve heyeti ayanda görüşülen kanun metni onay için Padişaha sunulur, kanun ancak Padişahın onayından sonra yürürlüğe girer. Buna göre heyeti mebusanda ve heyeti ayanda görüşülen kanun metni Padişah tarafından onaylanmadıkça yürürlüğe giremez.⁴⁹

Kanun yapabilmek için Padişahın izninin alınmasının ve yapılan kanunların yürürlüğe girmesi için Padişahın onayının alınmasının şart olması Padişahın habersiz ve onun isteği dışında bir kanun çıkarılmasını tamamen imkansız hale getirmektedir.

Kanun-i Esasinin yüz 113. maddesi Padişaha hükümetin emniyetini ihlal ettikleri zabıta tahkikatıyla tespit edilenleri Osmanlı ülkesinin sınırlarından sürgün etme yetkisini vermektedir.

Bütün bu yetkilere sahip olan Padişah temel hak ve özgürlükleri istediği kişilere vermeyi ve kendine muhalif olanları ortadan kaldırmayı Kanun-i Esasinin 113. maddesiyle sağlamıştır ve mevcut rejimin geleceğini güvence altına almıştır.

1876 Kanun-i Esasisi II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Meclisi Umumiye belirsiz süreli olarak fesh etmesine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten itibaren Kanun-i Esasi yürürlükten kaldırılmamış sadece uygulamada askıya alınmıştır. Gerçektende II. Meşrutiyette denilen 1909 tarihli anayasa değişiklikleriyle yeni bir

⁴⁷ Kanun-i Esasinin 73. maddesinde seçimlerin, meclisin en geç altı ayda toplanmasını sağlayacak şekilde yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.39

⁴⁸ "Padişahın tasdik etmediği metin hiçbir zaman kanunlaşmadığına göre demek oluyor ki burada Padişahın mutlak bir vetosu vardır."ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası , s.60

⁴⁹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 45

anayasa yapılmamış askıda olan Kanun-i Esasi'de değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğü sağlanmıştır.

B-1909 Kanun-i Esasi'sinde Devlet Başkanı (Padişah)

1909 tarihli anayasa değişikliği ile ilgili yayınlanan Heyeti Ayan kararnamesinde Anayasanın zaman yetersizliği sebebiyle tamamen gözden geçirilemediği çok önemli bazı maddelerinde değişikliğe gidildiği belirtilmiştir. Aslında zaman yetersizliğinden çok yapılan anayasa değişikliğinin, Türk anayasalarının yapımında ve değiştirilmesinde genellikle etkili olan önceki anayasaya duyulan tepki dolayısıyla, anayasanın tamamı gözden geçirilmemiş sadece tepki gösterilen maddeler üzerinde durulmuştur. ALDIKAÇTI'ya göre askıda olan Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymak isteyenlerin büyük çoğunluğu yürürlüğe koymak istedikleri Kanun-i Esasi'yi okumamışlardı bile⁵⁰ yani anayasanın içeriğinden habersizlerdi. Bu sebeple 1909 tarihli anayasa değişikliği bir tadil işlemi olup bu işlemle yeni bir anayasa yapılmamış askıda olan Kanun-i Esasi'de değişiklikler yapılarak bu anayasa yeniden yürürlüğe konulmuştur. Burada 1909 değişikliklerinden sadece Devlet Başkanı (Padişah) ile ilgili olanlar ele alınacaktır.

Kanun-i Esasi'nin 3. maddesinde, yürütmenin başı olan Padişahın bu göreve gelişi ile ilgili olan bu madde aynen korunmuştur. Buna göre Padişah olma hakkı, Osmanlı hükümdarlık geleneğine uygun olarak Osmanlı sülalesinden irsiyet yoluyla gelen Osmanlı sülalesinin en büyük evladına aittir. Ancak bu maddeye konulan bir hüküm ile Padişahın göreve başlamasını müteakip, Meclisi Umumi üyeleri gibi Şeri şerif ve Kanun-i Esasi ahkamına (Şeri kurallar ve anayasa kurallarına) uyacağına ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmesi düzenlenmiştir. Bu hükümle Padişahın Şeri şerif ve Kanun-i Esasi kurallarına uyması anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Yürütmenin başı konumundaki Padişahın kendisini Kanun-i Esasi kurallarıyla sınırlaması Osmanlı devletinin hukuk devleti olduğunun anayasal kanıtıdır. Üstelik sorumsuz olan Padişahın, Meclisi Umumi üyeleri gibi Şeri kurallar

⁵⁰ ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s.69

ve Anayasa kurallarına uyacağına ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmesi bu üstün güç karşısında temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması bakımından önemli bir gelişmedir.

Kanun-i Esasi'nin 6. maddesinde yer alan Osmanlı sülalesinin hürriyetleri, kişisel mal ve emlakı ile geçimleri için gerekli mali tahsisatın bütün Osmanlı tebaasının mükellefiyetinde olduğu hükmüne, bu konudaki düzenlemelerin özel kanunla (Kanunu mahsusla) yapılacağı hükmü eklenmiştir.

Kanun-i Esasi'nin 7. maddesi, Bakanlar Kurulunun (Vükelanın) tayini ve azli yetkilerini de yürütmenin başı olan Padişaha vermişti, 1909 değişikliği ile Padişahın Bakanlar Kurulunu atama yetkisi, Sadrazam tarafından kurulan Bakanlar Kurulunun Padişah tarafından onaylanması şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile parlamenter sisteme bir adım daha yaklaşmıştır. Yedinci maddenin kapsamı genişletilerek Padişahın, her türlü kanun teklif etme ve kanuni ve şeri hükümleri koruma ve uygulama, kanunları onaylama ve yürürlüğe konulmak üzere yayınlama yetkilerine sahip olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca Kanun-i Esasi'nin 7. maddesinde yapılan değişiklikle Padişahın genel af ilan etme yetkisi Meclisi umuminin tasvibi şartına, uluslararası anlaşmaların sulha, ticarete, arazi terk ve ilhakına dair olanlarla Osmanlı tebaasının hukukuna ait olan akitlerin yapılması yetkisi Meclisi umuminin tasdiki şartına bağlanmıştır.

Kanun-i Esasi'nin 30. maddesinde yapılan değişiklikle parlamenter sisteme paralel olarak Bakanlar Kurulunun hükümetin genel siyasetinden dolayı müştereken, bakanlıkları ile ilgili işlemlerinden dolayı münferiden Meclisi Mebusana karşı sorumlu olması hükmüne bağlanmıştır.

Bu değişiklik ile Bakanlar Kurulunun Padişaha karşı sorumluluğu kaldırılmıştır. Artık Bakanlar Kurulu siyasi olarak meclise karşı sorumludur. Bakanlar bakanlıkları ile ilgili işlerden şahsen, Bakanlar Kurulunun izlediği genel siyasetten müştereken sorumludur. Böylece Bakanlar Kurulu Padişaha bağlı olmadan genel siyasetini belirleyebilecek ve uygulayabilecektir.

Ayrıca Bakanlar Kurulu kararlarının geçerli olabilmesi için Padişahın onaylaması şartı değiştirilmiş bu kararların geçerli olması için ilgili bakan, sadrazam ve Padişah tarafından imzalanması şartı getirilmiştir. Bu değişiklikler Osmanlı devleti tarafından Parlatenter sistemin kabul edildiğini açıkça göstermektedir.

Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinde yapılan değişikliğe göre Bakanlar Kurulunun teklifi Meclisi Mebusan tarafından reddedildiğinde Bakanlar Kurulu Meclisi Mebusanın kararına uymak zorundadır aksi takdirde Bakanlar Kurulunun istifa etmesi gerekir. İstifa eden Bakanlar Kurulunun yerine kurulan Bakanlar Kurulu eski Bakanlar Kurulunun kararında ısrar eder ve Meclisi Mebusan gerekçeli olarak bu kararı tekrar reddederse bu durumda Padişahın meclisi fesh etme hakkı vardır. Fesh edilen meclis usulüne uygun olarak yenilenir, yenilenen meclis eski meclisin kararında ısrar ederse bu kararın kabulü Kanun-i Esasi'ye göre mecburidir. Kanun-i Esasi'nin 35. maddesi daha sonra bir kanunla⁵¹ yürürlükten kaldırılmıştır.

Kanun-i Esasi'nin 54. maddesinde Padişahın kanunları mutlak vetosu düzenlenmişti. 54. maddeye göre bir konuda kanun yapılması hususunda "iradeyi seniye" çıktıktan sonra Şurayı Devlet tarafından hazırlanan ve sırayla heyeti mebusanda ve heyeti ayanda görüşülen kanun metni onay için Padişaha sunulur, kanun ancak Padişahın onayından sonra yürürlüğe girer. Buna göre heyeti mebusanda ve heyeti ayanda görüşülen kanun metni Padişah tarafından onaylanmadıkça yürürlüğe giremezdi. Kanun-i Esasi'nin 54. maddesinde yapılan değişiklikle Padişahın kanunları mutlak vetosu geciktirici veto haline gelmiştir. Yapılan değişiklikle Padişah tarafından veto edilen kanunların Meclisi Mebusanca üçte iki çoğunlukla tekrar kabul edilmesi halinde yürürlüğe gireceği düzenlenmiştir.⁵²

Kanun-i Esasi'nin 77. maddesinde, Meclisi Mebusan başkanı ve başkan vekilliklerinin, meclis tarafından seçilen üçer kişinin Padişahın onayına sunulması

⁵¹ "Kanun-i Esasi'nin 26 Rebiülevvel 1333 Tarihli 7. Madde Muaddelesinin Tadili ile 2 Recep 1332 Tarihli 35. Madde Muaddelesinin Tayyı Hakkında Kanun" Bu kanun maddesi için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.82

⁵² TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 46

usulü yapılan değişlikle bu makamlar için meclis tarafından seçilen birer kişinin Padişahın onayına sunulması şeklinde değiştirilmiştir. Böylece Meclisi Mebusanın başkan ve başkan vekillerinin belirlenmesi konusundaki Padişahın mevcut yetkisi meclis lehine sınırlandırılmıştır.

Kanun-i Esasinin 113. maddesi Padişaha hükümetin emniyetini ihlal ettikleri zabıta tahkikatıyla tespit edilenleri Osmanlı ülkesinin sınırlarından sürgün etme yetkisini vermektedir 1909 yılında yapılan değişlikle bu hüküm 113. maddeden çıkarılmıştır.

1909 yılında Kanun-i Esasi’de yapılan değişliklerden sadece inceleme konumuz olan Padişahın (Devlet Başkanının) yetkileriyle ilgili maddeler üzerinde durduk. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: 1909 Kanun-i Esasi değişlikleri sonucunda devletin başında yine Padişah vardır ve 7. maddede sayılan yetkilerinin kapsamı daha da genişletilmiştir. Ancak 1909 Kanun-i Esasi değişlikleri ile parlamenter hükümet sistemi kabul edildiği için⁵³ Padişahın yetkilerinin kapsamı genişlemesine rağmen Padişah daha da güçlü hale gelmemiştir. Çünkü parlamenter hükümet sistemine uygun olarak Padişahın yetkilerini meclis karşısında siyasi olarak sorumlu olan Bakanlar Kurulu kullanacaktır. Kanun-i Esasi’nin ilk halinde sistemin en önemli unsuru Padişah iken, 1909 Kanun-i Esasi değişlikleriyle siyasi sistemde meydana gelen parlamentarizm eğilimi sonucu sistemin en önemli unsuru Meclisi Mebusan olmuştur.

C-1921 Anayasası’nda Cumhurbaşkanı

1-Genel Olarak

16 Mart 1920’de İngilizlerin İstanbul’u işgali ile, üyelerinin bir kısmı tutuklanırken bir kısmı da yurtdışına kaçan Osmanlı Mebusan meclisi fiilen ortadan kalkmıştır. İstanbul’un İngilizler tarafından işgalinden sonra gelişen olayları doğru

⁵³ ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s.71, ERDOĞAN Mustafa, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Ankara, 2001, s.24 “ERDOĞAN’a göre 1909 Kanun-i Esasi değişlikleri parlamenter monarşi için uygun bir anayasal çerçeve sağlamıştır.”

okuyarak Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal yayımladığı bir tamimle Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisi toplantıya çağırmıştır.⁵⁴ 1921 Anayasası ülkenin içinde bulunduğu şartları da göz önüne alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu defaya mahsus olmak üzere seçilen üyelerle İstanbul Meclisi Mebusanından katılan üyelerden oluşturulmasına karar vermiştir.⁵⁵

23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk iş olarak yeni bir anayasa yapma çalışmalarına başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği "Teşkilatı Esasiye kanunu" bu dönemin Anayasal dayanağı olmuştur. Bu dönemde Kanun-i Esasi ile (1909 değişikliklerinden sonraki Kanun-i Esasi) 1921 Anayasası (Teşkilatı Esasiye kanunu) arasında bağlantı kurularak Kanun-i Esasinin 1921 Anayasasına aykırı olmayan hükümlerinin de geçerli olacağı benimsenmiştir. Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta Atatürk, Kanun-i Esasi'nin 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununa aykırı olmayan hükümlerinin yürürlükte olduğunu bildirmiştir. Böylece bu dönem anayasal hayatında aynı anda iki anayasa birlikte yürürlükte olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1921'de kabul ettiği anayasa ile hükümet sistemi olarak meclis hükümeti sistemi kabul edilmiştir.⁵⁶ Gerçektende devlet başkanlığı makamını düzenlemeyen 1921 Anayasası saf bir meclis hükümeti sistemi kurmuştur.⁵⁷ Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması temeli üzerine kurulan anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir kuvvet yoktur ve yasama ve yürütme kuvvetleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanır. Görevleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararları uygulamak olan İcra Vekilleri

⁵⁴ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, İstanbul, 1960, Cilt III, s.421

⁵⁵"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sureti Teşekküllü Hakkında Heyeti Umumiye Kararı" için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.87

⁵⁶ ERDOĞAN, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, s.41

⁵⁷ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s.206, TURHAN, a.g.e., s. 28

Heyeti (Bakanlar Kurulu) meclisin kendi içerisinde seçtiği⁵⁸ üyelerden meydana gelir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İcra Vekilleri Heyetinin de başkanıdır.

Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilen 1921 Anayasasında egemenliğin sahibi olarak saltanat makamından söz edilmemiştir. 1921 Anayasasının ruhunu egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması oluşturduğundan ve egemenliğin sahibi olarak saltanat makamından söz edilmediğinden dolayı Padişahlık aslında kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Dikkat edilirse anayasada devlet başkanlığı ile ilgili bir düzenleme de mevcut değildir.⁵⁹

1921 Anayasası da diğer anayasalarımızdaki geleneğe uygun olarak bir tepki anayasası olarak doğmuştur. 1909 Anayasasına duyulan tepki 1921 Anayasasının içeriğinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Buradaki tepkinin başlıca sebebi Saltanat ve bütün devlet yetkilerinin Padişah'ta toplanması olduğu için 1921 Anayasası devlet yetkilerinin bir kişide toplanmasına duyduğu bu tepkiyi saf meclis hükümeti sistemini kabul ederek göstermiştir. Daha sonraki Türk Anayasalarının yapılmasında da devlet yetkilerinin bir kişide toplanmasına duyulan tepkinin izlerine rastlanır. 1921 Anayasasının birinci maddesinde düzenlenen "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." ifadesinin 1924 Anayasasının üçüncü maddesinde, 1961 Anayasasının dördüncü maddesinde ve 1982 Anayasasının altıncı maddesinde düzenlenmesi de bu tepkinin göstergeleridir.

1921 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çok büyük önem vermiş hatta üçüncü maddesinde "Türkiye Devleti Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ünvanını taşır"

⁵⁸ Önceleri İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) meclisin kendi içerisinde seçtiği üyelerden meydana gelirken yapılan değişiklik ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının göstereceği adaylar arasından seçilmesi şekli kabul edilmiş daha sonra yapılan bir değişiklikle ise, İcra Vekilleri Heyetinin, İcra Vekilleri Heyeti Başkanının ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin gizli oy mutlak çoğunlukla seçilmesi kabul edilmiştir. SEVİĞ Vasfi Raşit, 23 Nisan 1920'den 24 Nisan 1924'e kadar Anayasa Hareketleri, A.Ü.D., 1951, Cilt VIII, s.2 ve "İcra Vekilleri Kanununun İkinci Maddesini Muaddil Kanun" Kanun No: 47 Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.90

⁵⁹ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s.207., ÖZTÜRK Namık Kemal, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği ve 1982 Anayasasındaki Düzenlemenin Parlamenter Sistemle Uyumunu, A.İ.D., Mart 1992, Cilt 25, Sayı 1, s.68., OKANDAN Recai Galip, Umumi Amme Hukuku, İ.Ü.Y. NO: 1173, İstanbul, 1966, s.346

demek suretiyle hükümetin adını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olarak belirlemiştir.

Bu dönemde Kanun-i Esasi'nin 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununa aykırı olmayan hükümleri de yürürlükte olduğu için Kanun-i Esasi'nin 7. maddesinde düzenlenen ve Devlet Başkanı sıfatıyla Padişaha verilen yetkilerin hepsi 1921 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir. Sonuçta 1921 Anayasasının devlet yetkilerinin tamamının bir kişide toplanmaması gerektiği düşüncesinin bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz.

29 Ekim 1923'te çıkarılan "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" la Cumhuriyet resmen ilan edilmiştir.⁶⁰ Aynı kanunla 1921 Anayasası'nın "İDARE" bölümündeki 11. maddeye "Türkiye Reiscumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder." Hükmü eklenilerek Türkiye Devletinin başı olarak Cumhurbaşkanlığı anayasada ilk defa düzenlenmiştir.

Anayasada yapılan 1923 değişikliği ile İcra Vekilleri Heyetinin kurulması ise anayasal bir yetki olarak Cumhurbaşkanına verilmiştir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi dört yıldır. Cumhurbaşkanı Başbakanı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçer. Başbakan ise Bakanlar Kurulu üyelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçer. Başbakanın seçtiği Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmayan Bakanlar Kurulu düşer. Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenine dayanması, 1923 değişikliği ile meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçildiğinin göstergesi olmuştur.

⁶⁰ "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" metni için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.103

2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi

1921 Anayasası daha çok bir geçiş anayasası olarak düşünüldüğü için bu anayasada devlet başkanlığı ile ilgili her hangi bir düzenleme yapılmamıştır. Devlet başkanlığı makamı 1923 yılında yapılan anayasa değişikliği ile resmen kurulmuştur. 1923 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı makamına geliş şekli olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmek yolu kabul edilmiştir. Böylece bir Osmanlı devlet geleneği tarihe karışmıştır. Osmanlı saltanat geleneğine göre Padişahlık babadan oğula irsiyet yoluyla geçen bir makamdı. 1923 anayasa değişikliği ile Cumhuriyet rejiminin ruhuna uygun olarak Cumhurbaşkanının seçimle belirlenmesi usulü anayasal olarak kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi ise anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin bir yasama dönemlik süresi kadardır. 1921 Anayasası beşinci maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri iki senede bir yapılır demek suretiyle bir yasama döneminin iki yıl olmasını kabul etmiştir. Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi de bir yasama dönemi olan iki yıldır. 1921 Anayasasının 11. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi yeni Cumhurbaşkanı seçilene kadar devam eder. Aynı maddenin son fıkrası ise Cumhurbaşkanı seçilen kişinin bu makama tekrar seçilmesini mümkün kılmıştır.

3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri

1923 anayasa değişikliğine göre Cumhurbaşkanlığı makamına aday olabilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmak tek ve yeterli şarttır. 1921 Anayasasının dördüncü maddesine göre ise Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olabilmenin şartı vilayetler tarafından seçilmiş olmaktır.

Görüldüğü gibi 1923 anayasa değişikliğinde Cumhurbaşkanlığı makamı anayasal olarak kurulmasına karşılık bu makama seçilebilmenin şartı daha doğrusu bu makama seçilebilmek için aranan nitelikler günümüzdeki anayasalarda olduğu gibi ayrıntılı olarak düzenlenmemiştir. Bu tür bir düzenlemeye gidilmemesini o

devrin şartlarını ve önceliklerini göz önüne aldığımızda anayasal bir eksiklik olarak görmek mümkün değildir.

4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

1921 Anayasasında yapılan 1923 değişikliği ile Cumhurbaşkanının yetkileri 1921 Anayasasının 11. ve 12. maddelerinde genel olarak düzenlenmiştir. Anayasanın 11. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendi üyeleri içerisinde seçtiği Cumhurbaşkanı, Türkiye Devletinin Devlet Başkanıdır. Bu sıfatla Cumhurbaşkanı gerek gördüğü zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başkanlık eder. 1923 anayasa değişikliğinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti başkanlığı aynı kişide toplanmıştı. Burada ise Cumhurbaşkanlığı makamı ile meclis başkanlığının ayrıldığını görmekteyiz. Çünkü 1921 Anayasasının on birinci maddesine göre Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sürekli olarak başkanı değildir on birinci maddeye göre Cumhurbaşkanı ancak gerekli gördüğü zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başkanlık yapabilecektir.

1921 Anayasasının 11. maddesine göre Cumhurbaşkanı gerekli gördüğü hallerde Heyeti Vekileye (Bakanlar Kurulu) başkanlık eder. On birinci madde ile parlamenter sistemin ruhuna uygun olarak Devlet Başkanının, parlamento ile hükümet arasındaki "hakemlik"⁶¹ rolü düzenlenmiştir. Devlet Başkanı parlamenter sistemde yürütmenin başıdır ancak kendisi değildir. Çünkü parlamenter sistemde bilindiği gibi yürütme iki başlıdır. Devlet Başkanı yürütmenin sembolik yetkilerle donatılmış sorumsuz kanadadır. Bakanlar Kurulu ise yürütmenin parlamentoya karşı siyasi olarak sorumlu icrai kanadadır. Devlet Başkanının esas görevi parlamenter sistemin yumuşak kuvvetler ayrılığı temeline dayalı olması sebebiyle yasama ve yürütme arasında hassas dengeyi sağlamaktır. Devlet Başkanı deyim yerindeyse bir

⁶¹ Çünkü ALDIKAÇTI'nın da belirttiği gibi, parlamenter rejim Devlet Başkanı ile parlamento arasındaki münasebetleri değil, hükümetle parlamento arasındaki münasebetleri konu alan bir rejimdir. Devlet Başkanı her iki organ arasındaki ihtilafları hakem olarak tarafsızca halledecek ve onlara bir istikamet verecektir. ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s.105

orkestranın şefi gibi yasama ve yürütmeyi uyum içinde yönlendirecektir. Bu sebeple 1921 Anayasasında 11. maddenin düzenlenmesi Cumhurbaşkanının parlamenter sistemin kendisinden beklediği işlevi yerine getirebilmesi açısından gerekli ve yerindedir.

1921 Anayasasının 12. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından Başbakanın seçilmesini Cumhurbaşkanının yetkileri arasında düzenlemiştir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan Bakanlar Kurulunu oluşturacak diğer bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçer. Başbakan tarafından belirlenen Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanına sunulur.

Bakanlar Kurulunun parlamenter sisteme uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenine dayanmasını sağlayan hüküm 1923 yılında yapılan anayasa değişikliği ile getirilmiştir. Anayasanın on ikinci maddesi Başbakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından belirlenen Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulacağını düzenlemiştir.

Anayasanın 11. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmayan Bakanlar Kurulu düşer. Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenine dayanması, 1923 anayasa değişikliği ile meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçildiğinin göstergesidir.

1923 anayasa değişikliği ile daha önce temelleri atılan genç Türk Devletinin siyasi rejimi belirlenmiştir. Bu anayasa bir devrin kapandığının işaretidir. Yirmi üç ana madde ve bir münferit maddeden meydana gelen 1921 Anayasası ile devrim niteliğinde düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerin günümüz anayasası gibi çok detaylı olmadığı sadece genç Türk Devletinin genel hatları ile belirlendiği görülmektedir. Zaten ideal olanda anayasaların her şeyi çok detaylı olarak düzenlemesi değildir. Anayasada düzenlenmeyen bazı kurumlar ise bunların düşünülmediğinin değil devrin öncelik sırasına göre hareket edildiğinin kanıtıdır.

D-1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı

1-Genel Olarak

1921 Anayasası 23 üç ana ve 1 münferit maddeden meydana gelmiş daha çok devletin yapısını düzenleyen kısa bir anayasadır. 1924 Anayasası ise 105 maddeden meydana gelen ve 1921 Anayasasına göre daha kapsamlı bir anayasadır.⁶² 1921 Anayasası, Teşkilatı Esasiye Kanunu ve ona ek olarak çıkarılan kanunların toplanması sonucu oluşturulan metnin kanunlaşması ile meydana getirilmiştir.

1924 Anayasası Esas Hükümler (Ahkamı Umumiye) başlıklı 1. bölümündeki "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir." (md. 1) hükmü ile Türkiye Devletinin rejiminin Cumhuriyet olduğu belirtilmiştir. 4. maddede "Türk Milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır." hükmü ile egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait Türkiye Devleti'nde milleti temsil yetkisinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait bir yetki olduğu ifade edilmiştir.

1924 Anayasası, 5. maddesinde yasama yetkisi ve yürütme kuvvetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplandığını belirttikten sonra, 6. maddesinde yasama yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kullanacağını, yürütme yetkisinin ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağını düzenlemiştir.⁶³ Aynı maddenin son fıkrasına göre Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti her zaman denetleyebilir ve düşürebilir. Böylelikle parlamenter sisteme uygun olarak Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumlu olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenini kazanamayan Bakanlar Kurulunun her zaman düşürülebileceği ifade edilmiştir. 1924 Anayasasında parlamenter rejim unsurları oldukça ağırlıklı bir biçimde yer aldığından, bu anayasanın 1921 Anayasası gibi saf bir meclis hükümeti

⁶² 1924 Anayasası'nın tam metni ve 1924 Anayasası'nda yapılan değişiklikler için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.109-131

⁶³ ERDOĞAN, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, s.47

sistemi getirdiği söylenemez.⁶⁴ Ancak her iki hükümet şekline has özellikler yer aldığı için 1924 Anayasasının parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında karma bir sistem kurduğu söylenmiştir.⁶⁵

1924 Anayasası 8. maddesinde ise yargı hakkının millet adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı da belirtilerek kuvvetler ayrılığı tamamen gerçekleştirilmiştir. Böylece daha önceki anayasalarda görülen kuvvetler ayrılığı eğilimi 1924 Anayasası ile de devam etmiş, devlet içerisindeki üç temel kuvvet birbirlerini denetleyebilmesi ve dengeleyebilmesi amacıyla farklı devlet organlarına verilmiştir.

2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi

Cumhurbaşkanının göreve geliş şekli ve görev süresi 1924 Anayasasının 31. maddesinde yer almıştır. Anayasanın 31. maddesi; “Türkiye Reiscumhuru Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei Riyaset yeni Reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.” şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kendi üyeleri arasından seçilir. Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bir seçim dönemi için seçilir, anayasanın 13. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin seçimleri dört yılda bir yapılır. Sonuç olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi dört yıldır. Meclisçe dört yıllığına seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi yenisi seçilinceye kadar devam eder. Anayasanın 31. maddesinin son fıkrası Cumhurbaşkanı seçilen kişinin bu makama tekrar seçilebileceğini düzenlemiştir.

1924 Anayasasının 34. maddesi Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halini düzenlemiştir; “Cumhur Riyasetinin inhilâlinde Meclis müçtemi ise yeni Reiscumhuru derhal intihap eder. Meclis müçtemi değilse, Reis tarafından hemen

⁶⁴ TURHAN, a.g.e., s.29, Bkz. MUMCU Ahmet, 1924 Anayasası, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1985, s.475-503

⁶⁵ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 9

içtimaa davet edilerek Reisicumhur intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitam bulmuş veya intihabatın tecdidine karar verilmiş olursa Reisicumhuru gelecek Meclis intihap eder.” Bu maddeye göre Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığında Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantıdaysa hemen Cumhurbaşkanını seçer. Eğer Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantıda değilse Meclis başkanı tarafından hemen toplantıya çağrılarak Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçim dönemi sona ermiş veya Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar vermişse Cumhurbaşkanını yeni oluşturulacak olan meclis seçer.

1924 Anayasası 34. maddesi ile aslında yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının ülke için önemini vurgulamıştır. Çünkü Cumhurbaşkanlığı gibi bir makamının boş kalması halinde meydana gelebilecek belirsizlik ortamı her türlü iç ve dış tehdit için uygun ortamlardır. Anayasanın bu maddesi devletin başsız kalmasının doğuracağı aksaklıkları ve istikrarsızlığı önlemek için düşünülmüştür. Bu sebeple anayasa, Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması ile meydana gelebilecek bir iktidar boşluğunun doğurabileceği tehlikeleri bertaraf etmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantıda ise hemen toplantıda değilse toplantıya çağrılarak zaman kaybetmeden Cumhurbaşkanını seçmesini düzenlemiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Anayasanın 38. maddesine göre Meclis önünde yemin ederek görevine başlar.⁶⁶

⁶⁶ 1924 Anayasasının otuz sekizinci maddesi “Reisicumhur intihabı akabinde ve Meclis huzurunda şu suretle yemin eder: Reisicumhur sıfatıyla Cumhuriyetin, kanunlarına ve hâkimiyeti millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle meni, Türkiye'nin şanı şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.” Şeklinde düzenlenmiştir. 10.04.1928 tarihinde yapılan değişiklikle maddenin ilk halinde “Vallahi” şeklindeki yemin tarzı “namusum üzerine” olarak değiştirilmiştir. Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.118

3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri

1924 Anayasasının otuz birinci maddesi Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kendi üyeleri arasından seçileceğini düzenlemiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı olabilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmak dolayısıyla da milletvekilliğine seçilebilme şartlarını taşımak gerekmektedir.

1924 Anayasasına göre bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için anayasanın 11. maddesindeki şartları taşıyor olması ve 12. maddede sayılan istisnaların dışında olması gerekmektedir.

Anayasanın 11. maddesi milletvekili seçilebilmek için gerekli şartları düzenlemiştir; “Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.”⁶⁷ 11. maddeye göre milletvekili seçilebilmek için otuz yaşını tamamlamış olmak ve Türk vatandaşı olmak gerekli ve yeterlidir. Madde metnindeki “her Türk” ibaresinden Türk vatandaşı olmak anlaşılmalıdır. Anayasanın 12. maddesi ise milletvekili olabilmenin istisnalarını düzenlemiştir. Bu maddeye göre; Yabancı devlet resmi hizmetinde bulunanlar, terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı devlet uyrukluğunu ileri sürenler, kamu hizmetlerinden yasaklılar, Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler.⁶⁸ Görüldüğü gibi 1924 Anayasası Cumhurbaşkanı seçilebilmek için belirli bir eğitim almış olmayı aramamakta sadece Türkçe okuyup yazabilmeyi yeterli görmektedir.

4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanının ilk yetkisi 1924 Anayasasının 19. maddesinde yasama ile ilgili olarak düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Türkiye Büyük Millet Meclisi

⁶⁷ İlk hali “Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihab edilmek selahiyetini haidir.” Olan on birinci madde 05.12.1934 tarihinde “Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.” Şeklinde değiştirilmiştir.

⁶⁸ Metin için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.112-113

çalışmalarına ara verdiği sırada Cumhurbaşkanı gerekli görürse Meclisi toplanmaya çağırabilir.

Anayasanın 32. maddesine göre Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Cumhurbaşkanı törenli oturumlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve gerekli gördüğü zamanda Bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başkanlık etmesi 1923 anayasa değişikliğinden önce mevcut bir durumdu. Ancak 1923 anayasa değişikliğinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti başkanlığı aynı kişide toplanmıştı. Burada ise Cumhurbaşkanlığı makamı ile meclis başkanlığının ayrıldığını görmekteyiz. Çünkü 1924 Anayasasının 32. maddesine göre Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sadece törenli oturumlarda başkanlık edebilecektir. 1924 Anayasası ile daha önce 1923 anayasa değişikliğinde de var olan Cumhurbaşkanlığı ile meclis başkanlığının birbirinden ayrılması eğilimi gerçekleştirilmiştir. 32. maddenin son fıkrası ile de bu eğilim pekiştirilmiştir. Bu maddenin son fıkrasına göre Cumhurbaşkanı, bu görevde kaldığı müddetçe meclis tartışma ve görüşmelerine katılamaz ve oy veremez.

Anayasanın 35. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafında kabul edilen kanunların on gün içerisinde Cumhurbaşkanınca ilan edileceğini düzenlemiştir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı anayasa ve bütçe kanunu dışındaki kanunları bir daha görüşülmek üzere on gün içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri verir. 1924 Anayasası bu maddede Cumhurbaşkanının geciktirici vetosunu düzenlemiştir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen kanunu yine kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu ilan etmek zorundadır.⁶⁹

Anayasanın 36. maddesi Cumhurbaşkanının, her yıl Kasım ayında hükümetin geçen yıldaki çalışmalarını ve giren yıl içerisinde uygun görülen tedbirler hakkında bir konuşma yapmasını veya bu konuşmasını Başbakanı okutmasını düzenlemiştir. 37. maddede ise Cumhurbaşkanına yabancı devletlerde hizmet

⁶⁹ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s.224

verecek Türkiye Cumhuriyetinin siyasi temsilcilerini atama ve yabancı devletlerin Türkiye Cumhuriyeti'nde hizmet verecek siyasi temsilcilerini kabul etme yetkisini vermiştir. 40. madde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüce varlığından ayrılmaz olan Başkomutanlığın Cumhurbaşkanı tarafından temsil edileceğini, Türk Silahlı Kuvvetleri komutasının barışta özel kanunla Genel Kurmay Başkanlığı'na seferde ise Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verileceğini düzenlemiştir.

Cumhurbaşkanının belirli kişilerin cezalarını kaldırabilmesi veya hafifletebilmesi de anayasada düzenlenmiştir. Anayasanın 42. maddesinde daimi malullük veya kocama gibi özlük sebeplerden dolayı belirli hükümlülerin cezalarının hükümetin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından kaldırabileceği veya hafifletilebileceği belirtilmiştir. Ancak aynı maddenin son fıkrası Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından itham edilerek hüküm giyen bakanları bu af yetkisinin dışında tutmuştur. 43. madde ise daha önceki anayasalarda olmayan Cumhurbaşkanının devletten alacağı maaşı; Cumhurbaşkanının ödeneğinin özel kanunla düzenleneceğini belirtmiştir.

1924 Anayasası 44. maddesinde Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından Başbakanı belirleme yetkisini düzenlemiştir. Anayasaya göre Başbakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilen Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanıca onaylandıktan sonra meclise sunulur. 44. maddedeki Bakanlar Kurulunun kuruluşu ve göreve başlaması parlamenter sisteme uygun olarak düzenlenmiştir. Yine parlamenter sisteme uygun olarak 46. maddede sorumluluğu düzenlenmiştir; bakanlar, Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden müştereken kendi bakanlıkları ile ilgili işlerinden münferiden sorumludur. 1924 Anayasası parlamenter sistemin temel ilkelerinden olan Bakanlar Kurulunun sorumluluğunu düzenlemesine rağmen yine bu sistemin temel ilkelerinden olan fesih yetkisini düzenlememiştir. Anayasanın 52. maddesi Bakanlar Kurulunun çıkaracağı anayasaya ve kanunlara aykırı olmayan ve Danıştay'ın incelemesinden geçmiş tüzüklerin yürürlüğe girmesi için Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması ve ilan

edilmesi şartını kabul etmiştir. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmayan ve ilan edilmeyen tüzükler yürürlüğe giremez.

5-Cumhurbaşkanına Vekalet

Cumhurbaşkanlığı makamının belirli sebeplerle boşalması durumunda bu makama kimin vekalet edeceği 1924 Anayasasının 33. maddesinde belirtilmiştir. 33. madde Cumhurbaşkanının görevini yapamaz hale gelmesini ve Cumhurbaşkanlığı makamının açık kalması halini düzenlemiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı hastalık ve yurt dışı yolculuk gibi bir sebeple görevini yapamazsa veya ölüm, çekilme ve başka sebeple Cumhurbaşkanlığı makamı açık kalırsa Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yerine getirir.⁷⁰

6-Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu

1924 Anayasasına göre Cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumluluğu yoktur. Anayasa, parlamenter sisteme uygun olarak Cumhurbaşkanının eylem ve işlemlerinden dolayı sorumsuzluğunu kabul etmiştir.

Anayasanın 41. maddesine göre Cumhurbaşkanı vatana ihanet durumunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumludur. 39. madde gereğince Cumhurbaşkanının bütün işlemlerinin ilgili bakan ve Başbakan tarafından imzalanması gerekir. Bu işlemlerden doğacak sorumlulukta işlemin altında imzası bulunan ilgili bakan ve Başbakana aittir.

Anayasa 41. maddesinin son fıkrasında Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse anayasanın 17. maddesindeki milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili hükümlere göre hareket edileceğini belirterek Cumhurbaşkanının milletvekilliği dokunulmazlığından yararlanacağını kabul etmiştir.

⁷⁰ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, s.217, 1924 Anayasası madde 33: " Cumhurbaşkanı, hastalık ve memleket dışı yolculuk gibi bir sebeple görevini yapamaz veya ölüm, çekilme ve başka sebeplerle Cumhurbaşkanlığı açık kalırsa Büyük Millet Meclisi Başkanı vekil olarak Cumhurbaşkanlığı görevini yapar." KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.117

E-1961 Anayasasında Cumhurbaşkanı

1-Genel Olarak

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile Milli Birlik Komitesi idareyi ele geçirmiştir. Milli Birlik Komitesi 12.06.1960 tarihinde “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun” u kabul etmiştir.⁷¹ Bu kanunun 1. ve 2. maddesine göre Milli Birlik Komitesinin amacı, hukuk devletini yeniden kurmak için yeni bir anayasa yapmak ve seçim kanununu demokratik usullere uygun olarak kabul edip buna göre en kısa zamanda genel seçimleri yaparak, bu seçim sonucu kurulacak olan yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne iktidarı devretmektir.

Bu maddelere göre 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile idareyi ele geçiren Milli Birlik Komitesi idaresi geçici bir idaredir. Yani Milli Birlik Komitesi, yeni anayasa ve seçim kanunu yapıp bunun sonucunda yeni meclis oluşturuluncaya kadar geçici olarak görev yapacaktır. Milli Birlik Komitesi 12.06.1960 tarihinde kabul ettiği “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun”un 3. maddesinde yasama yetkisinin doğrudan doğruya Milli Birlik Komitesi tarafından, yürütme yetkisinin ise Devlet Başkanınca tayin ve komitece onaylanan Bakanlar Kurulu eliyle kullanılacağını belirtmiştir. Aynı kanunun 17. maddesine göre Milli Birlik Komitesinin başkanı aynı zamanda devletin ve Bakanlar Kurulunun başkanıdır.

Milli Birlik Komitesi tarafından 13.12.1960 tarihinde kabul edilen “Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun” ile yeni anayasayı yapmak için Kurucu Meclis kurulmuştur. Kurucu meclisin yeni anayasa yapma çalışmaları darbeden bir yıl sonra tamamlanmış ve 1961 Anayasası 27 Mayıs 1961 günü kabul edilmiştir. Anayasa 9

⁷¹ Kanun metni için Bkz. TANÖR Bülent, BEYGO Taner, Türk Anayasaları, İstanbul, 1964, s.124, KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.137

Temmuz 1961 tarihinde halk oyuna sunulmuş⁷² ve kabul edildikten sonra üç aşamada yürürlüğe girmiştir.

1924 Anayasası gibi 1961 Anayasası da kuvvetler ayrılığına uygun olarak 5. maddesinde yasama yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kullanacağını, 6. maddesinde ise yürütme görevinin kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağını düzenlemiştir. Anayasa 7. maddesinde yargı yetkisinin millet adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağını da belirtmiştir. Böylece 1961 Anayasası da devlet içerisindeki üç temel kuvvet olan yasama, yürütme ve yargıyı birbirlerini denetleyebilmesi ve dengeleyebilmesi amacıyla farklı devlet organlarına vermiştir.

1961 Anayasası 103 ve 104. maddelerinde Bakanlar Kurulu için güven oylamasını düzenleyerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hükümeti her zaman denetleyebilmesine imkan sağlamıştır. 105. maddede Bakanlar Kurulunun bireysel ve kolektif sorumluluğu kabul edilmiştir. Böylelikle 1961 Anayasasında da parlamenter sisteme uygun olarak Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumlu olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenini kazanamayan Bakanlar Kurulunu her zaman düşürülebileceği ifade edilmiştir.

Milli Birlik Komitesinin 1961 Anayasasının yürürlüğe girene kadar ki uygulamaları komitenin kendisinin de kabul ettiği gibi geçici bir durum olduğu için çalışmamızda yer almayacaktır. Çalışmamızın bu kısmında Cumhurbaşkanı, 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halk oylamasıyla yürürlüğe giren 1961 Anayasası esas alınarak incelenecektir.

2-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi

Cumhurbaşkanının göreve geliş şekli ve görev süresi 1961 Anayasasının 95 ve 96. maddelerinde yer almıştır. 1961 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 95. maddede belirtilen niteliklere sahip kendi

⁷² “Anayasanın Halk Oyuna Sunulması Hakkında Kanun” metni için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e. s.167, 168

üyeleri arasından gizli oylama yapılarak seçilir. Cumhurbaşkanı seçiminin ilk iki turunda anayasa nitelikli bir çoğunluk olan meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun sağlanmasını istemiştir. İlk iki tur oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Buna göre ilk iki oylamada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçte iki oyunu alan meclis üyesi; ilk iki oylamada üçte ikilik çoğunluk sağlanamazsa daha sonraki oylamalarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin salt çoğunluğunun oyunu alan meclis üyesi Cumhurbaşkanı seçilir.

1961 Anayasası, 1924 Anayasasında düzenlenen Cumhurbaşkanlığı görevine tekrar seçilebilme usulünü kaldırmış, Cumhurbaşkanının görev süresini de dört yıldan yedi yıla çıkarmıştır. 1961 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı yedi yıllık bir süre için seçilir ve bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Ayrıca Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer. Anayasa bu hüküm ile Cumhurbaşkanının görevini, tekrar seçilebilme endişesinden ve her türlü siyasi çekişmeden uzak kalarak, tarafsız bir şekilde yapabilmesi sağlanmak istenmiştir.

1961 Anayasası 96. maddesi seçilen Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde yemin ederek göreve başlamasını düzenlemiştir. Bu yemin Cumhurbaşkanının görevi boyunca anayasal düzene, devletin ve milletin birliğine bağlı kalacağına söz vermesidir.⁷³ Anayasaya göre Cumhurbaşkanı; Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve Milletın bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağına; Milletın kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağına ve savunacağına; İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağına; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefını koruyup yüceltmek ve üzerine aldığı görevi yerine getirmek için bütün gücüyle ve varlığıyla çalışacağına namusu üzerine söz vererek göreve başlar.⁷⁴

⁷³ KERSE Ahmet, Türkiye'de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, Doktora Tezi, İstanbul, 1973, s.39, 40

⁷⁴ 1924 Anayasasının 38. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanının yemini için Bkz. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.118

3-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri

1924 Anayasasında Cumhurbaşkanı olabilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmak dolayısıyla da milletvekilliğine seçilebilme şartlarını taşımak gerekirdi. Anayasaya göre ise milletvekili seçilebilmek için, on ikinci maddede sayılan istisnalar dışında olup, otuz yaşını tamamlamak, Türk vatandaşı olmak ve Türkçe okuyup yazabilmek gerekli ve yeterliydi.

1961 Anayasası önceki anayasalara göre Cumhurbaşkanı seçilebilmek için gerekli olan niteliklerin kapsamını genişletmiş ve sayısını artırmıştır. Anayasanın 95. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından seçilir. Anayasa daha önceki anayasalardan farklı olarak Cumhurbaşkanı seçilebilmek için kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış olmayı aramaktadır. Bu nitelikleri aramakla anayasa haklı olarak Cumhurbaşkanlığı gibi ülke için çok önemli olan bir makama yaş ve bilgi olarak belirli bir olgunluğa erişmiş kişilerin seçilmesini amaçlamıştır.

1961 Anayasasının 95. maddesinin doğal sonucu olarak Cumhurbaşkanı seçilebilmek için milletvekili olmak dolayısıyla da anayasanın 68. maddesinde sayılan (kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış olmak dışındaki) milletvekili seçilebilme şartlarını taşımak gereklidir.

1961 Anayasasının 68. maddesine göre kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış olmak dışındaki Cumhurbaşkanlığına seçilebilme şartları şunlardır; Türk vatandaşı olmak, Türkçe okuyup yazma bilmek, kısıtlı olmamak, askerlik hizmetini yapmış olmak veya yapmış sayılmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymemiş olmak ve taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymemiş olmaktır.

4-Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

1961 Anayasası 6. maddesinde yürütme görevinin kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağını düzenlemiştir. 1961 Anayasasının meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruluna Cumhurbaşkanına göre daha fazla yetki verdiğini görmekteyiz. Anayasada yürütmenin fiilen Cumhurbaşkanı tarafından değil de Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağı belirtilmektedir. Cumhurbaşkanının işlemleri ise Başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanır ve bu işlemlerden dolayı sorumluluk işlemi imzalayan Başbakan ve ilgili bakana aittir.

1961 Anayasasında düzenlenen Cumhurbaşkanının yetkilerinden bazıları şunlardır; anayasanın 97. maddesine göre Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletin birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanının Devletin başı olması sebebiyle Türkiye Cumhuriyetini ve Milletin birliğini yurt içinde ve yurt dışında tarafsızca temsil etmesi için anayasaya göre Cumhurbaşkanı seçilen kişinin partisiyle ilişkisi kesilir.

Cumhurbaşkanı kişiliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devletini temsil ettiği için anayasanın 97. maddesi, yabancı devletlerde görev yapacak Türk Devletinin temsilcilerini gönderme ve yabancı devletler tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nde görev yapmak üzere gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul etme yetkisiyle, milletlerarası antlaşmaları Türkiye Cumhuriyeti adına onaylama ve yayınlama yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir. Aynı madde gereğince, gerekli gördükçe Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak Cumhurbaşkanının yetkileri arasında sayılmıştır.

Anayasanın 72. maddesi, Cumhurbaşkanına en az onu bağımsızlardan olmak üzere, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden on beş kişiyi Cumhuriyet Senatosuna üye seçme yetkisini tanımaktadır.

Anayasanın 83. maddesi Cumhurbaşkanına Türkiye Büyük Millet Meclisini, ara verme veya tâtîl sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine toplantıya çağırma yetkisini vermiştir.

1961 Anayasası 93. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunların on gün içerisinde Cumhurbaşkanınca ilan edileceğini düzenlemiştir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı anayasa ve bütçe kanunu dışındaki kanunları aynı süre içerisinde bir daha görüşülmek üzere bu husustaki gerekçesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen kanunu yine kabul etmesi halinde Cumhurbaşkanı bu kanunu yayımlamak zorundadır. Cumhurbaşkanının buradaki vetosu 1924 Anayasasında olduğu gibi geciktirici vetodur. Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tekrar kabul edilen kanunları geri gönderemez ancak, Cumhurbaşkanı anayasanın 149. maddesine göre kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal dâvası açma yetkisine sahiptir.⁷⁵

1961 Anayasasının 102. maddesi Cumhurbaşkanına Başbakanı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atama ve Başbakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından seçeceği bakanları atama yetkisini vermiştir.

Anayasanın 107. maddesi Bakanlar Kurulunun çıkaracağı anayasaya ve kanunlara aykırı olmayan ve Danıştay'ın incelemesinden geçmiş tüzüklerin yürürlüğe girmesi için Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması ve kanunlar gibi yayınlanmasını düzenlemiştir.

Anayasanın 108. maddesi Cumhurbaşkanına Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verme yetkisini vermektedir. Buna göre; Anayasanın 89. ve 104. maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, on sekiz aylık bir süre içerisinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanından, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Cumhurbaşkanı, bu istek üzerine Meclislerin Başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

⁷⁵ KERSE, a.g.e., s.116

Anayasanın 110. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılmaz olan Başkomutanlığı, temsil etmek ve Silahlı Kuvvetlerin komutanı olan Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine atamak Cumhurbaşkanının yetkileri arasındadır. Ancak Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakanı karşı sorumludur. Yine anayasanın 111. maddesine göre Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmekte Cumhurbaşkanının yetkileri arasındadır. Cumhurbaşkanı bulunmadığı zaman, Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık görevini Başbakan yerine getirir.

Bu saydıklarımızın dışında Cumhurbaşkanının, 141. maddeye göre Askeri Yargıtay üyelerinin tamamını, 145. maddeye göre de Anayasa Mahkemesinin iki üyesini seçme yetkisi vardır.

5-Cumhurbaşkanına Vekalet

1961 Anayasası 100. maddesinde Cumhurbaşkanlığı makamının belirli sebeplerle boşalması durumunda bu makama kimin vekalet edeceğini düzenlemiştir. Anayasa Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılmasını ve Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halini düzenlemiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı hastalık⁷⁶ ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevini yapamazsa veya ölüm, çekilme veya başka sebeple Cumhurbaşkanlığı makamı kesin olarak boş kalırsa Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yerine getirir.⁷⁷

Cumhurbaşkanına vekaletin süresi; Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılması durumunda Cumhurbaşkanının görevine dönmesine kadar,

⁷⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu sebebiyle, 23.08.1966 tarihli ve 114 sayılı kararı ile sağlık kurulu raporunu dikkate alarak Cumhurbaşkanlığı makamının boşaldığına ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasına karar vermiştir. KERSE, a.g.e., s.59, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 291

⁷⁷ KERSE, a.g.e., s.54

Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halinde ise yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadardır.

6-Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu

1961 Anayasası da parlamenter sisteme uygun olarak Cumhurbaşkanının, vatana ihanet dışında sorumluluğunun olmadığını kabul etmiştir.

98. madde gereğince Cumhurbaşkanı görevleriyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu göreviyle ilgili işlemleriyle sınırlıdır, Cumhurbaşkanı kişisel suçlarından dolayı her vatandaş gibi sorumludur. Cumhurbaşkanının bütün işlemlerinin ilgili bakan ve Başbakan tarafından imzalanması gerekir. Bu işlemlerden doğacak sorumluluk da işlemin altında imzası bulunan ilgili bakan ve Başbakana aittir.

Anayasanın 99. maddesi de Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun istisnası olan vatan hainliği fiilini düzenlemiştir. Bu madde uyarınca Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır.

BÖLÜM II

1982 ANAYASASI'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ PARLAMENTOER SİSTEM VE CUMHURBAŞKANI

I-Genel Olarak 1982 Anayasası'na göre Parlamentoer Sistem ve Cumhurbaşkanı

Parlamentoer hükümet sisteminde yürütme yetki ve görevi bir kişi (Devlet başkanı) ile bir kurul (Bakanlar Kurulu) arasında paylaşılmıştır.⁷⁸ Yürütme yetkisinin bir kişi ile bir kurul arasında paylaşılması Parlamentoer rejimin temel özelliklerinden birisidir. Parlamentoer rejimin bir diğer temel özelliği ise yürütme organını oluşturan Devlet başkanının siyasal bakımdan sorumsuz olması Bakanlar Kurulunun ise yasama organına karşı kolektif ve bireysel olarak sorumlu olmasıdır.⁷⁹

1982 Anayasası da, öngördüğü Parlamentoer rejimin temel özelliklerine uygun olarak yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu arasında paylaşmıştır.⁸⁰ Yürütme içinde ise Cumhurbaşkanının işlemlerinden dolayı sorumsuz olduğunu Bakanlar Kurulunun ise Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısında kolektif ve bireysel olarak sorumluluğunu kabul etmiştir.

1982 Anayasası'nın üç temel kuvvet arasından yürütmeye ağırlık verdiği, yürütme içinden ise siyasi olarak sorumsuzluğu kabul edilen Cumhurbaşkanı güçlendirdiği⁸¹ göz önüne alınacak olursa parlamentoer sistemimizde Cumhurbaşkanının rolünün kapsamı daha bir önem kazanmaktadır.

⁷⁸ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 10, 11

⁷⁹ YAVUZ K. Haluk, Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Ankara, 2000, s.152

⁸⁰ 1982 Anayasası Madde 8- "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir."

⁸¹ ERDOĞAN, Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset, s.169

“Hukuk devleti” ilkesinin evrensel bir ilke olarak kabul edildiği günümüz devlet anlayışında sorumlusu olmayan bir işlem söz konusu olamayacağı için 1982 Anayasasının yürütme içinde güçlendirdiği ve sorumsuz olduğunu kabul ettiği Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin ne denli klasik parlamenter rejime uygun olduğu irdelenmesi gereken bir noktadır.

Bu amaçla çalışmamızın ikinci bölümünde 1982 Anayasası'nın öngördüğü Türk Parlamenter Sistemine değindikten sonra Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, üçüncü bölümde ise Türk parlamenter sistemimizde Cumhurbaşkanının Siyasi, Cezai ve Hukuki sorumluluğu incelenecektir.

A-Türk Parlamenter Sistemi

Ülkemizde, parlamenter hükümet sistemi ilk defa 1909 Kanun-i Esasi değişiklikleriyle kabul edilmiştir.⁸² 1921 Anayasası hükümet sistemi olarak kuvvetlerin yasama organında toplandığı meclis hükümeti sistemini kabul etmiştir. Gerçektende devlet başkanlığı makamını düzenlemeyen 1921 Anayasası saf bir meclis hükümeti sistemi kurmuştur. 1924 Anayasası da 1921 Anayasası gibi (saf bir meclis hükümeti sistemi olmasa da) meclis hükümeti sistemini kabul etmiştir.⁸³

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin sonucu olarak iki hükümet sistemi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan parlamenter hükümet sistemi kuvvetlerin yumuşak ayrılığına başkanlık hükümet sistemi ise kuvvetler sert ayrılığı temeline dayanmaktadır. 1961 ve 1982 Anayasasının kabulü müzakereleri sırasında, kurucu meclis üyeleri tercihlerini kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri arasından parlamenter

⁸² ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s.71, ÖZER Atilla, Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Ankara, 1998, s. 87, GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Temmuz, 2000, s.41

⁸³ “1924 Anayasasında parlamenter rejim unsurları oldukça ağırlıklı bir biçimde yer aldığından, bu anayasanın 1921 Anayasası gibi saf bir meclis hükümeti sistemi getirdiği söylenemez.” TURHAN, a.g.e., s.29, “1924 Anayasasının parlamenter Sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında karma bir sistem kurduğu söylenmiştir.” ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 9

hükümet sisteminden yana kullanmışlardır.⁸⁴ Böylece parlamenter hükümet sistemi, 1909 Kanun-i Esasi değişiklikleriyle gerçekleşen ilk tanışıklıktan 52 yıl sonra, 1961 Anayasası ile tekrar ülkemizde uygulanmaya başlanmış ve bu uygulama 1982 Anayasası ile devam etmiştir.⁸⁵

B-Türk Parlamenter Sisteminde Yürütme Organının Yapısı

Devletin üç temel organından birisi olan yürütme organı, yapısı bakımından monist (tekçi) yürütme ve düalist (iki başlı) yürütme olarak ikiye ayrılır.⁸⁶ Monist yürütmede yürütme yetkisinin tamamı tek bir organa yani bir kişiye veya bir kurula verilmiştir. Monist yürütmenin ilk örneği, yürütme yetkisinin, halk tarafından doğrudan doğruya seçilen devlet başkanına verildiği başkanlık hükümeti sistemidir.⁸⁷ Başkanlık sisteminde yürütme yetkisinin tamamının Başkana verilmiş olması, bu yetkinin sadece Başkan tarafından kullanılması anlamına gelmez. Burada kastedilen yürütmenin kaynağının tek bir kişide (Başkanda) olması demektir. Başkanlık sisteminin en iyi örneklerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri'ne bakıldığında başkanın yetkilerini tek başına kullanmadığı, bu yetkilerin kullanılmasına sekreter adı verilen bakanların ve danışmanlarında katıldığı görülmektedir.⁸⁸

Monist yürütmenin ikinci örneği yürütme yetkisinin bir kurula (meclise) verildiği "Meclis hükümeti sistemi"dir. Başkanlık sisteminde de meclis hükümeti sisteminde de yürütme monisttir. Bu iki hükümet sistemi arasındaki fark, başkanlık sisteminde yürütme yetkisinin tamamı tek bir kişiye verilmişken meclis hükümeti sisteminde bu yetki meclise yani bir kurula verilmiştir. Meclis hükümeti sisteminin

⁸⁴ KUZU Burhan, Türkiye İçin Başkanlık Sistemi, İstanbul, 1997, s.123

⁸⁵ ÖZER, a.g.e. s. 85, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU,a.g.e., s. 301, İlhan ARSEL, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1962, s.168

⁸⁶ TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s. 299, TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 350, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 279

⁸⁷ SARTORİ Giovanni, karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme, Çeviren: ÖZBUDUN Ergun, 1997, s.114, ERDOĞAN, Anayasal Demokrasi, s.109

⁸⁸ YAVUZ, a.g.e., s.203, 204, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 8

temel özelliği bu hükümet sisteminde devlet başkanı yoktur. Hükümet meclis tarafından belirlenir ve aynı şekilde meclis hükümet üyelerini gerektiğinde görevden uzaklaştırabilir.⁸⁹ Bu sistemde meclisi meydana getiren üyeler eşit yetkilere sahiptirler. Günümüzde demokratik ülkelerden yalnızca İsviçre’de uygulanan meclis hükümeti rejimi, aslında “olağanüstü ve buhranlı” dönemlere özgü bir yönetim biçimidir.⁹⁰

Yürütme organının yapısı bakımından ikinci ayırım düalist (iki başlı) yürütmedir. Bu sistemde yürütme yetkisi bir kişi (devlet başkanı) ile bir kurul (bakanlar kurulu) arasında paylaşılmıştır.⁹¹ Yürütme yetkisinin bir kişi (devlet başkanı) ile bir kurul (bakanlar kurulu) arasında paylaşılması parlamenter rejimin temel özelliklerinden birisidir. Devlet başkanı ülkede uygulanan rejime göre irsiyet yoluyla bu makama gelen kral veya seçimle belirlenmiş Cumhurbaşkanı olabilir. Parlamenter sistemde devlet başkanı siyasal bakımdan sorumsuz, bakanlar kurulu ise parlamentoya karşı kollektif ve bireysel olarak sorumludur. Düalist yürütmede kendi içinde, sistem içerisinde devlet başkanının üstünlük taşıdığı (Beşinci Fransız Cumhuriyeti) sistemlerle bakanlar kurulunun üstünlük gösterdiği sistemler (İngiltere, İtalya gibi) arasında bir ayırım yapılabilir.⁹²

1982 Anayasası ile de parlamenter hükümet sistemini kabul eden ⁹³ ülkemizde yürütme iki başlıdır.⁹⁴ 1982 Anayasası yürütmenin iki başlı bir yapıya sahip olduğunu 8. maddesinde “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve

⁸⁹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 396

⁹⁰ “Gerçektende kurtuluş savaşı süresince birinci asıl amaç bağımsızlığın kazanılması olduğu için 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu bütün yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde toplamak amacıyla saf meclis hükümeti rejimini ön görmüştür. Bu anayasaya göre yasama ve yürütme yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde toplanmıştır, Meclisin başkanı hükümetinde başkanıdır. Ayrıca Devlet Başkanlığı ihdas edilmemiştir.” TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s.397, ERDOĞAN, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, s.39

⁹¹ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 279, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s. 300

⁹² ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 280

⁹³ ÖZER, a.g.e. s. 85, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s. 301, ARSEL, a.g.e., s.168

⁹⁴ 1961 Anayasası 6. madde “Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.” KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.172

Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.” ifadesi ile düzenlemiştir.

C-Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Hukuki Statüsü

1982 Anayasasının kabul ettiği Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı, tarafsız sıfatıyla devletin başı konumundadır. Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve Türk Milletinin birliğini temsil etme görevini Cumhurbaşkanına, tarafsız kimliğinden dolayı vermiştir. İlerde inceleyeceğimiz gibi anayasa, Cumhurbaşkanının tarafsız kalabilmesini çeşitli maddelerinde düzenleyerek anayasal güvence⁹⁵ altına almıştır.

Devletin başı olan Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanlığı sıfatından dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve milletin birliğini temsil ettiği 1961 Anayasasının 97. maddesinde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası bu maddeye paralel olarak 104. maddesinde Cumhurbaşkanının devletin başı olduğunu ve bu sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve Türk Milletinin birliğini temsil ettiğini düzenlemiştir. Bu madde 1961 Anayasasının 97. maddesinden farklı olarak Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla Anayasasının uygulanmasını ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözeteceğini de düzenlemiştir. 1982 Anayasasında, 1961 Anayasasından farklı olarak Cumhurbaşkanının Parlamenter Sisteme uygun olarak, devlet organları arasındaki “denge rolü” açıkça belirtilmiştir.⁹⁶

Cumhurbaşkanının esas görevi parlamenter sistemin yumuşak kuvvetler ayrılığı temeline dayalı olması sebebiyle yasama ve yürütme arasında hassas dengeyi sağlamaktır. Cumhurbaşkanı deyim yerindeyse bir orkestranın şefi gibi yasama ve yürütmeyi uyum içinde yönlendirecektir.⁹⁷ Bu sebeple 1982 Anayasası 104.

⁹⁵ TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303, GÜNDAY, a.g.e., s.354

⁹⁶ SOYSAL, s.318

⁹⁷ SOYSAL, a.g.e., s.318, ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.105, EROĞUL Cem, Anattüzeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara, 1995, s.254

maddesinin düzenlenmesi Cumhurbaşkanının parlamenter sistemin kendisinden beklediği işlevi yerine getirebilmesi açısından yerindedir.

Türk parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanının hukuki statüsü başlığı altında sırasıyla Cumhurbaşkanının göreve geliş şekli, görev süresi, Cumhurbaşkanının seçilebilme nitelikleri, göreve başlaması, Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren haller, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı ve Cumhurbaşkanına vekalet konuları 1982 Anayasasına göre incelenecektir.

1-Cumhurbaşkanının Göreve Geliş Şekli ve Görev Süresi

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organının temel özelliklerinden birisi de yürütme organının doğrudan doruya halk tarafından belirlenmemesidir.⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti anayasaları,⁹⁹ parlamenter hükümet sistemini kabul ettikleri için yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının, bu sistemin ruhuna uygun olarak seçimle belirlenmesini öngörmüşlerdir. 1921 Anayasasında, 1923 anayasa değişikliği ile kurulan Cumhurbaşkanlığı makamına geliş şekli olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilme yolu kabul edilmiştir. 1923 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanını belirlemede kabul edilen bu usul aynen 1924 ve 1961 Anayasası tarafından da benimsenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce seçilir.¹⁰⁰

⁹⁸ TURHAN, a.g.e., s. 51, "Monarşik Parlamenter Sistemin Devlet Başkanları "veraset" yoluyla belirlenir. Bir monarşide Devlet Başkanlığı, yani Saltanat, hanedanın dışına çıkmaz. Krallık irsiyet yoluyla intikal eder. Bu husus monarşik anayasalarda da düzenlenmiştir. İngiltere'de 1701 tarihli Act of Settlement'a göre, taht irsi olarak Hanover Electress'i Sofianın fûruuna aittir. 1994 Belçika Anayasasına göre, Kral irsidir. Cumhuriyet tipi Parlamenter Sistemlerde ise (Anti-Demokratik Cumhuriyetler istisna olabilir) Devlet Başkanı irsiyet yoluyla değil seçimle belirlenir. Ör. Türkiye, Yunanistan, İsrail gibi" GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 46, 58

⁹⁹ Kanun-i Esaside yürütmenin başı olan Padişahın bu göreve geliş şeklini irsiyet yolu olarak düzenlemiştir. Buna göre Padişah olma hakkı, Osmanlı hükümdarlık geleneğine uygun olarak Osmanlı sülalesinden irsiyet yoluyla gelen en büyük evlada aittir. (md.3) KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.31

¹⁰⁰ 1921 Anayasası Madde 10.(Değişik : 29.10.1339 (1923) – 364 S. Kanun) "Türkiye Reiscumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur." 1924 Anayasası Madde 31 "Türkiye Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi kamutayı tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir." 1961 Anayasası MADDE 95 "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet

1982 Anayasası da kendinden önceki anayasalara ve parlamenter sisteme paralel olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesini kabul etmiştir. Anayasanın 101. maddesine göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kendi üyeleri veya Cumhurbaşkanı seçilebilmek için gerekli niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından seçilir.”¹⁰¹ 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi daha önceki anayasalardan farklı olarak Cumhurbaşkanlığı seçiminde gizli oylama yapılmasını ve nitelikli oy alan adayın seçilmesini kabul etmiştir.¹⁰²

Anayasanın 102. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisince yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi gizli oylama usulüne göre yapılır ve Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir.¹⁰³ 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı seçiminde (basit çoğunlukla yetinmeyip) nitelikli çoğunluk arayarak Cumhurbaşkanının, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki partilerce kabul edilebilecek ve bu partilere eşit mesafede tarafsız bir kişi olmasını sağlamak istemiştir.

1982 Anayasası, 1961 Anayasasından “farklı”¹⁰⁴ olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin de Cumhurbaşkanı seçilebilmesini kabul etmiştir. Anayasanın 101. maddesinin 2. fıkrasına göre “Cumhurbaşkanlığına

Meclisince..kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir.” KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.103,117,200

¹⁰¹ KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.286

¹⁰² TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303,304

¹⁰³ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 281, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 59

¹⁰⁴ “1982 Anayasasının getirdiği bu farkın gerçek olmaktan çok görünüşte bir farktır. Çünkü 1961 Anayasası döneminde de Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Cumhurbaşkanı adaylarının Cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü seçilerek Cumhuriyet senatosuna girdikleri ve böylece adaylık hakkını kazandıkları görülmüştür. Örneğin 1966’da Orgeneral Cevdet Sunay bu şekilde Cumhurbaşkanı seçilmiş 1973’te Cumhurbaşkanlığının kuvvetli adaylarından Orgeneral Faruk Gürler kontenjan senatörü seçilerek Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuşsa da seçilememiştir. 1961ve1980 döneminin diğer iki Cumhurbaşkanı olan Orgeneral Cemal Gürsel ve Oramiral Fahri Korutürk’ün de Cumhuriyet senatosunun halk tarafından seçilmemiş üyelerinden olmaları ilginçtir.” ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 280 “Böylece 1982 Anayasası 1961 Anayasasında düzenlenmeyen ancak dolaylı yollardan fiili uygulama alanı bulan, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin de Cumhurbaşkanı seçilebilmesini açıkça düzenlemiştir.” TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303, Dipnot:5, TURHAN, a.g.e., s.106, SOYSAL, a.g.e., s.320, 321

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.” Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından da seçilebilmesinin anayasada düzenlenmesi bizce de yerindedir. Çünkü Cumhurbaşkanı olabilecek kişide olması arzu edilen başlıca nitelik, bu kişinin özellikle siyasi partiler üstü ve tarafsız bir kişi olmasıdır. Bu niteliklere sahip bir kişi Meclis içinde olabileceği gibi Meclis dışında da olabilir. Zaten önemli olanda parlamenter sistemin ruhuna uygun olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesidir yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilmesi değildir.¹⁰⁵ 2000 yılında Onuncu Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer’in Cumhurbaşkanı seçilmeleri de bu usulle olmuştur.

1982 Anayasası, 1961 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı seçiminde meydana gelmiş olan tıkanmaları ve siyasi kilitlenmeleri önlemek amacıyla Cumhurbaşkanı seçimini süre ile sınırlandırmıştır. Anayasa bu süre içerisinde Cumhurbaşkanı seçilememesi halinde çözümü egemenliğin kayıtsız şartsız sahibi olan Türk Milletinin hakemliğine başvurmakta görmüştür. Demokrasinin kaynağına dönmek olarak da adlandırılan bu çözüm millet vekili seçimlerinin otomatik olarak yenilenmesidir.¹⁰⁶ 1961 Anayasası 95. maddesinde Cumhurbaşkanı seçimi için ilk iki turda Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunu bunun sağlanamaması halinde daha sonraki oylamalarda salt çoğunluğu yeterli görmüştür. Anayasa Cumhurbaşkanı seçilememesi durumunda meydana gelebilecek tıkanmaları ve siyasi kilitlenmeleri önleyecek bir usul öngörmüştür. Bu sebeple 1982 yılında,

¹⁰⁵ “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Cumhurbaşkanını seçen organdır. Demokrasi kurallarına göre nasıl her vatandaşın belirli koşullarla millet vekilliğine adaylığını koymak hakkı varsa herhangi bir vatandaşın da Cumhurbaşkanlığı için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılacak seçimde adaylığını koymasının demokratik ve doğal bir hak olduğunu kabul etmek gerekir.” (07.11.1982 Anayasası T., 2709 SK.) 1982 Anayasası 101/2 fıkrasının gerekçesi. İZGİ, GÖREN, a.g.e., s.955

¹⁰⁶ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku s. 281, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.305

Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Mart 1980'den 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar altı ay süreyle Cumhurbaşkanını seçememiştir.¹⁰⁷

Anayasanın 102. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı seçiminde takip edilecek usul şöyledir. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanlığı seçimine Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde Cumhurbaşkanı adaylarının Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de Cumhurbaşkanı seçiminin tamamlanması gerekir.

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde Cumhurbaşkanı adaylarından hiçbiri, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu alamazsa üçüncü oylamaya geçilir. Üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu hiçbir aday alamazsa üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri derhal yenilenir.¹⁰⁸ 102. maddenin son fıkrasına göre, görev

¹⁰⁷ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 60, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 486, SOYSAL, a.g.e., s.318

¹⁰⁸ 1982 Anayasası 102. madde "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır. Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir. En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir."

süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar devam eder.

1921 Anayasası Cumhurbaşkanı'nın görev süresini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seçim dönemi olan iki yıl olarak belirlemiştir. 1924 Anayasası da Cumhurbaşkanı'nın görev süresini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seçim dönemi olarak belirlemiştir. Ancak 1924 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört yılda bir yapılması kabul edildiği için anayasaya göre Cumhurbaşkanı'nın görev süresi de dört yıldır. 1961 Anayasası, 1924 Anayasasında dört yıl olarak düzenlenen Cumhurbaşkanı'nın görev süresini yedi yıla çıkarmıştır.¹⁰⁹ 1982 Anayasası da 101. maddesinde, 1961 Anayasası gibi Cumhurbaşkanı'nın görev süresini yedi yıl olarak kabul etmiştir.¹¹⁰ Toplumsal ve siyasi eğilimlerin çok hızlı değiştiği ülkemiz şartlarında kanaatimizce yedi yıl Cumhurbaşkanlığı görevi için uzun bir süredir. Bizce de Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığının sağlanması açısından görev süresinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim döneminden daha fazla olması gerekli bir düzenlemedir. Ancak 1982 Anayasası döneminde genel seçimlerin bu güne kadar beş yıllık yasama dönemi sona ermeden yapıldığı da düşünüldüğünde Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama dönemi beş yıldan dört yıla Cumhurbaşkanı'nın görev süresi de yedi yıldan beş yıla indirilebilir.¹¹¹

2-Cumhurbaşkanının Seçilebilme Nitelikleri

1982 Anayasası Cumhurbaşkanı seçilecek kişide bulunması gereken nitelikler bakımından 1961 Anayasasına benzer bir düzenleme yapmıştır. Anayasanın 101. maddesine göre: "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını

¹⁰⁹ ALDIKAÇTI'ya göre 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanı'nın görev süresi "şahsi iktidar imkanlarını ortadan kaldırmak için" yedi yıl olarak düzenlenmiştir. ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Baskı, İstanbul 1982, s.315

¹¹⁰ "İzlanda dışında Cumhurbaşkanlarının görev süreleri kişisel niteliktedir. Yani Cumhurbaşkanlığı görevi belirli bir süre için yerine getirilir. Cumhurbaşkanı ölünce veya istifa ettiği zaman yerine seçilen yeni Cumhurbaşkanı, eski Cumhurbaşkanı'nın geri kalan görev süresi için değil, normal Cumhurbaşkanlığı görev süresi için seçilmiş olur." GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 66

¹¹¹ ATAR Yavuz, Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22, 24 Nisan 2004, s. 316

doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.” Görüldüğü gibi 1982 Anayasası da daha önceki anayasalarımız gibi Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesini düzenlemiştir.

Ancak 1982 Anayasası 1961 Anayasasından farklı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından bir kişinin de Cumhurbaşkanı olabilmesini düzenlemiştir.¹¹² Anayasa Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için bu kişinin kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış olmasının yanında milletvekili seçilebilme yeterliliğine de sahip olmasını aramıştır. Anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin Cumhurbaşkanlığına aday olmasının ancak Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkün olabileceğini de hükme bağlamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminin uzaması ve kilitlenmesi hallerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendi içinden bir aday yerine dışardan bir aday üzerinde daha kolay anlaşacağı varsayılırsa bu düzenleme yerindedir. Bizce burada önemli olan bu adayın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dışardan empoze edilmemesi, Meclis iradesinin bu konuda zorlanmamasıdır.

1961 Anayasasının 95. maddesinde yer alan “Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.” Hükmü 1982 Anayasasının 101. maddesinde “Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.” şeklinde düzenlenmiştir. 1961 Anayasası bir kişinin arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemeyeceğini düzenlerken 1982

¹¹² “1982 Anayasasının getirdiği bu farkın gerçek olmaktan çok görünüşte bir farktır. Çünkü 1961 Anayasası döneminde de Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Cumhurbaşkanı adaylarının Cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü seçilerek Cumhuriyet senatosuna girdikleri ve böylece adaylık hakkını kazandıkları görülmüştür. 1982 Anayasası 1961 Anayasasında düzenlenmeyen ancak dolaylı yollardan fiili uygulama alanı bulan bir yolu açıkça düzenlemiştir.” TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303, Dipnot:5, TURHAN, a.g.e., s.106, SOYSAL,a.g.e., s.320, 321

Anayasası, daha önce Cumhurbaşkanı seçilen bir kişinin aynı göreve bir daha seçilmesini kesin bir dille yasaklamıştır.

Cumhurbaşkanı seçilebilmenin bir ön koşulu olan milletvekili seçilebilme yeterliliği 1982 Anayasasının 76. maddesinde otuz yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir şeklinde düzenlenmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrası ise millet vekili seçilebilmenin istisnalarını düzenlemiştir. Bu fıkra göre; en az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.¹¹³

Milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen, 1982 Anayasasının 76. maddesi ile 1961 Anayasasının 68. maddesi arasında bazı farklar vardır. 1961 Anayasası milletvekili seçilebilmek için Türkçe okuyup yazabilmeyi yeterli görürken 1982 Anayasası en az ilk okul mezunu olma şartını getirmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası ile milletvekili seçilebilmenin istisnalarını oluşturan suçlara bir çok yeni suçlar eklenmiştir. 1961 Anayasası, anayasada ismi sayılan suçlar dışındaki bir suçtan dolayı mahkumiyet halinde milletvekili seçilme yeterliliğinin kalkması için ağır hapis veya (taksirli suçlar hariç olmak üzere) beş yıldan fazla hapis cezasıyla mahkum olmayı yeterli görürken 1982 Anayasası, (taksirli suçlar hariç) toplam bir

¹¹³.Anayasasının milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 76. maddesinin ikinci fıkrasının ilk hali “En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.” İken madde metnindeki “ideolojik ve anarşik eylemlere katılma” ibaresi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 27.12.2002 tarihinde 4777 Sayılı Kanunla “terör eylemlerine katılma” şeklinde değiştirilmiştir.

yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olmayı yeterli görmektedir.¹¹⁴

76. maddenin son fıkrasında ise, hakimler ve savcıların, yüksek yargı organları mensuplarının, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının, Yükseköğretim Kurulu üyelerinin, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlilerinin ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının, görevlerinden çekilmedikçe, millet vekilliğine aday olamayacaklarını ve milletvekili seçilemeyeceklerini hükme bağlamıştır.

Sonuç olarak 1982 Anayasasına göre Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçilebilmek için şu niteliklere sahip olmak gerekmektedir; Türk vatandaşı olmak, kırk yaşını doldurmuş olmak, yüksek öğrenim yapmış olmak, daha önce Cumhurbaşkanlığı yapmamış olmak, milletvekili olmak veya anayasanın 76. maddesinde sayılan milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olup yine anayasanın 101. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beşte birinin yazılı önerisiyle Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmektir.

3-Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı

Parlamber Sistemde Cumhurbaşkanının tarafsızlığı sistemin tartışılmaz ilkelerindedir. Çünkü parlamber sistem, Devlet Başkanı ile parlamento arasındaki münasebetleri değil, hükümetle parlamento arasındaki münasebetleri konu alan bir rejimdir. Bu rejimde Devlet Başkanı her iki organ arasındaki ihtilafları hakem olarak tarafsızca halledecek ve onlara bir istikamet verecektir.¹¹⁵ 1982 Anayasası da Cumhurbaşkanına bu tarafsız sıfatından dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve Türk Milletinin birliğini temsil etme görevini vermiştir.

¹¹⁴ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku s. 239

¹¹⁵ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s.105, EROĞUL, a.g.e., s.254, 255

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının tarafsız ve partiler üstü kalabilmesini çeşitli maddelerinde düzenleyerek anayasal güvence altına almıştır.¹¹⁶ Bu maddelerin başında Cumhurbaşkanının seçimini düzenleyen maddeler gelir.

1982 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin de Cumhurbaşkanı seçilebilmesini kabul etmiştir.¹¹⁷ Anayasanın 101. maddesinin 2. fıkrasına göre “Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.” Cumhurbaşkanı olabilecek kişide olması arzu edilen başlıca nitelik, bu kişinin özellikle siyasi partiler üstü ve tarafsız bir kişi olmasıdır. Bu niteliklere sahip bir kişi Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde olabileceği gibi Meclis dışında da olabilir. Zaten önemli olanda parlamenter sistemin ruhuna uygun olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesidir yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilmesi değildir.¹¹⁸ Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi Cumhurbaşkanı adayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne dışardan empoze edilmemiş olmalıdır. Bu konuda Meclis iradesinin zorlanması seçilmeden Cumhurbaşkanının tarafsızlığına gölge düşürebilir niteliktedir.

1982 Anayasasının 101. maddesi Cumhurbaşkanının tarafsızlığını sağlamak amacıyla Cumhurbaşkanının görev süresini yedi yıl olarak kabul etmiştir.¹¹⁹

¹¹⁶ TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303, GÜNDAY, a.g.e., s.354

¹¹⁷ “1982 Anayasasının getirdiği bu farkın gerçek olmaktan çok görünüşte bir farktır. Çünkü 1961 Anayasası döneminde de Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Cumhurbaşkanı adaylarının Cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü seçilerek Cumhuriyet senatosuna girdikleri ve böylece adaylık hakkını kazandıkları görülmüştür. Örneğin 1966’da Orgeneral Cevdet Sunay bu şekilde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 280 “Böylece 1982 Anayasası 1961 Anayasasında düzenlenmeyen ancak dolaylı yollardan fiili uygulama alanı bulan bir yolu açıkça düzenlemiştir.” TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303, Dipnot:5

¹¹⁸ “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Cumhurbaşkanını seçen organdır. Demokrasi kurallarına göre nasıl her vatandaşın belirli koşullarla millet vekilliğine adaylığını koymak hakkı varsa herhangi bir vatandaşın da Cumhurbaşkanlığı için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılacak seçimde adaylığını koymasının demokratik ve doğal bir hak olduğunu kabul etmek gerekir.” (07.11.1982 Anayasası T., 2709 SK.) 1982 Anayasası 101/2 fıkrasının gerekçesi. İZGİ, GÖREN, a.g.e., s.955, “Örneğin; 2000 yılında Onuncu Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin beşte birinin yazılı önerisi üzerine Cumhurbaşkanlığına aday olmuş ve seçilmiştir.

¹¹⁹ TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s. 304

Cumhurbaşkanının yedi yıllık görev süresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beş yıl olan yasama dönemiyle çatışmaması Cumhurbaşkanına, görev süresi içerisinde farklı siyasal çoğunluklarla çalışabilme imkanı tanımaktadır. Bu durum ise Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca partiler üstü ve tarafsız bir tutum içerisinde olmasını sağlamaktadır.¹²⁰ Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi, ülkemizde toplumsal ve siyasal şartların çok hızlı değiştiği göz önüne alındığında yedi yıl Cumhurbaşkanlığı görevi için uzun bir süredir. Üstelik genel seçimlerin bu güne kadar beş yıllık yasama dönemi sona ermeden yapıldığı da düşünüldüğünde bizce Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama döneminin beş yıldan dört yıla Cumhurbaşkanının görev süresinin de yedi yıldan beş yıla indirilmesi daha yerinde olacaktır.

Ayrıca 1982 Anayasası, 101. maddesindeki “Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.” hükmü ile daha önce Cumhurbaşkanı seçilen bir kişinin aynı göreve bir daha seçilmesini kesin bir dille yasaklamıştır.¹²¹ 101. maddenin son fıkrasında ise Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisinin kesileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliğinin sona ereceği hükme bağlanmıştır.

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanlığı seçiminde gizli oylama yapılmasını ve nitelikli oy alan adayın Cumhurbaşkanı seçilmesini kabul etmiştir.¹²² Anayasanın 102. maddesine göre “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.” Anayasa, Cumhurbaşkanı seçiminde (basit çoğunlukla yetinmeyip) nitelikli çoğunluk arayarak Cumhurbaşkanının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki siyasi partilerce kabul edilebilecek, tarafsız bir kişi olmasını sağlamak istemiştir. Anayasanın

¹²⁰ “Parlamentar rejimde Cumhurbaşkanının tarafsızlığı esas teşkilat hukukumuzda tartışılmaz bir ilkedir. Bu ilkeye bağlı kalınmıştır ve Cumhurbaşkanının yine yedi yıllık bir süre için seçileceği benimsenmiştir.”1982 Anayasasının Gerekçesi, İZGİ, GÖREN, a.g.e., Cilt II, s.955, 958, 962

¹²¹ İZGİ, GÖREN, a.g.e., Cilt II, s.958, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 281. “Kanaatimizce Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama döneminin beş yıldan dört yıla Cumhurbaşkanının görev süresinin de yedi yıldan beş yıla indirilmesi halinde Cumhurbaşkanlığına tekrar seçilebilmenin mümkün olmasında bir sakınca yoktur.”

¹²² TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.303,304

Cumhurbaşkanı seçiminin gizli oylama usulüyle yapılmasını kabul etmesi de Cumhurbaşkanının tarafsızlığını sağlamanın yanında Cumhurbaşkanlığı seçimini siyasi partilerin etkisinden uzak tutmayı amaçlamıştır.¹²³

Cumhurbaşkanının tarafsızlığını sağlamaya yönelik anayasal düzenlemelerden biriside, anayasanın 103. maddesine göre, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde Cumhurbaşkanı sıfatıyla aldığı görevi “tarafsızlıkla” yerine getirmek için bütün gücüyle çalışacağına dair andıçmesidir.¹²⁴

1982 Anayasasının bu hükümleri ile Cumhurbaşkanının görevini her türlü siyasi çekişmeden uzak kalarak, tarafsız bir şekilde yapabilmesi sağlanmak istenmiştir.

4-Göreve Başlaması

Yeni seçilen Cumhurbaşkanlarının seçildikten sonra görevlerine başlamadan önce yemin etmeleri yaygın bir adettir. Öyle ki bu adet anayasal bir hüküm olarak anayasalarda da yer almıştır. Hukuki olmaktan çok manevi yanı ağır basan Cumhurbaşkanının yemini veya andı, Cumhurbaşkanının görevi boyunca anayasal düzene, devletin ve milletin birliğine bağlı kalacağına söz vermesidir.¹²⁵

Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yemin ederek görevine başlaması ilk olarak 1924 Anayasasının 38. maddesinde yer almıştır.¹²⁶ 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasasının 103. maddesi de, seçilen Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andıçerek göreve başlamasını düzenlemiştir.

¹²³ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 281, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 59

¹²⁴ GÖREN Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, 1999, s. 228, 230, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 282, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 64

¹²⁵ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.92, KERSE, a.g.e.,s.39, 40

¹²⁶ 1924 Anayasasının 38. maddesine göre Cumhurbaşkanının yemini şöyledir: “ Namusum üzerine söz veririm ki: Cumhurbaşkanı olarak, Cumhuriyet kanunlarını, milletin egemenlik esaslarını sayacağım; ve bunları müdafaa edeceğim; Türk milletinin mutluluğuna bütün bağlılığım, bütün kuvvetimle çalışacağım; Türk Devletine yönelecek her tehlikeyi en son şiddetle önleyeceğim; Türkiye’nin şanını, şerefini koruyup yükseltmek, üstüme aldığım görevin isterlerini yerine getirmek için olanca varlığımla çalışmaktan asla ayrılmayacağım.” KİLİ, GÖZÜBÜYÜK,a.g.e., s.118

Anayasamıza göre Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçer. Andiçme töreni Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 122. maddesine göre eski Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolduğu gün yapılır. Cumhurbaşkanlığı makamı görev süresinin dolması dışında bir sebeple boşalırsa andiçme töreni, Cumhurbaşkanı seçiminden sonraki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk oturumunda yapılır.¹²⁷

Anayasanın 103. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanı'nın andı şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andiçerim."

Anayasanın 103. maddesi yeni seçilen Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçerek göreve başlamasını düzenlediği için yeni seçilen Cumhurbaşkanı'nın göreve başlama anı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda andiçmesinin bittiği anı kabul etmek gerekir.¹²⁸

5-Cumhurbaşkanına Vekalet

İdare organları tarafından kamu yararını sağlamak amacıyla yerine getirilen idari fonksiyon sürekli bir devlet fonksiyonudur. İdari fonksiyonlar gibi bunları yürüten görevlilerin sürekliliği de esastır.¹²⁹ Cumhurbaşkanı göreve başladıktan

¹²⁷ GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Bursa, 2002, s. 280, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, TBMMB, Eylül, 2003, Ankara, s.74, md.122

¹²⁸ GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 281

¹²⁹ GÜNDAY, a.g.e., s.14, 17, GÖZÜBÜYÜK Şeref, Yönetim Hukuku Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Ankara, 1998, s. 6

sonra belirli sebeplerle geçici veya sürekli olarak görevinin başında olmayabilir. Bu anlamda yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanlığı makamının ve bu makamda bulunan Cumhurbaşkanının da sürekliliği gereği, Cumhurbaşkanlığı makamında sürekli ve geçici boşalma olması durumunda bu boşluğun doldurulması zorunludur.

Bu sebeple 1982 Anayasası Cumhurbaşkanlığı makamının belirli sebeplerle geçici ve sürekli boşalması durumunda bu makama kimin vekalet edeceğini düzenlemiştir.¹³⁰

Cumhurbaşkanlığına vekalet, 1961 Anayasasının 100. maddesinde ve 1982 Anayasasının 106. maddesinde düzenlenmiştir. Her iki anayasa Cumhurbaşkanlığına vekalet konusunu benzer şekilde düzenlemiştir. Aralarındaki fark Cumhurbaşkanlığına vekalet görevinin 1961 Anayasasında Cumhuriyet Senatosu Başkanına 1982 Anayasasında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına verilmesidir.¹³¹

1982 Anayasası 106. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının, Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhurbaşkanlığına vekillik etmesini ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanmasını düzenlemiştir.

Anayasa Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılmasını ve Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halini düzenlemiştir. 106.

¹³⁰ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.217, 1924 Anayasasının 33. maddesinde, Cumhurbaşkanlığı makamının “açık kalması halinde” Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yerine getireceği kabul edilmiştir. “Cumhurbaşkanı, hastalık ve memleket dışı yolculuk gibi bir sebeple görevini yapamaz veya ölüm, çekilme ve başka sebeplerle Cumhurbaşkanlığı açık kalırsa Büyük Millet Meclisi Başkanı vekil olarak Cumhurbaşkanlığı görevini yapar.” KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.117

¹³¹ KERSE, a.g.e., s.54

Maddede “gibi sebeplerle” ifadesi kullanılarak Cumhurbaşkanı'nın geçici olarak görevinden ayrılması durumu, hastalık¹³² ve yurt dışına çıkma ile örneklendirilmiş fakat tahdidi olarak sayılmamıştır. Bu sebeple bizimde katıldığımız görüşe göre Cumhurbaşkanı'nın, Anayasanın 105. maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin vereceği kararla vatana ihanetten dolayı suçlandırılması durumunda bu konudaki yargılamasının sonuçlandırılmasına kadar görevinden geçici olarak ayrılmış sayılması gerekir.¹³³

106. maddede anayasa, Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halini düzenlemiştir. Buna göre ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamı kesin olarak boşalırsa Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yerine getirir. Anayasa Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması haline ölüm¹³⁴ ve çekilme durumunu örnek olarak göstermiş “veya başka bir sebeple” ifadesini kullanarak Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalmasını tahdidi olarak saymamıştır. Bu sebeple kanaatimizce, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vereceği kararla vatana ihanetten dolayı suçlandırılan Cumhurbaşkanı bu suçtan dolayı mahkum olursa, bu durumun Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması olarak kabul edilmesi gerekir.¹³⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı anayasanın 106. maddesinin gerekçesinde de belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı'na vekalet ettiği süre içerisinde Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanabilir. Cumhurbaşkanı'na vekaletin süresi, Cumhurbaşkanı'nın geçici olarak görevinden ayrılması durumunda

¹³² Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu sebebiyle, 23.08.1966 tarihli ve 114 sayılı kararı ile sağlık kurulu raporunu dikkate alarak Cumhurbaşkanlığı makamının boşaldığına ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasına karar vermiştir. KERSE, a.g.e., s.59, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 291

¹³³ ARSEL, a.g.e., s.370, TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s. 318, KERSE, a.g.e., s.54, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 291, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 100

¹³⁴ Örneğin, ülkemizde sekizinci Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın ölmesiyle Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalmış ve yeniden Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır.

¹³⁵ ARSEL, a.g.e., s.370, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 100, KERSE, a.g.e., s.54,

Cumhurbaşkanının görevine dönmesine kadar, Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halinde ise yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadardır.¹³⁶

6-Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi

Cumhurbaşkanının görevi çeşitli hallerde sona erer. Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi çeşitlerinden en doğal olanı Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasıdır. Çünkü Cumhurbaşkanlığı görevi Cumhuriyet rejimine uygun olarak belirli bir süre ile sınırlıdır. Bunun aksi yani Cumhurbaşkanının “kayı hayatla” Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunması Cumhuriyet fikri ve rejimi ile bağdaşmaz.¹³⁷ Günümüzde İzlanda dışında Cumhurbaşkanlarının görev süreleri kişisel niteliktedir. Yani Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı görevine belirli bir süre için seçilir ve bu sürenin sonuna kadar görevinde kalır. Cumhurbaşkanı ölünce veya istifa ettiği zaman yerine seçilen yeni Cumhurbaşkanı, eski Cumhurbaşkanının geri kalan görev süresi için değil, normal Cumhurbaşkanlığı görev süresi için seçilmiş olur.¹³⁸

1982 Anayasası da 101. maddesinde, 1961 Anayasası gibi Cumhurbaşkanının görev süresini yedi yıl olarak kabul etmiştir.¹³⁹ Anayasaya göre Cumhurbaşkanının görev süresi bu yedi yılın sonunda sona erer.

1982 Anayasası Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi çeşitlerinden ikisini ismen belirtmek suretiyle 106. maddesinde düzenlemiştir.¹⁴⁰ Bunlardan ilki, Cumhurbaşkanının ölmesi veya görevinden çekilmesi sebebiyle Cumhurbaşkanlığı

¹³⁶ 106. maddenin gerekçesi için Bkz. İZGİ, GÖREN, a.g.e., Cilt II, s.998

¹³⁷ KERSE, a.g.e., s.49

¹³⁸ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 66

¹³⁹ “ALDIKAÇTI’ya göre 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının görev süresi “şahsi iktidar imkanlarını ortadan kaldırmak için” yedi yıl olarak düzenlenmiştir.” ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s.315

¹⁴⁰ 1982 Anayasası madde 106: “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanıya ait yetkileri kullanır.” KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e.,s.288

makamının boşalması durumudur. Cumhurbaşkanlığı görevi bir gerçek kişi tarafından yerine getirildiğinden, bu kişinin ölmesi doğal olarak Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması anlamına gelir. Örneğin, ülkemizde sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölmesiyle Cumhurbaşkanlığı makamı kesin olarak boşalmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır.¹⁴¹

Anayasanın 106. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi çeşitlerinden ikincisi ise Cumhurbaşkanının görevinden kendi isteğiyle çekilmesi, yani istifa etmesidir. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı görevine belirli bir süre için gelmesine rağmen bu sürenin sonuna kadar görevinin başında kalmak zorunda değildir. Anayasa, Cumhurbaşkanının görevinin istifa ile sona ermesini, 106. maddesinde Cumhurbaşkanının görevinden “çekilmesi” sebebiyle Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması şeklinde düzenlemiştir.

106. maddede Anayasa, Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması haline Cumhurbaşkanının ölmesini ve görevinden çekilmesini örnek olarak göstermiş madde metninin devamında ise “veya başka bir sebeple” ifadesini kullanarak Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması sebeplerini sınırlamamıştır. Bu sebeple Cumhurbaşkanının görevini yerine getiremeyecek derecede sürekli hastalanması¹⁴² veya temyiz kudretini yitirmesi halinde de Cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesi söz konusudur.¹⁴³ Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vereceği kararla vatana ihanetten dolayı suçlandırılan Cumhurbaşkanı, bu suçtan dolayı mahkum olursa bu

¹⁴¹ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 66

¹⁴² Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23.08.1966 tarihli ve 114 sayılı kararı ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu sebebiyle, Cumhurbaşkanlığı makamının boşaldığına ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasına karar vermiştir. KERSE, a.g.e., s.59, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 291

¹⁴³ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 69, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 291

durumun Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması olarak (Cumhurbaşkanının görevinin sona ermiş) kabul edilmesi gerekir.¹⁴⁴

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, 1982 Anayasası'na göre Türk Parlamenter Sistemini ve bu sistem içerisindeki Cumhurbaşkanının hukuki statüsünü inceledik. Bundan sonraki kısımlarda ise 1982 Anayasası'nın öngördüğü Türk parlamenter sisteminde, Cumhurbaşkanının yargı ile ilgili görev ve yetkilerini saymakla yetinirken, yasama ve yürütme ile ilgili görev ve yetkilerini anayasadaki düzenleniş sırasına göre inceleyeceğiz.

¹⁴⁴ ARSEL, a.g.e., s.370, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 100, KERSE, a.g.e., s.54,

II-1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

“Devletin başı” sıfatına sahip oldukları için Devlet başkanlarının bazı temel görev ve yetkileri vardır. Bu temel görev ve yetkilerin başında devlet başkanlarının temsil ve gözetme görev ve yetkisi gelir. Buna göre devlet başkanı soyut bir varlık olan devleti kendi şahsında “tecessüm” ettirir. Devletin varlığı, devamlılığı ve milletin birliği devlet başkanının kişiliğinde temsil edilir. Temsil görevlerinden dolayı devlet başkanlarının, başkanı oldukları devleti içerde ve dışarı da temsil etmeleri milletlerarası hukukta genel kabul görmüş bir ilkedir.¹⁴⁵

1982 Anayasası da yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenlediği 104. maddesinde, Cumhurbaşkanının devlet organları ile ilgili görev ve yetkilerini belirtmeden önce Cumhurbaşkanının iki temel görevi olan “temsil ve gözetme” görevini düzenlemiştir.¹⁴⁶

104. maddenin ilk fıkrasında Cumhurbaşkanının temsil görevi düzenlenmiştir buna göre: Cumhurbaşkanı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin başıdır. Bu sıfatla Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve Türk Milletinin birliğini yurt içinde ve yurt dışında temsil eder.¹⁴⁷ Cumhurbaşkanının temsil görevi daha önceki anayasalarımızda da düzenlenmiştir.¹⁴⁸ Anayasa Cumhurbaşkanının temsil görevini tarafsızca yerine getirebilmesi için çeşitli maddelerinde Cumhurbaşkanının tarafsızlığını düzenlemiştir. Anayasanın 101. maddesindeki Cumhurbaşkanı

¹⁴⁵ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 118, ÇELİK Edip F., Milletlerarası Hukuk, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1975, Cilt I, s.495, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.494

¹⁴⁶ 1982 Anayasası 104. madde: “ Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.”

¹⁴⁷ Devlet başkanlarının temsil görevi başka devletlerin anayasaları tarafından da düzenlenmiştir: 1947 İtalyan Anayasasının 87. maddesine göre “Cumhurbaşkanı Ulusun birliğini temsi eder.” 1987 İspanyol Anayasasının 56. maddesine göre “Kral devletin birliğinin ve devamlılığının sembolüdür.” 1946 Japon Anayasası 1. maddesine göre “İmparator devletin sembolüdür.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 118, 119

¹⁴⁸ Kanun-i Esasi'nin dördüncü maddesine göre devleti en üst seviyede temsil ve yürütme yetkisi Padişaha aittir. 1961 Anayasasının 97. maddesine göre: “Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletinin birliğini temsil eder.”

seçilenin, varsa partisi ile ilişkisinin kesilmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliğinin sona ermesi bunu sağlamaya yönelik hükümlerdir.¹⁴⁹

Devlet başkanlarının “devletin başı” sıfatına sahip olmaları dolayısıyla sahip oldukları ikinci temel görevi ise “gözetme” görevidir. Gözetme görevi gereğince soyut bir varlık olan devleti kendi şahsında temsil eden devlet başkanı, aynı zamanda temsil ettiği devletin sürekliliğini ve istikrarını sağlamak için devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını da gözetir.¹⁵⁰

Cumhurbaşkanının gözetme görevi 1982 Anayasasının 104. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasaya göre devletin başı olan Cumhurbaşkanı, bu sıfatla anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.¹⁵¹

Cumhurbaşkanının esas görevi parlamenter sistemde devlet kurumları arasındaki ahengi sağlamaktır.¹⁵² Yani Cumhurbaşkanı tarafsız sıfatıyla deyim yerindeyse bir orkestranın şefi gibi yasama ve yürütmenin uyum içinde çalışmasını sağlayacaktır.¹⁵³ Bu sebeple 104. maddenin düzenlenmesi parlamenter sistemin Cumhurbaşkanından beklediği işlevi yerine getirebilmesi açısından yerindedir.¹⁵⁴ Bu madde ile Cumhurbaşkanının Parlamenter Sisteme uygun olarak, devlet organları

¹⁴⁹ KERSE, a.g.e., s.74

¹⁵⁰ Çünkü devlet belirli dengelik ve süreklilik düşüncesini de taşır. Bu anlamda devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun korunmasını ve devamını sağlamayı amaç edinmiş siyasi ve hukuki bir örgüttür. Bu siyasi örgütün başı olan Devlet Başkanının temel görevi ise devlet denilen siyasi örgütün sürekliliğini gözetmektir. TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 108

¹⁵¹ 1982 Anayasası 104. madde: “ Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.”

¹⁵² 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yapılan röportaj. Emin Pazarcı, Tercüman Gazetesi, 23 Şubat 2004

¹⁵³ SOYSAL, a.g.e., s.318, ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.105, EROĞUL, s.254

¹⁵⁴ Cumhurbaşkanının gözetme görevi diğer ülkelerin anayasaları tarafından da düzenlenmiştir. “Örneğin 1958 Fransız Anayasasının 5. maddesine göre Cumhurbaşkanı anayasaya uyulmasını gözetir. 1975 Yunana Anayasası da 30. maddesinde Cumhurbaşkanına devlet kurumlarının çalışmasını düzenleme görevini vermiştir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 119

arasındaki “denge rolü” açıkça belirtilmiştir.¹⁵⁵ Ancak 104. maddenin devam eden hükmünde, temsil ve gözetme görevini yerine getirmek amacıyla Cumhurbaşkanına verilen görev ve yetkilerin gereğinden fazla olmasının parlamenter demokrasinin sınırlarını aştığı görülmektedir. Çünkü Parlamenter sistem içerisinde sorumsuz Cumhurbaşkanı yürütmenin kendisi değil tarafsız bir kanadı ve başıdır. Bu sebeple demokratik devlet düzeninde ulusal iradeyi temsil eden parlamentonun dışında sorumsuz bir Cumhurbaşkanının yönetimi paylaşması ve tek başına yetkiler kullanması kabul edilemez.¹⁵⁶

A-Cumhurbaşkanının Yasama İle İlgili Görev ve Yetkileri

1-Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılış Konuşmasını Yapmak

Anayasada 104. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili ilk görev ve yetkisi, Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmaktır. Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasını yapma yetkisi Cumhurbaşkanının gözetme görevini yerine getirme amacına yönelik sembolik ve törensel bir yetkidir.¹⁵⁷

Daha öncede belirttiğimiz gibi gözetme görevinden maksat Cumhurbaşkanının, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını sağlamaya yönelik eylem ve işlemlerdir. Bu eylem ve işlemlerinin başında ise Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne mesaj gönderme¹⁵⁸ ve görüşünü

¹⁵⁵ SOYSAL, s.318

¹⁵⁶ “Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet SEZER’in Anayasa Mahkemesi’nin 38. Kuruluş Günü Açılış Konuşması” Anayasa Yargısı, Sayı 17, 2000

¹⁵⁷ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 495

¹⁵⁸ “Parlamenter rejimi kabul eden Cumhuriyetlerde Kralın nutku yerini mesajlara bırakmıştır. Parlamenter rejim gereği Cumhurbaşkanı parlamentoya giremediğinden parlamentoya irtibatını mesajlar vasıtasıyla temin etmektedir.” ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.125, 126

bildirme gelmektedir.¹⁵⁹ Cumhurbaşkanı, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yaparak ulusal meseleler hakkında görüşünü bildirmek ve bu doğrultuda Parlamenteoya yön verebilmek imkanına sahip olur.¹⁶⁰ 1924 Anayasasının 36. maddesi de Cumhurbaşkanının, her yıl Kasım ayında hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içerisinde uygun görülen tedbirler hakkında bir konuşma yapmasını veya bu konuşmasını Başbakanı okutmasını düzenlemiştir.¹⁶¹

2-Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Toplantıya Çağırarak

Anayasasının 104. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili diğer bir görev ve yetkisi, Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü takdirde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmasıdır. Anayasasının 93. maddesi gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi bir yasama yılında en fazla üç ay tatil yapabilir, Meclis ara verme veya tatil sırasında Cumhurbaşkanı tarafından toplantıya çağrılabilir.

Cumhurbaşkanı Anayasaya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, ara verme ve tatil sırasında, iki şekilde toplantıya çağrabilir. Birincisi Cumhurbaşkanının, tek başına kullanacağı bir yetki ile doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmasıdır. İkincisi ise Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulunun istemi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmasıdır.¹⁶²

¹⁵⁹ Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mesaj göndermesinin ve görüşünü bildirmesini hukuken hiçbir bağlayıcılığı yoktur. Ancak Cumhurbaşkanının mesaj ve görüşlerinin kamu oyundaki etkisi çok fazladır. GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 120

¹⁶⁰ Cumhurbaşkanının Parlamenteoya mesajı, 1958 Fransız Anayasasının 18. maddesinde 1947 İtalyan Anayasasının ise 87. maddesinde düzenlenmiştir. GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 144

¹⁶¹ KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.117, ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, s.223. Ayrıca Bkz. DURAN Lütfi, Reiscumhurun Nutku ve İstizah Usulü, İ.Ü.H.F. Mecmuası, İstanbul, 1950, Cilt 16.

¹⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanı tarafından toplantıya çağrılması daha önceki anayasalarımızda da düzenlenmiştir. 1924 Anayasasının on dokuzuncu maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına ara verdiği sırada, Cumhurbaşkanı gerekli görürse Meclisi toplanmaya çağrılabilir. 1961 Anayasası seksen üçüncü maddesi Cumhurbaşkanına Türkiye

GÖZLER' in de belirttiği gibi Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantıya çağırılması isteğini yerine getirmelidir. Çünkü madde metninde “Meclis, ara verme veya tatil sırasında, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır.” gibi net bir ifade kullanılmıştır. Madde metnin de “çağırılır” yerine “çağrılabilir” denilseydi bunun aksini düşünmek mümkün olurdu.¹⁶³

Anayasanın 93. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırma yetkisi vardır.

3-Kanunları Yayımlamak

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan kanunların yürürlüğe girebilmeleri için yayımlanmaları gerekir. 1924 ve 1961 Anayasalarına uygun olarak 1982 Anayasasının 104. maddesi de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan kanunların yayımlanmasını, Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri arasında düzenlenmiştir.¹⁶⁴

Anayasanın 89. maddesinde Cumhurbaşkanının¹⁶⁵, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on beş gün içinde yayımlayacağı hükme

Büyük Millet Meclisini, ara verme veya tâtıl sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine toplantıya çağırma yetkisini vermiştir. Ayrıca Kanun-i Esasinin yedinci maddesi de Padişahın meclisi umumiyi (yasama organını) gerektiğinde toplantıya çağırması düzenlenmiştir. KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.114, 195, ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.222, KERSE, a.g.e., s.84, 85. Yasama meclisinin Cumhurbaşkanı tarafından toplantıya çağırılması 1976 Portekiz Anayasasının 136, 1944 İzlanda Anayasasının 22 ve 1975 Yunan Anayasasının 40. maddesinde de düzenlenmiştir. GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 143

¹⁶³ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 495, 1982 Anayasası madde 93 “ Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır. Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.”

¹⁶⁴ TEZİÇ Erdoğan, Türkiye’de 1982 Anayasasına Göre Kanun Kavramı, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1972, s.137

¹⁶⁵ Cumhurbaşkanının kanunları yayımlama yetkisi diğer ülkelerin anayasaları tarafından da düzenlenmiştir. “Örneğin 1937 İrlanda Anayasası (m.25), 1975 Yunana Anayasası (m.42), 1976 Portekiz Anayasası (m.137) Kanunları yayımlama yetkisini Cumhurbaşkanıya vermiştir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 160

bağlanmıştır. Bu hükme göre Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunları yayımlaması yasama işlemi niteliğinde değildir. Cumhurbaşkanı'nın bu işlemi bir idari işlem niteliğindedir.¹⁶⁶ 89. madde metninde de açıkça ifade edildiği gibi Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan “kanunları” yayımlar. Bir kanun tasarı veya teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülüp kabul edildikten sonra hukuk alanında meydana gelmiş olur. Buna göre kanun tasarı ve teklifleri Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanmadan önce kanunlaşır. Kanunun yayımlanması, kanunun varlık şartı değildir ancak onun üçüncü kişilere duyurulmasına bir vasıta olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan bir kanunun Cumhurbaşkanı'nca yayımlanmaması onun kanun olma özelliğini kaybetmesine sebep olmaz. Kanun yayımlanmasa da kanundur ancak böyle bir kanun üçüncü kişileri bağlamaz.¹⁶⁷ Bu sebeple Cumhurbaşkanı'nın tek başına kullanabileceği bir yetki olan kanunları yayımlaması, yasama işlemi olmayıp idari bir işlem niteliğindedir.¹⁶⁸

Anayasa 104. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan kanunların Cumhurbaşkanı tarafından 15 gün içerisinde yayımlanacağını düzenlemiş ancak kanunların yayımlanmasının hangi yolla yapılacağını belirtmemiştir. Ancak kanunların Cumhurbaşkanı tarafından Resmi Gazetede yayımlanacağı Anayasa mahkemesine dava açma süresini düzenleyen anayasanın 151. maddesinden anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ 1332 sayılı “Kanunların ve Nizamnameleri Sureti Neşir ve

¹⁶⁶ TEZİÇ, Türkiye’de 1982 Anayasasına Göre Kanun Kavramı, s.138

¹⁶⁷ ANAYURT Ömer, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Üçüncü Baskı, Ankara, Ekim, 2002, s.184. “Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan kanunun muhatapları Resmi Gazetede yayımlanmış bir kanunu bilmediklerini iddia edemezler. Zira hukuk sistemlerinde “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” ilkesi geçerlidir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 159. “Bu durum Türk Ceza Kanununun 44. maddesinde “Kanunu bilmemek mazeret sayılmaz.” Hükmüyle özetlenmiştir.” TAŞKIN Ahmet, ZENGİN İbrahim, Ceza Hukuku El Kitabı, Türk Ceza Hukuku, Ceza Yargılaması Hukuku, Ceza İnfaz Hukuku, Ankara, 2004, s.54. “Önceki hukukumuzda, bazı durumlarda kanunu bilmemek mazeret sayılırdı.” FENDOĞLU, Hukuk Bilimine Giriş, s.77

¹⁶⁸ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 406, 407, TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 44, KERSE, a.g.e., s.86

¹⁶⁹ 1982 Anayasası madde 151 “Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya içtüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.”

Meriyet Tarihi Hakkında Kanun' un 5. maddesine göre de kanunlar Resmi Gazetede yayımlanır.¹⁷⁰

4-Kanunları Tekrar Görüşülmek Üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Göndermek

Cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanlarına kanunları “onay” yani “mutlak veto” yetkisi tanınmaz. Bunun yerine Cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanlarına parlamentonun kabul ettiği kanunu anayasada belirtilen süre içerisinde parlamentoya (kanunu bir kere daha görüşmek üzere) geri gönderme yetkisi tanınmıştır.¹⁷¹

1982 Anayasasının 104. maddesi de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan kanunların Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanmaması halinde, yayımlanmayan kanunların tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilmesini, Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri arasında düzenlemiştir.¹⁷²

Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen bütün kanunları yayımlamak zorunda değildir. Anayasanın 89. maddesi¹⁷³ gereğince Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on beş gün

¹⁷⁰ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 44, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 406

¹⁷¹ “Cumhurbaşkanının kanunları tekrar görüşülmek üzere parlamentoya geri gönderme yetkisini 1958 Fransız Anayasası (m.10), 1975 Yunan Anayasası (m.42), 1976 Portekiz Anayasası (m.139), 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (m.89) düzenlemiştir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 149

¹⁷² TEZİÇ Erdoğan, Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi, A.M.Y., Ankara, 1987, Cilt 3, s.83-105. ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi, A.İ.D., Cilt 21, 1988, Sayı 1, s.5 vd.

¹⁷³ 1982 Anayasası madde 89 “ Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on beş gün içinde yayımlar. Yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Cumhurbaşkanınca kısmen uygun bulunmama durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi sadece uygun bulunmayan maddeleri görüşebilir. Bütçe kanunları bu hükme tabi değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir. Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.”

içinde yayımlar. Cumhurbaşkanı Yayınlanmasını kısmen¹⁷⁴ veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı 15 günlük süre içerisinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Kanunların Cumhurbaşkanınca kısmen uygun bulunmaması durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi sadece uygun bulunmayan maddeleri görüşebilir. Bütçe kanunları bu hükme tabi değildir.

Cumhurbaşkanı tarafından bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderilen kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.¹⁷⁵ Maddenin son fıkrasına göre anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır. Anayasanın 175. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları da, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir.

Anayasanın 89. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermesi “mutlak veto” niteliğinde değildir.¹⁷⁶ Çünkü Cumhurbaşkanının mutlak veto yetkisine sahip olması durumunda kanunun çıkması ya mutlak olarak engellenir veya kanunun tekrar kabul edilebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından nitelikli bir çoğunlukla kabul edilmesi gerekir. Ancak anayasanın 89. maddesi Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen kanunun kabulü için nitelikli bir çoğunluk aramadığı gibi geri gönderilen kanunu Türkiye

¹⁷⁴ Resmi Gazetede 17.10.2001 tarihinde yayınlanan, 03.10.2001 tarihli ve 4709/29 sayılı kanunla Anayasanın 89. maddesinde geçen “Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları” ifadesi “Yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları” şeklinde değiştirilmiştir.

¹⁷⁵ “1924 ve 1961 Anayasalarında yer almayan bu kuralın 1973 yılında Cumhurbaşkanının bir kanunu ikinci kez geri göndermesi ve bunun yarattığı sorunlara çözüm olarak 1982 Anayasasında düzenlendiği söylenebilir.” TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 48

¹⁷⁶ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 407, “Mutlak veto yetkisi, Devlet Başkanının yasama organının çıkardığı kanunların yürürlüğe girmesini daimi olarak engelleme yetkisidir. Bu yetki kanunun onaylamamakla kullanılır ve yalnız monarşilerde görülür.” ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet başkanlığı, s.129

Büyük Millet Meclisi'nin aynen kabul etmesi durumunda, kanunun Cumhurbaşkanınca yayımlanacağını düzenlemiştir.¹⁷⁷

1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının 15 gün içerisinde tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri göndermediği, Resmi Gazetede yayımlanması için imzalamadığı yada Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilen fakat aynen kabul edilen kanunun Cumhurbaşkanınca yayımlanmadığı durumlarda herhangi bir yaptırım öngörmemiştir.¹⁷⁸

5-Anayasa Değişikliğine İlişkin Kanunları Halk Oyuna Sunmak

Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü takdirde anayasa değişikliğine ilişkin kanunları halk oyuna sunması Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili görev ve yetkileri arasında yer alır.¹⁷⁹

Anayasa değişikliği anayasanın 175. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre “Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkündür. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir. Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilir. Meclisçe üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun,

¹⁷⁷ “TEZİÇ'e göre Devlet Başkanının bir kere daha görüşülmek üzere kanunu geri gönderme yetkisi, teknik anlamda geciktirici veto niteliğinde değildir. Çünkü geri gönderilen kanun metni, parlamentoda nitelikli bir çoğunluk aranmaksızın tekrar onaylanıp kabul edilirse Devlet Başkanının bunu imzalaması zorunludur. Örneğin Türkiye'de 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları teknik anlamda “bir daha görüşülmek üzere geri göndermeyi” öngörüyorlar.” TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 46

¹⁷⁸ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 47, 48. GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 409-411

Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanır. Doğrudan veya Cumhurbaşkanının iadesi üzerine, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir. Halkoyulamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin Kanun veya ilgili maddeler Resmî Gazetede yayımlanır. Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için, halkoyulamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu Kanunun halkoyulamasına sunulması halinde, Anayasanın değiştirilen hükümlerinden, hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar. Halkoyulamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahallî genel seçimlere iştiraki temin için kanunla para cezası dahil gerekli her türlü tedbir alınır.”

Maddeden de anlaşıldığı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen anayasa değişikliğine ilişkin kanunların onaylanması gerekmektedir. 175. maddeye göre bu onay Cumhurbaşkanı ile halk arasında paylaştırılmıştır.¹⁸⁰ Anayasaya göre halk oylamasına birisi zorunlu, ikisi ihtiyari olmak üzere üç şekilde gidilebilir.

Zorunlu olan halk oylaması şu şekilde olur; Anayasa değişikliğine ilişkin kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az bir çoğunlukla kabul edilmişse ve Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderilmemiş ise anayasa değişikliğine ilişkin bu kanun Cumhurbaşkanı tarafından zorunlu olarak halk oyuna sunulur.

İhtiyari olan halk oylaması şu şekillerde olur; İlk olarak, Cumhurbaşkanı anayasa değişikliğine ilişkin kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderir ve bu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile

¹⁷⁹ “1958 Fransız Anayasası Cumhurbaşkanına anayasa değişikliklerini halkoyuna sunma yetkisi vermiştir.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 149

¹⁸⁰ ONAR Erdal, 1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara, 1993, s.83, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 994, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 128

aynen kabul edilir ise Cumhurbaşkanı anayasa değişikliğine ilişkin kanunu onaylayabilir veya bu kanunu halk oyuna sunabilir. İkinci olarak ise, anayasa değişikliğine ilişkin kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte ikisi tarafından kabul edilmiş ise Cumhurbaşkanı bu kanunu onaylayabilir veya halk oyuna sunabilir.¹⁸¹

6-Anayasa Mahkemesine İptal Davası Açmak

Anayasanın 104. maddesinde Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili görev ve yetkileri arasında Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesine iptal davası açması düzenlenmiştir.¹⁸²

Ülkemizde kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu Anayasa Mahkemesi denetler. Anayasanın 150. maddesi kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkını, Cumhurbaşkanına, iktidar ve ana muhalefet partisi Meclis gruplarına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere tanımıştır. 1961 Anayasası 149. maddesinde Cumhurbaşkanının kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve

¹⁸¹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 997, 998, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 128

¹⁸² “1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının temel görevlerinden olan gözetme görevi düzenlenmiştir. Anayasanın 104/1 maddesine göre devletin başı olan Cumhurbaşkanı, bu sıfatla “anayasanın uygulanmasını”, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Bu anlamda kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya uygunluğunun gözetilmesi de Cumhurbaşkanının temel görevidir.” “1982 Anayasası dışında 1958 Fransız Anayasası (M.61), 1937 İrlanda Anayasası (m.61) ve 1976 Portekiz Anayasası da (m.137) Cumhurbaşkanına Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi vermektedir. Ancak bu ülkelerde Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmediği ülkeler arasında Türkiye dışında Cumhurbaşkanına Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi veren demokratik bir ülke yoktur.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 218, 219

hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabileceğini düzenlemiştir.¹⁸³

Anayasa Mahkemesinde şekil bakımından iptal davası sadece kanunlar ile anayasa değişikliklerine ilişkin kanunlar hakkında açılabilir. Bu dava Cumhurbaşkanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından açılabilir.¹⁸⁴ Anayasaya göre Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya içtüzüğün Resmi Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer. Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesinde şekil bozukluğuna dayalı iptal davasını ise dava konusu kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün içerisinde açmalıdır.¹⁸⁵

7-TBMM Seçimlerinin Yenilenmesine Karar Vermek

1982 Anayasası 104. maddesinde Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili son yetkisi olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermesini düzenlemiştir. Cumhurbaşkanının Meclis seçimlerinin yenilenmesine karar vermesine anayasa hukukunun genel teorisinde Cumhurbaşkanının “fesih hakkı” denilmektedir.¹⁸⁶ Cumhurbaşkanının fesih yetkisi belirli bir süre için seçilen meclisin, süresi dolmadan seçimlerin yenilenmesi suretiyle varlığının sona erdirilmesidir.

¹⁸³ KERSE, a.g.e., s.116

¹⁸⁴ ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Ankara, 1996, s.126, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s.368, GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, s. 352

¹⁸⁵ 1982 Anayasası madde 151 “Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya içtüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.” Madde 148 “Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def’i yoluyla da ileri sürülemez.”

¹⁸⁶ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 497. “1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da fesih değil seçimlerin yenilenmesi ifadesini kullanmıştır.” ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s.310

Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermesi yetkisinin hangi durumlarda kullanabileceği Anayasanın 116. maddesinde düzenlenmiştir.

116. maddeye göre Cumhurbaşkanı şu hallerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Anayasanın 110. maddesi gereğince yeni kurulan Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan itibaren en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güvenoyu alamaması; Anayasanın 99. maddesi gereğince hakkında Gensoru önergesi verilen Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisinin güvensizlik oyu ile düşürülmesi ve Anayasanın 111. maddesi gereğince Başbakanın Bakanlar Kurulunda görüşükten sonra, Meclisten güven istemesi sonucu yapılan güven oylaması ile Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisinin güvensizlik oyu ile düşürülmesi hallerinde; kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

116. maddenin 2. fıkrasına göre Cumhurbaşkanı, Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırk beş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırk beş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Anayasanın 116. maddesinde sayılan şartlar gerçekleşmiş olsa da Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar vermeyebilir. Anayasa burada Cumhurbaşkanıya takdir hakkı tanımıştır. Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verir ise bu karar Resmi Gazetede yayımlanır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri, 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 8. maddesi gereğince,

Cumhurbaşkanının bu kararı verdiği günden sonra gelen doksanuncu günü takip eden ilk Pazar günü yapılır.¹⁸⁷

B-Cumhurbaşkanının Yürütme İle İlgili Görev ve Yetkileri

1-Başbakanı Atamak ve İstifasını Kabul Etmek

Parlamenter hükümet sistemlerinde başbakanı atama yetkisi devlet başkanına ait bir yetkidir.¹⁸⁸ 1982 Anayasasının 104. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanının yürütme alanına ilişkin ilk yetkisi Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmektir.¹⁸⁹ Cumhurbaşkanının başbakanı ataması ve istifasının kabul edilmesi münhasıran Cumhurbaşkanına ait ve tek başına kullanacağı bir yetkidir. Ülkede hükümetin olmamasının doğuracağı belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı düşünüldüğünde Cumhurbaşkanının, ülkenin bir an önce bir hükümete kavuşması ve yürütme işlerinin sürüncemede kalmaması için, Başbakanı gecikmeksizin atamakla yükümlüdür.¹⁹⁰

Anayasanın 109. maddesine göre Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Madde metninden de anlaşıldığı gibi Cumhurbaşkanının Başbakanı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından ataması söz konusu değildir. Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi birinin Cumhurbaşkanınca Başbakan olarak atanmasında hukuken bir engel yoktur. Ancak parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanının başbakanı atama yetkisi tamamen sınırsız bir yetki değildir. Çünkü Başbakan tarafından kurulan Bakanlar Kurulunun parlamentodan güvenoyu alma zorunluluğu

¹⁸⁷ Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi seçilerinin yenilenmesine karar vermesi hakkında ayrıntılı bil için Bkz. KARAMUSTAFAOĞLU, a.g.e., s.152, 166

¹⁸⁸ Cumhurbaşkanının başbakanı ataması ve istifasının kabul etmesi yetkisi konusunda daha detaylı bilgi için Bkz. UZ Abdullah, Parlamenter Hükümet Sistemlerinde ve Türkiye’de Devlet Başkanının Başbakanı Atama Yetkisi ve Görevi, Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 1998

¹⁸⁹ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 165

¹⁹⁰ “Başbakanın Cumhurbaşkanı tarafından atanması 1924 Anayasasının 44. ve 1961 Anayasasının 102. maddesinde düzenlenmiştir.”KERSE, a.g.e., s.102, ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı, s.222

vardır. Bu da Cumhurbaşkanının parlamentodan güvenoyu alabilecek birisini Başbakan olarak ataması anlamına gelir.¹⁹¹ Bu sebeple Cumhurbaşkanı bu görevi Meclisten güven oyu alabilecek hükümeti kuracağına inandığı kişiye vermelidir. Uygulamada da Cumhurbaşkanı bunu sağlamak için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğa¹⁹² sahip partinin genel başkanını Başbakan olarak atamaktadır.¹⁹³

2-Başbakanın Teklifi Üzerine Bakanları Atamak ve Görevlerine Son Vermek

Parlamentar Sistemde Başbakan Devlet Başkanı¹⁹⁴ tarafından parlamento üyeleri içinden atanır. Atanan Başbakan diğer bakanları da belirleyerek Bakanlar Kurulu listesini Devlet Başkanının onayına sunar ve Devlet Başkanının onaylaması ile Bakanlar Kurulu göreve başlamış olur. Başbakanın parlamenter olması şart iken bakanların parlamenter olması şart değildir.

Anayasanın 104. maddesi de Başbakanın teklifi üzerine bakanları atama ve görevlerine son verme yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir. 1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı tarafından atanabilecek bakanlar, Başbakan tarafından milletvekilliği seçilebilme yeterliliğine sahip olan kişiler arasından yani meclis dışından da belirlenebilir.¹⁹⁵ Milletvekili olmayan bir kişinin bakan olarak atanabilmesi her ne kadar Anayasa tarafından düzenlenmiş olsa da, parlamenter sistemin temelinde seçilmiş kişilerin yönetimde söz sahibi olması olduğu düşünüldüğünde, seçilmemiş

¹⁹¹ TURHAN, a.g.e., s.126

¹⁹² Anayasa sadece yazılı kurallardan ibaret değildir. Bu sebeple eğer Mecliste üstün bir parti çoğunluğu veya partiler arası koalisyon yoksa; bizce bu durumda Cumhurbaşkanı, bir anayasa bunalımına meydan vermemek için meclisten güvenoyu alabilecek hükümeti kurabileceğine inandığı kişiyi başbakan olarak atamalıdır.

¹⁹³ KERSE, a.g.e., s.103, 104, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 169

¹⁹⁴ “Devlet Başkanının Başbakanı atamasının istisnaları da vardır. Örneğin İsveç'te 1975 Anayasasına göre Başbakanı kral değil meclis başkanı seçer.” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 167

¹⁹⁵ “Madde 109 - Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur. Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.”

dolayısıyla seçmenlerden temsil yetkisi almamış bir kişinin bakan olarak atanmaması gerektiği kanaatindeyiz.¹⁹⁶ Bir yetkinin verilmiş olması onun mutlaka kullanılacağı anlamına gelmediğinden bizce Başbakanın bu yetkisini olağanüstü durumlar dışında kullanmaması gerekmektedir. TURHAN' a göre 1961 Anayasası ile getirilen ve 1982 Anayasası ile de korunan parlamento dışından bakan atanabilmesi usulünün 1982 Anayasası yapılırken kaldırılması uygun olurdu.¹⁹⁷

Acaba Cumhurbaşkanının bakanları atama ve görevlerine son verme yetkisinin niteliği nedir? Yani Cumhurbaşkanının Başbakanın teklif ettiği bakanları atamak veya görevlerine son vermek konusunda bir takdir hakkı var mıdır? Çünkü 1961 Anayasası döneminde dönemin Cumhurbaşkanı Başbakanın teklif ettikleri Bakanlar Kurulu listesinde değişiklikler yapmışlar ve beğenmedikleri bazı bakanların isimlerini belirterek Bakanlar Kurulu listesinden çıkarılmasını istemişlerdir.¹⁹⁸ Parlamenter Sistemin temel özelliklerinden olan Devlet Başkanının siyasi sorumsuzluğu göz önüne alındığında bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildir. Parlamenter Sistemde yürütmenin sorumlu ve icrai kanadını Bakanlar Kurulu oluşturmaktadır. Bakanlar Kurulunun diğer işlemlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanı burada da siyasi yerindelik denetimi yapamaz. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Başbakanın Bakanlar Kurulu olarak sunduğu listeyi atamak zorundadır. Aynı durum Başbakanın teklifi üzerine bakanların görevine son verilmesi içinde geçerlidir. Ancak bu Cumhurbaşkanının bu konuda hiçbir takdir hakkının olmadığı anlamına da gelmez. Çünkü kendisine sunulan Bakanlar Kurulu listesi üzerinde siyasi yerindelik denetimi yapamayan Cumhurbaşkanının anayasallık

¹⁹⁶ "BAŞGİL' e göre Bakanlar Kurulunu parlamento dışından kimselerle teşkil etmekte şu sakınca vardır: Bu kimseler parlamentonun yabancıları oldukları için ona söz geçirip meram anlatamazlar. Halbuki Parlamenter rejimde hükümet parlamento ile daima temas halinde bulunmaya ve onun güvenini taşımaya mecburdur. Parlamento dışından teşekkül etmiş bir Kabine ile parlamento arasında çarçabuk anlaşmazlıklar çıkar bundan da hükümet buhranları doğar. Bu mahzuru önlemek ve hükümetle parlamentonun karşılıklı bir güven içinde işbirliği yapabilmesini sağlamak için kabinenin parlamento içinden çıkması hukuki değilse de fiili bir zaruret teşkil eder." BAŞGİL, a.g.e., s.373

¹⁹⁷ TURHAN, a.g.e., s.130

¹⁹⁸ "Örneğin Suat Hayri Ürgüplü' nün sunduğu Bakanlar Kurulu listesindeki bakanları Cumhurbaşkanı atamaktan kaçınmış ve gerekçe de göstermiştir." ARMAĞAN Servet, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul, 1978, İÜHFY, s. 43

ve hukukilik denetimi yapabilmesi en doğal hakkı ve yetkisidir. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Başbakan tarafından atanmak üzere kendisine teklif edilen bakanların Anayasanın 109. maddesindeki şartlara sahip olup olmadıklarını denetleyebilir.

Anayasanın 109. maddesi yetkide ve usulde paralellik ilkesi gereğince bakanların görevlerine Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca son verilebileceğini düzenlemiştir. Bu hükmün 1961 Anayasasından farklı yönü Başbakanın teklifi üzerine bir bakanın görevine Cumhurbaşkanı tarafından son verilmesidir. Parlamenter Sistem içerisinde siyasi olarak sorumlu olan Başbakana konumunu güçlendiren böyle bir yetkinin verilmesi bizce de parlamenter sistemin gelişmesi açısından yerindedir.¹⁹⁹

3-Gerekli Gördüğü Hallerde Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmek veya Bakanlar Kurulunu Başkanlığı Altında Toplantıya Çağırmak

Anayasanın 104. maddesi Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilmesini veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırabilmesini yürütme alanına ilişkin yetkisi olarak düzenlemiştir. Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilmesi veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırabilmesi normal bir durumdur. Çünkü Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı yürütmenin başı konumundadır. Ancak Cumhurbaşkanı Parlamenter Sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturduğu için, anayasaya göre Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilse de, veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya

¹⁹⁹ “TURHAN’ a göre bu hükmün özellikle koalisyon hükümetlerinde işe yarayacağı düşünülebilir. Bilindiği gibi koalisyon hükümetlerinde Başbakanın bakanlar üzerindeki otoritesi bakanların bir bölümünün başka partilerden olması dolayısıyla zayıflamaktadır. Ancak bu düzenlemeyi ortak sorumluluk sistemini kaldıran Başbakan ile bakanlar arasındaki ilişkiyi bir ast-üst ilişkisi haline getiren bir düzenleme olarak görmemek gerekir. Bu düzenleme Başbakanı siyasi açıdan güçlendirme ve hükümet programının uyum içinde yürütülmesine yöneliktir.” TURHAN, a.g.e., s.128, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 293

çağırabilse de, Bakanlar Kurulunun sorumluluğunu gerektirecek nitelikteki işlemlere katılmaması gerekmektedir.²⁰⁰

4-Yabancı Devletlere Türk Devletinin Temsilcilerini Göndermek, Türkiye Cumhuriyetine Gönderilecek Yabancı Devlet Temsilcilerini Kabul Etmek

Anayasanın 104. maddesi yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderme ve Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etme yetkisini Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkileri arasında düzenlemiştir

Daha öncede belirttiğimiz gibi devlet başkanlarının “devletin başı” sıfatına sahip oldukları için bazı temel görev ve yetkileri vardır. Devlet başkanlarının temsil görevi bu görev ve yetkilerin başında gelir. Buna göre devletin varlığı ve milletin birliği devlet başkanının kişiliğinde temsil edilir. Temsil görevlerinden dolayı devlet başkanlarının, devleti içerde ve dışarı da temsil etmeleri milletler arası hukukta genel kabul görmüş bir ilkedir.²⁰¹ Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti Devletini yurt içinde ve yurt dışında temsil ettiği için yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderme ve Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etme yetkisine sahiptir.²⁰² Uygulamada yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini atama, Dışişleri Bakanının teklifi ve Bakanlar Kurulunun kararı üzerine Cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır.

²⁰⁰ ARSEL, s.374, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 499

²⁰¹ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 118, ÇELİK Edip F., a.g.e., s.495, AKİPEK Ömer İlhan, Devletler Hukuku, İkinci kitap, Ankara,1965, s.103

²⁰² Bu konuda detaylı bilgi için Bkz. PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara, 1998, Birinci Kitap, s. 150 vd. GÖZÜBÜYÜK Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1985, s.211, GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.500

5-Milletlerarası Antlaşmaları Onaylamak ve Yayımlamak

Anayasanın 104. maddesi Milletlerarası antlaşmaları onaylama ve yayımlamayı Cumhurbaşkanının yetkileri arasında düzenlemiştir.²⁰³ Anayasanın 90. maddesi gereğince Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

90 maddenin 2. fıkrası gereğince ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu antlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur. İkinci fıkra gereğince ise Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz. 2. ve 3. fıkroda belirtilen bu antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kanunla uygun bulunmasına gerek yoktur.

90 maddenin son iki fıkrasına göre ise Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü antlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır ve usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

6-Türkiye Büyük Millet Meclisi Adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını Temsil Etmek

Anayasanın 104. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir.

²⁰³ “31 Mart 1963 tarih ve 244 sayılı kanunun 3. maddesine göre milletlerarası antlaşmaların onaylanması Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle yapılır.” KİLİÇÇİ Sedat, Milletlerarası Antlaşmaların Onaylanması, AÜHF Yayınları, Ankara, 1968, s. 94, 95

Cumhurbaşkanının Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etme yetkisi daha önceki anayasalarımızda da düzenlenmiştir.²⁰⁴ Anayasanın 117. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz olan Başkomutanlık Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Genelkurmay Başkanı Türk Silahlı Kuvvetlerinin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir. Bu maddelere göre Başkomutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilir.²⁰⁵ Başkomutanlık görevleri ise Cumhurbaşkanı namına Genelkurmay Başkanı tarafından yerine getirilir.

7-Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılmasına Karar Vermek

Anayasanın 104. maddesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisini de Cumhurbaşkanına ait bir yetki olarak düzenlemiştir. Türkiye'de Anayasanın 92. maddesi gereğince Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Cumhurbaşkanının bu konudaki yetkisi genel bir yetki olmayıp istisnai durumlar için geçerlidir.²⁰⁶

Anayasanın 92. maddesine göre Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı

²⁰⁴ 1924 Anayasasının 40. 1961 Anayasasının 130. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılmaz olan Başkomutanlığı, temsil etmek Cumhurbaşkanının yetkileri arasındadır. ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı, s.225, 226, KERSE, a.g.e., s.108

²⁰⁵ "Devlet başkanın Başkomutanlık yetkisi, sembolik ve törensel bir yetkidir." GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 190

²⁰⁶ GÖZÜBÜYÜK, Yönetim Hukuku, s. 80

Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir. Bu maddeden de anlaşıldığı gibi silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme yetkisi genel olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 92. maddede belirtilen istisnai durumlarda ise Cumhurbaşkanına aittir.²⁰⁷

8-Genelkurmay Başkanını Atamak

Anayasanın 117. maddesine göre Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır ve savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.²⁰⁸ 117. madde gereğince milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumlu olduğu için Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır. Genelkurmay Başkanının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Bu sebeple Genelkurmay Başkanına emir verme yetkisi Başbakana aittir.²⁰⁹

9-Milli Güvenlik Kurulunu Toplantıya Çağırarak ve Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık Etmek

Anayasanın 104. maddesinde Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak ve Milli Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmeyi, Cumhurbaşkanının yürütme ile ilgili görev ve yetkileri arasında düzenlenmiştir. Anayasanın 118. maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Milli Güvenlik Kurulu gündeminin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir. Anayasanın 118. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın

²⁰⁷ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.505, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 195

²⁰⁸ GÖZÜBÜYÜK, Yönetim Hukuku, s. 81

²⁰⁹ GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 193

başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.²¹⁰

İlk kez 1961 Anayasası ile düzenlenmiş olan Milli Güvenlik Kurulunun görevi, Devletin Milli Güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmektir.

Milli Güvenlik Kurulunun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir. Ancak Kurulun kararları tavsiye niteliğinde olduğu için Bakanlar Kurulu açısından hukuki bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte kamuoyunda çok büyük etkisi vardır.²¹¹

10-Başkanlığında Toplanan Bakanlar Kurulu Kararıyla Sıkıyönetim veya Olağanüstü Hal İlan Etmek ve Kanun Hükmünde Kararname Çıkarmak

Anayasanın 119. maddesine göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. 120. maddeye göre ise Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.²¹² Olağanüstü hal süresince,

²¹⁰ GÖZÜBÜYÜK, Yönetim Hukuku, s. 82, 83

²¹¹ GÜNDAY, a.g.e., s.384, 386

²¹² "Olağanüstü Hal ilan edilebilmesi için, Milli Güvenlik Kurulundan alınan görüşün Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu için bir bağlayıcılığı yoktur." KUZU Burhan, Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi, İstanbul, 1993, s.216

Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.²¹³

Anayasanın 122. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir.²¹⁴ Ayrıca sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.²¹⁵

²¹³ GÜNDAY, a.g.e., s.270

²¹⁴ Sıkı yönetim için Bkz. BİLGİN Pertev, 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim, İÜHF. Yayını, İstanbul, 1976

²¹⁵ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s.316

11-Kararnameleri İmzalamak

Anayasanın 104. maddesi, kararnameleri imzalamayı Cumhurbaşkanının yetkileri arasında düzenlenmiştir. Kararnameden anlaşılması gereken Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararnameleri²¹⁶ ve Müşterek Kararnamelerdir. Anayasada aksi yönde bir hüküm bulunmadıkça bütün Bakanlar Kurulu işlemleri Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmalıdır. Çünkü Parlamenter hükümet sisteminde iki başlı²¹⁷ olan yürütme organını oluşturan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun birbirinden bağımsız işlem yapmaması gerekir.²¹⁸

Cumhurbaşkanının imzası olmadan kararnamelerin hukuki sonuçlar doğurması ve üçüncü kişileri bağlaması mümkün değildir. Cumhurbaşkanının kendisine sunulan kararnameleri imzalamayı reddetmek yetkisi kural olarak yoktur. Parlamenter Sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı, sorumlu kanadı oluşturan Bakanlar Kurulunun işlemlerini imzalamalıdır. Çünkü Cumhurbaşkanının imzası olmadan bu işlemler tamamlanmış sayılmaz. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu işlemlerini siyasi yerindelik denetimine tabi tutarak bu işlemleri imzalamaktan çekinemez. Ancak Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun bütün işlemlerini de imzalamak zorunda değildir.²¹⁹ Çünkü Bakanlar Kurulu

²¹⁶ “Kanun Hükmünde Kararnameler yürütmenin iki organı olan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun birlikte hayat verecekleri bir işlem türüdür. Dolayısıyla Kanun Hükmünde Kararnameler tıpkı tüzükler gibi Cumhurbaşkanı tarafından imzalanıp kanunlar gibi yayımlanır. Cumhurbaşkanına tanınan Kanun Hükmünde Kararnameleri imzalama yetkisi ona Kanun Hükmünde Kararnameleri bir kez daha görüşülmek üzere Bakanlar Kuruluna geri gönderme yetkisi de verir. Ancak, Cumhurbaşkanının bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderdiği Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulunca tekrar imzaya sunulduğunda artık Cumhurbaşkanı bu Kanun Hükmünde Kararnameyi imzalayıp yayımlamak zorundadır. Kanun Hükmünde Kararname metni ile ilgili Bakanlar Kurulunun ısrar eden iradesi karşısında Cumhurbaşkanının direnme yetkisi yoktur.” TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, s. 375

²¹⁷ “Bu tür yürütme organlarında hükümet ve Devlet Başkanı olmak üzere iki ayrı baş vardır. Bu iki baş bir birinden bağımsız hareket ederse biri yürütme organına bir emir, diğeri karşı yönde bir emir verirse yürütme organı bloke olur.” GÖZLER, Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması, s.11

²¹⁸ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.508

²¹⁹ KERSE’ ye göre “Cumhurbaşkanı, önüne gelen kararnameleri mutlaka imzalamakla yükümlü bir kişi değildir. Aksine, Hükümetin, Cumhurbaşkanının imzalamasını istediği bir kararnamenin isabetine inandırması gerekir. Aksi takdirde Cumhurbaşkanı, Anayasaya göre içtiği anda sadık kalarak, isabetine inanmadığı ve partizanca bir zihniyetin eseri olan kararnameleri imzalamayabilir. Cumhurbaşkanının, bu şekilde kararnameleri imzalamayı, parlamenter rejime

işlemleri üzerinde siyasi yerindelik denetimi yapamayan Cumhurbaşkanının bu işlemler üzerinde hukukilik denetimi yapması en doğal hakkı ve görevidir.²²⁰ Sonuç olarak Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun ancak hukuka aykırı işlemlerini imzalamaktan çekinebilir.²²¹ Cumhurbaşkanı, sorumluluğu üstlenen Bakanlar Kurulunun siyasal takdir yetkisine hangi gerekçeyle olursa olsun müdahale etmemeli, bu alandaki rolünü bir danışma ve uyarı fonksiyonu ile sınırlı tutmalıdır.²²² Ancak uygulamada Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu kararlamalarını çeşitli sebeplerle imzalamadığı böylece Bakanlar Kurulunun siyasal takdir yetkisine müdahale ettiği görülmektedir.²²³

Anayasa Mahkemesinin 27 Nisan 1993 tarih ve K. 1993/18 sayılı kararı da bu görüş doğrultusundadır. 1992 yılında çıkarılan 3825 sayılı kanunla bazı atama işlemlerinin ilgili bakanın önerisi üzerine Başbakanın onayıyla yapılması düzenlenmiştir. 3825 sayılı kanun, anayasaya aykırılığı gerekçesiyle Anayasa

aykırı hareket anlamına da gelmez. Çünkü, idareye istikrar, memurlara teminat sağlamakla ve hükümetleri kanun içinde tutmakla Anayasa düzeni korunmuş olur. Cumhurbaşkanı, kararnamelere müdahalesi ile bazı haksız idari tasarrufların önüne geçmiş olur. Böylece, önemli devlet hizmetlerinde görev yapacakların iyi seçilmesi imkanı sağlanmış olduğu gibi, iktidarda bulunan hükümetlerin, siyasal ve kişisel tercihlerle yapacağı zararlı tasarruflar da engellenmiş olur. KERSE, a.g.e., s.145, 146

²²⁰ TURHAN, a.g.e., s.124, ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s.289

²²¹ İZGİ, GÖREN, Cilt II, s.976, 977

²²² “Aksi halde parlamentoda sayısal çoğunluğa sahip olduğu halde Cumhurbaşkanının engellemesi yüzünden politikasını gereği gibi yerine getiremeyen hükümetin istifa ederek bir anayasa bunalımına yol açması ve bundan sonuçta Cumhurbaşkanının prestij ve otoritesinin de zarar görmesi mümkündür. Buna karşılık Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulunun hukuka aykırı bir işlemi imzalaması gerektiği elbette söylenemez. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu onun hukuka aykırı kararnameleri imzalama zorunda olduğu şeklinde yorumlanamaz. Bu her şeyden önce Cumhurbaşkanının anayasa ve hukukun üstünlüğüne bağlı kalma andı ile bağdaşmaz.” ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s.290

²²³ “58. hükümetin 19’u Bakanlar Kurulu, 515’i ortak kararname olmak üzere 534 atama kararnamesi Köşk’e gönderilmişti. Cumhurbaşkanı bu kararnamelerden 383’ünü onaylayıp 143’ünü iade etmişti. 59. hükümet döneminde ise 22’si Bakanlar Kurulu Kararı olmak üzere toplam 980 atama kararnamesi Köşk’e gönderildi. Cumhurbaşkanı 814 kararnameyi onayladı, 126’sını ise iade etti. Köşkten “atamalarda liyakati ve yasalara uygunluğu dikkate alıyoruz” açıklaması geldi. Kararnamelerin çoğunda Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesi, “Başarılı hizmetleri dolayısıyla görevden alınması doğru değil ya da güvenlik soruşturması olumsuz” şeklinde olmuştur. Cumhurbaşkanının kararnameleri geri göndermesi üzerine hükümet Köşkü devre dışı bırakacak bir formül geliştirerek bakanlıklara asaleten atanacak isimleri vekaleten atamaya başladı” GÜNGÖR Dilek, ERDEM Zihni, Radikal Gazetesi, 27.01.2004

Mahkemesi tarafından 27 Nisan 1993 tarih ve K. 1993/18 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında özetle şu noktalara değinmiştir:

“Parlamentar hükümet sistemi benimsenen Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı'nın yürütmenin başı olarak karşı-imza kuralı gereği imzalayacağı kararnameler 104. madde uyarınca yürütme alanına ilişkin görev ve yetkileri ile sınırlı anlaşılmalıdır. Anayasadaki "Cumhurbaşkanının ... bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır." kuralı ancak, yürütmeye ilişkin olan ve Bakanlar Kurulu'nun siyasal sorumluluğunu gerektirecek kararlar anlamında yorumlanmalıdır. Tersine durumda, yürütme alanında yer alan ve icrai yetkiler kullanan kişi ve kuruluşların eylem ve işlemlerinden siyasal yönden sorumlu tutulabilecek hiçbir makamın bulunmaması parlamentar sistemin mantığı ile bağdaşmaz. Bu nedenle, karşı-imza kuralı yürütme alanındaki atamalarda geçerlidir.

Parlamentar demokrasinin benimsendiği Anayasada Cumhurbaşkanı'nın hiçbir yetkiye sahip olmayan simgesel bir Devlet Başkanı durumunda bulunması da amaçlanmamıştır. Sorumluluğu bulunmayan Cumhurbaşkanı'nın yürütme alanında olduğu gibi iyi niyetli gerekçelerle de olsa, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun atamaya ilişkin kararnamesini imzalamayarak uyarı, tavsiye veya telkinde bulunması, Kurul'un mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik güvencesi kurallarıyla görev yapması öngörülen Anayasa'nın 159. maddesine açık aykırılık oluşturacaktır. Kaldı ki, Kurul'un atama kararları genel yürütme işlemlerinden olmadığından müşterek kararnameye bağlanması Anayasal ilkelere de uygun değildir.

Cumhurbaşkanı'nı böylesine yetkilerle donatıp güçlendiren, parlamentar hükümet sistemini bütün gerekleriyle uygulamaya koyan, yürütme yetki ve görevinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nca yerine getirileceğini belirten bu kurallar karşısında, kimi atamalarda Cumhurbaşkanı'nın imzasına gerek görmemek, Anayasanın 8. maddesine aykırılık oluşturur.

Ancak, belirtmek yerinde olur ki, parlamentar sistemin geçirdiği değişiklikler sonucunda bu gün artık gerçek güç kaynağı seçimle oluşan parlamento olup, onun içindeki çoğunluğa dayalı hükümet ön plana geçmiştir. Bugünün parlamentar sisteminde yürütme sorumluluğu hükümettedir. Bunun sonucu olarak da günümüzde Devlet Başkanı'nın bir kararının Başbakan ve ilgili Bakan tarafından

imzalanmasından çok, aslında Başbakan ve ilgili Bakanlar tarafından alınan bir kararın Devlet Başkanı'nca imzalanarak biçimsel olarak tamamlanması söz konusudur. Bu nedenle de sorumluluğunu hükümetin taşıdığı kararnameler hakkında Cumhurbaşkanı'nın uyarı ve tavsiyede bulunmaktan öte direnmesi, sistemin özelliğine ters düşer.

O halde, Anayasanın ilgili kurallarının parlamenter sistemin temel ilkelerinin ışığında değerlendirilmesi sonucu, Cumhurbaşkanı'na tanınan bütün bu yetkilere karşın sistem özde parlamenter demokrasi olduğundan ve sorumluluk da hükümette olduğundan, Anayasaya ve yasalara aykırı olmadıkça, Cumhurbaşkanı'nın Bakanlar Kurulu işlemlerini siyasal yerindelik yönünden denetleyemeyip, imzalamak zorunda olduğu açıktır. Esasen öğretide de Cumhurbaşkanı'nın rolünün, uyarı ve tavsiyeden öteye geçmemesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Kuşkusuz Anayasada, tarafsızlığını sağlama konusunda özen gösterilen Cumhurbaşkanı, siyasal yaşamda bir denge ve kararlılık ögesi olarak düşünülmüş; çoğunluk partisinin emrinde bir yürütme aracı, hiç bir yetki sahibi olmayan "simgesel" bir Devlet başkanı durumuna sokulması amaçlanmamıştır. Bu nedenle, hukuka aykırı bir işlem söz konusu olduğunda Cumhurbaşkanı'nın tutumu farklı olabilecektir. Çünkü, Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu, onun hukuka aykırı kararnameleri imzalamak zorunda olduğu biçimde yorumlanamaz.

Böyle bir anlayış, her şeyden önce Cumhurbaşkanı'nın Anayasanın 103. maddesinde öngörülen andına aykırı düşer. Bunun gibi "Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır." denilen Anayasanın 11. maddesi Cumhurbaşkanı'nı da bağlar. En önemlisi de "Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır, bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiç bir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez." biçimindeki Anayasanın 138. maddesindeki "yürütme organı" kavramı içine Cumhurbaşkanı'nın da girdiği kuşkusuzdur. Bu durumda, Cumhurbaşkanı'nın mahkeme kararına aykırı düşecek bir Bakanlar Kurulu kararnamesini imzalamak zorunda olması Anayasaya bağlı kalmak,

Anayasayı uygulamak, saymak ve savunmak görevleriyle bağdaşmaz. Hatta Cumhurbaşkanı, bunları imzalamamakla yükümlüdür.”²²⁴

12-Sürekli Hastalık, Sakatlık ve Kocama Sebebi İle Belirli Kişilerin Cezalarını Hafifletmek veya Kaldırmak

Anayasanın 104. maddesinde Cumhurbaşkanının af yetkisi düzenlenmiştir.²²⁵ 104. madde gereğince Cumhurbaşkanı, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak yetkisine sahiptir.

Anayasanın 104. maddesinin Cumhurbaşkanına verdiği özel af niteliğindeki bu yetki, kesinleşmiş cezaları ortadan kaldıran veya hafifleten bir yetkidir. Özel af, suç değil cezayı ortadan kaldırır veya hafifletir. Özel af toplu özel af ve kişiye özgü özel af olmak üzere iki çeşittir. Toplu özel af çıkarma yetkisi sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ait iken kişiye özgü özel af çıkarma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ve Cumhurbaşkanına tanınmıştır.²²⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi çıkaracağı bir kanunla her iki af yetkisini kullanabilirse de Cumhurbaşkanı ancak kişiye özgü özel af yetkisini kullanabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin özel af yetkisi kişi veya konu itibarıyla

²²⁴ Anayasa Mahkemesinin 27 Nisan 1993 tarih ve K. 1993/18 sayılı kararı. AMKD., S. 31, C. 1, s. 112-117

²²⁵ “Kelime anlamı bağışlamak, bir haktan vazgeçmek olan af, kesinleşmiş veya kesinleşecek cezaların yetkili devlet organınca azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Ceza hukukunda af, suç oluşturan fiiller için ceza vermek hakkını ortadan kaldıran, verilmiş cezaların kısmen veya tamamen infazını önleyen, hukuki tasarruf demektir. Günümüzde affın, devletin cezalandırma hakkından vazgeçmesi olduğu kabul edilmektedir.”DEMİRBAŞ, Timur. Ceza Genel Hukuku. Ankara, 2002, s. 609, 610. “Bir suçun işlenmesi, suçun faili ile Devlet arasında cezai nitelikte hukuki bir ilişki doğurur. Bu ilişki dolayısıyla fert işlediği suçun cezasına uğramak yükümlüne tabi ve kanunda belirtilenden başka veya daha ağır bir müeyyidenin hakkında uygulanmaması hususunda subjektif bir hakka sahip olur. İlişkinin diğer tarafını temsil eden Devlet ise suç işleyen kişiyi cezalandırma fonksiyonunu kullanır. Suçun işlenmesiyle başlayan bu ceza ilişkisi, bazen tabii ve normal yolunu izleyerek infazla sonuçlanır; bazen ise suç teşkil eden hareketin dışında kalan sebepler dolayısıyla kesilir. Bu son durumda ceza ilişkisinin düşmesinden söz etmek yerindedir.” DÖNMEZER Sulhi, ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel kısım, İstanbul 1994, s. 185

²²⁶ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 510

(Anayasanın 14. maddesine giren suçlarla orman suçları hariç)²²⁷ sınırlanmamıştır. Cumhurbaşkanının özel af yetkisi ise sınırlandırılmıştır. Anayasanın 104. maddesine göre Cumhurbaşkanı özel af yetkisini ancak sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebeplerinin varlığı durumunda kullanabilir.²²⁸

13-Devlet Denetleme Kurulunun Üyelerini ve Başkanını Atamak ve Devlet Denetleme Kuruluna İnceleme, Araştırma ve Denetleme Yaptırtmak

Cumhurbaşkanının yetkilerini kullanmasında yardımcı olması düşüncesiyle Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu²²⁹ anayasanın 108. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Devlet Denetleme Kurulu, idarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur.²³⁰ 108. maddenin gerekçesinde Devlet Denetleme Kurulunun merkezi idarenin önemli bir fonksiyonu olan denetim fonksiyonunun çeşitli nedenlerle yerine getirilemediği ve bu nedenle siyasal etkilerin dışında kalabilecek tarafsız ve etkin bir denetim aracı olarak kurulduğu belirtilmiştir.²³¹

Anayasanın 104. maddesi gereğince Devlet Denetleme Kurulunun üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanınca atanır. Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan

²²⁷ “Yaşlılık, sakatlık ve hastalık sebebiyle Cumhurbaşkanının herkesi affetmesi mümkündür, Ancak Anayasanın 14. maddesinde belirtilen, devletin şahsiyetine karşı suç işleyenlerle (md. 87), ormanları yakma, yok etme ve daraltma amacıyla işlenen suçlar affa konu olamazlar (md.169/3). ÖZTÜRK, Bahri,Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara, 1992, s.78

²²⁸ DÖNMEZER-ERMAN,a.g.e., Cilt 3, s. 238, 239

²²⁹ Devlet Denetleme Kurulu hakkında detaylı bilgi için Bkz. AKYILDIZ Ali, Devlet Denetleme Kurulu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

²³⁰ Devlet Denetleme Kurulu, 1 Nisan 1981 tarihinde kabul edilen 2443 sayılı “Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun”la Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur. GÜNDAY, a.g.e., s.360

²³¹ TURHAN, a.g.e., s.120

meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Ancak Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulunca yapılan denetimler sonunda hazırlanan rapor karara bağlanır. Saptama niteliğindeki bu karar, Cumhurbaşkanına sunulur ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra hukuksal değer kazanır. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan Devlet Denetleme Kurulu raporları gereği yapılmak üzere Başbakanlığa ve diğer kuruluşlara gönderilir.²³²

Bizce Cumhurbaşkanının yetkilerini kullanmasında yardımcı olması düşüncesiyle kurulan Devlet Denetleme Kurulunu, 1982 Anayasasının kabul ettiği parlamenter sistemle bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir.²³³ Çünkü parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının rolü denetim organı olmak değildir. Sistem içerisinde Cumhurbaşkanının esas görevi Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrasında da belirtildiği gibi tarafsız sıfatıyla anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmektir. Yani Cumhurbaşkanı tarafsız sıfatıyla devlet organları arasında denge unsuru olacaktır. Parlamenter sistemde bu görevini yerine getirebilmesi için Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu da kabul edilmiştir ve sorumsuz Cumhurbaşkanı yürütmenin kendisi değil tarafsız bir kanadadır. Bu sebeple

²³² “Böylece, Devlet Denetleme Kurulu raporlarının hiyerarşik denetim ve öteki idari denetim yollarını harekete geçirmek için yapılan bir uyarıdan öte bir işlevi bulunmamaktaydı. Ancak 2443 sayılı Kanunun 6. maddesinde 406 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan değişiklikten sonra, DDK raporlarının artık bağlayıcı olmadığını söylemek zordur. Gerçekten yapılan değişiklik ile, Kurul raporlarının Cumhurbaşkanının onayı alındıktan sonra Başbakanlığa gönderileceği, raporlarda teftişi, tahkiki veya dava açılması istenen konular, en geç kırk beş gün içinde gereği yapılmak üzere, Başbakanlıkça yetkili mercilere intikal ettirilerek sonuçtan Cumhurbaşkanlığına bilgi verileceği öngörüldükten sonra, Cumhurbaşkanına da gerekli gördüğü önemli raporları doğrudan adli ve idari mercilere intikal ettirme yetkisi tanınmıştır.” GÜNDAY, a.g.e., s.361

²³³ “ATAR’a göre 1982 Anayasasında Devlet Denetleme Kurulunun öngörülmesi ve bunun siyasal sorumluluğu bulunmayan Cumhurbaşkanına bağlanması parlamenter rejimin mantığına aykırıdır. Parlamenter rejimde kamu kuruluşlarının denetimi yetkisi siyasal sorumluluğa sahip Bakanlar Kurulu ve onun başkanına verilmelidir. Aksi takdirde denetlemede bir yetki kargaşası çıkabilir. Nitekim 2001 yılında Cumhurbaşkanı ile dönemin Başbakanı arasında böyle bir sorun yaşanmıştır. Bu sebeple Devlet Denetleme Kurulu Anayasadan çıkarılarak Bu kurulun görevleri hükümete bağlı denetim organlarına verilmelidir.” ATAR, a.g.b., s. 316

TURHAN'ın katıldığı görüşüne göre sorumsuzluğu tartışmasız kabul edilen Cumhurbaşkanına siyasal olarak sorumlu olan organları denetleme yetkisinin verilmemelidir ve Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrası parlamenter sistemin mantığına uygun olarak yorumlanmalıdır.²³⁴

14-Yükseköğretim Kurulu Üyelerini ve Üniversite Rektörlerini Seçmek

Anayasanın 104. maddesinde, Cumhurbaşkanının yürütme ile ilgili görev ve yetkilerinden sonuncusu olarak Cumhurbaşkanının, Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve üniversite rektörlerini seçmesi düzenlenmiştir.

Anayasanın 131. maddesinde ise Yükseköğretim Kurulunun, yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak amacıyla kurulacağı belirtilmiştir. Bu amaçla Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur. Yükseköğretim Kurulunun başkanı da 4 Kasım 1981 tarih ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 6. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir.²³⁵

Üniversite rektörlerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçilip atanması Anayasanın 130. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler, çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı

²³⁴ TURHAN, a.g.e., s. 121, 122 "TURHAN'a göre Devlet Denetleme Kurulunun yapılacak bir Anayasa değişikliği ile "Ombudsman" kurumuna dönüştürülmesi daha doğru olacaktır."

²³⁵ GÜNDAY, a.g.e., s.477, 478

ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere Devlet tarafından kanunla kurulur. Vakıflar tarafından da kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabilir. Rektörler, kanunun²³⁶ belirlediği usul ve esaslara göre Cumhurbaşkanınca seçilir.²³⁷

Cumhurbaşkanının Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve Üniversite rektörlerini seçip ataması doktrinde haklı olarak eleştirilmektedir.²³⁸ Çünkü Yükseköğretim Kurulu ve Üniversiteler merkezi idareden ayrı tüzel kişiliğe ve icrai kararlar alma yetkisine sahip kuruluşlardır. Dolayısıyla GÖZLERİN de belirttiği gibi icrai karar alma yetkisine sahip bir kurumun üyelerinin ve başkanının yürütmenin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı tarafından tek başına atanabileceğini söylemek parlamenter sistemin mantığına aykırıdır.²³⁹ Bu sebeple bizimde katıldığımız görüşe göre Cumhurbaşkanının Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve Üniversite rektörlerini seçip atama yetkisini Başbakan ve ilgili bakanla birlikte kullanması gerekir.²⁴⁰

C- Cumhurbaşkanının Yargı İle İlgili Görev ve Yetkileri

Anayasanın 104. maddesi, Cumhurbaşkanının yasama ve yürütme ile ilgili görev ve yetkilerinden sonra, yargı ile ilgili görev ve yetkileri olarak; Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini,

²³⁶ “4 Kasım 1981 tarih ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 13. maddesi gereğince üniversite öğretim üyeleri altı rektör adayı belirler. Yükseköğretim Kurulu bu adaylardan üçünü atanmak üzere Cumhurbaşkanına sunar, Cumhurbaşkanı ise bu üç rektör adayından birisini rektör olarak atar.” GÜNDAY, a.g.e., s. 480

²³⁷ Bizce Cumhurbaşkanının, Yükseköğretim Kurulunun atanmak üzere kendisine sunduğu rektör adaylarından (öğretim üyelerinden) en çok oy alan adayı rektör olarak atması daha yerinde olacaktır.

²³⁸ TURHAN, a.g.e., s. 119 ,GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.513

²³⁹ “Bu sistemde sorumluluk kimdeyse yetkide ondadır. Keza Cumhurbaşkanının bu atamaları tek başına yapabilmesi hukuk devleti ilkesine de aykırıdır. Zira Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere karşı yargı yolu kapalıdır. İcrai makamlara yapılan atamaların yargı denetimi dışında kalması hukuk devleti açısından sakıncalıdır.” GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 514

²⁴⁰ TURHAN, a.g.e., s. 119

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmesi düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının yargı ile ilgili görev ve yetkilerini “yargı bağımsızlığı” ilkesiyle bağdaştırmak zordur. “Yargı bağımsızlığı” ilkesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi amacıyla yargı ile ilgili görev ve yetkilerin Cumhurbaşkanından alınması bunun yerine bu görevlere gelecek kişilerin ilgili yargı organları tarafından seçimle belirlenmesi düşünülebilir.

Anayasanın 104. maddenin son fıkrasına göre Cumhurbaşkanı, 104. maddede sayılan yasama, yürütme ve yargı ile ilgili görev ve yetkilerinin dışında Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. Gerçektende Cumhurbaşkanının Anayasanın 104. maddesinde sayılmayan ancak başka maddelerde yer alan görevleri de vardır. 104. maddede düzenlenmemesine rağmen Anayasanın 115. maddesi gereğince tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır. Cumhurbaşkanının anayasada düzenlenmeyen ancak kanunlar tarafından verilen yetkileri de vardır. Örneğin 11. 08. 1983 tarih ve 2876 Sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununun 5. maddesi Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kuruluna üye seçme yetkisini Cumhurbaşkanına vermiştir.²⁴¹

²⁴¹ TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.320

BÖLÜM III

1982 ANAYASASININ ÖNGÖRDÜĞÜ PARLAMENTER SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANININ SİYASİ, CEZAI VE HUKUKİ SORUMLULUĞU

Daha öncede belirttiğimiz gibi parlamenter sistemin dört tane asli özelliği vardır: Yürütmenin iki başlı olması (düalist yürütme), devlet başkanının siyasi açıdan sorumsuz olması, Bakanlar Kurulunun yasama meclisine karşı sorumluluklarının olması ve yürütmenin yasamayı fesih yetkisinin olmasıdır. Bu bölümde bu asli unsurlardan devlet başkanının sorumluluğu incelenecektir.

Parlamenter sistemlerde devlet başkanının yetkileri ne kadar çok olursa olsun, devlet başkanı bu yetkilerin kullanılmasından sorumlu tutulmaz.²⁴² Tarihsel süreç parlamenter sistemde yürütmenin iki başlı olarak belirmesi, bir yanda sembolik yetkilere sahip sorumsuz devlet başkanını diğer yanda ise devlet işlerini yürütmek için icrai yetkileri olan ve bunlardan dolayı parlamentoya karşı sorumlu olan hükümeti ortaya çıkarmıştır.²⁴³ Devlet başkanının göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı herhangi bir makama hesap verme zorunda bulunmayışı, yani sorumsuzluğu, iktidarın sınırsızlığından değil, yetkilerin sembolik yetkiler olmasından kaynaklanmaktadır.

Günümüz devlet anlayışında sorumlusu olmayan bir işlem söz konusu olmayacağı için devlet başkanının bütün kararlarına başbakanın ve ilgili bakanın imza atmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu kararlardan doğan sorumluluk, karara imza atan ilgili bakan ve başbakana aittir.²⁴⁴ Cumhurbaşkanının sorumluluğu siyasi, cezai ve hukuki olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

²⁴² GÖZLER, Devlet başkanları, s. 12

²⁴³ TURHAN, a.g.e., s. 51-55

²⁴⁴ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 533

I-Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumluluğu

Parlamente rejimin uygulandığı ülkelerde devlet başkanı, bu makama irsi olarak gelebileceği gibi (İngiltere, İsveç), seçim yoluyla da gelebilir (Türkiye, Avusturya, Portekiz).²⁴⁵ Parlamente sistemde devlet başkanının göreve gelme tarzı önemli değildir önemli olan devlet başkanının siyasi bakımdan sorumsuz olmasıdır.

“Siyasal sorumluluk, cezai ve hukuki sorumluluktan farklı olarak, konu itibariyle sınırlandırılmamış bir sorumluluktur. Siyasal sorumluluk, ekonomik, sosyal, siyasal, vs. akla gelebilecek her konuda tahrik edilebilir. Siyasal sorumluluğun müeyyidesi, söz konusu makamı işgal eden kişinin görevden alınması veya istifa etmek zorunda kalmasıdır.”²⁴⁶

Parlamente Sistemde Cumhurbaşkanının siyasi açıdan sorumsuzdur bu sebeple parlamento tarafından Cumhurbaşkanının görevine son verilemez. Ancak Cumhurbaşkanının sorumsuzluğundan hiç bir şekilde Cumhurbaşkanına dokunulamayacağı, her ne yaparsa yapsın görevine devam edebileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü Cumhurbaşkanının görevine son veremeyen parlamento bazı yollara başvurarak Cumhurbaşkanını istifaya zorlayabilir. Örneğin Cumhurbaşkanının atadığı hükümetlere parlamento sürekli güvensizlik oyu vererek veya başbakan ve ilgili bakanların Cumhurbaşkanının işlemlerine süreli olarak imza atmamaları gibi araçlar kullanılarak Cumhurbaşkanı istifaya etmeye zorlanabilir. Ancak ne kadar zorlanırsa zorlansın Cumhurbaşkanının istifa etmeyebileceği de unutulmamalıdır, zira buradaki zorlama hukuki değil psikolojik bir zorlamadır.²⁴⁷

Parlamente sistemde devlet başkanın sorumsuzluğunun kabul edilmesinin sebebi, devlet başkanına dilediği gibi hareket edebilme imkanı sağlayarak onu

²⁴⁵ “Monarşik Parlamente Sistemde Devlet Başkanı “veraset” yoluyla belirlenir. Bu husus monarşik anayasalarda da düzenlenmiştir. İngiltere’de 1701 tarihli Act of Settlement’a göre, taht irsi olarak Hanover Electress’i Sofianın fûruuna aittir. 1994 Belçika Anayasasına göre, Kral irsidir. Cumhuriyet tipi Parlamente Sistemlerde ise (Anti-Demokratik Cumhuriyetler istisna olabilir) Devlet Başkanı seçimle belirlenir. Ör. Türkiye, Yunanistan, İsrail gibi” GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 46,58

²⁴⁶ GÖZLER, Devlet başkanları, s. 79

²⁴⁷ GÖZLER, Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması, s.39-47, GÖZLER, Devlet Başkanları, s. 84

ayrıcalıklı bir konuma getirmek değil, görevini daha rahat yerine getirebilmesi için ona her türlü tartışmanın ve siyasi partilerin üstünde, tarafsız bir statü kazandırmaktır.

Çünkü ALDIKAÇTI'nın da belirttiği gibi, parlamenter rejim devlet başkanı ile parlamento arasındaki münasebetleri değil, hükümetle parlamento arasındaki münasebetleri konu alan bir rejimdir. Devlet başkanı her iki organ arasındaki ihtilafları hakem olarak tarafsızca halledecek ve onlara bir istikamet verecektir.²⁴⁸

Parlamenter sistemlerde devlet başkanının sorumsuzluğu ilke olarak mutlak değildir. Ancak Devlet başkanının sorumsuzluğunun mutlak olması cumhuriyetlerle parlamenter monarşiler bakımından aynı değildir. Parlamenter monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğu siyasi açıdan olduğu gibi cezai açıdan da mutlak değildir. Cumhuriyetle yönetilen parlamenter rejimlerde bunun tek istisnası (ülkeden ülkeye farklı istisnalarda mevcut olmakla birlikte)²⁴⁹ vatan hainliğidir. Bu sebeple Cumhuriyetle yönetilen parlamenter rejimlerde cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğu mutlak değildir. Cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğunun kapsamını ancak onun göreviyle ilgili suçları oluşturur. Bunun dışında Cumhurbaşkanı, adi suçlardan yani göreviyle ilgili olmayan suçlardan dolayı her vatandaş gibi sorumlu olur.²⁵⁰

Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğunun kabul edilmesinin temelinde, yürütme organının devamlılığını ve istikrarını sağlama amacı yatmaktadır. Parlamenter rejimin ana yurdu İngiltere'de devlet başkanının sorumsuzluğunu eski bir İngiliz özdeyişi "The King can do no wrong" Kral kötülük yapmaz ilkesiyle dile getirilmektedir.²⁵¹

²⁴⁸ ALDIKAÇTI, Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet başkanlığı, s. 105

²⁴⁹ Örneğin 1949 Alman Anayasası ve 1929 Avusturya Anayasasındaki bu istina "Anayasayı ihlal" iken 1999 Finlandiya Anayasasında "İnsanlığa karşı suç" (Soykırım gibi), 1937 İrlanda Anayasasında ise "Belirli fena hareket"tir. GÖZLER, Devlet başkanları, s. 93, 94

²⁵⁰ ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, s. 290

²⁵¹ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 401

Cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğu günümüz anayasa metinlerinde de yerini almıştır.²⁵² 1982 Anayasası da Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu parlamenter sistemlerde gereklerine uygun olarak 105. maddesinde düzenlemiştir:

“ Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.”

Anayasanın 105. maddesinde düzenlenen bu hükmün gerekçesine göre: “Cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki sorumsuzluğu ilkesinin nasıl uygulanacağı bu maddede düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanının görevi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde vatan hainliği dışında her hangi bir sorumluluğu yoktur. Diğer taraftan parlamenter sistemde sorumsuz bir kişiye yetki verilemez. Bundan dolayı Cumhurbaşkanının kararlarının uygulanabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde işlemin sorumluluğunu kabul edip savunacak “birinin” bulunması gerekir. Bu da Başbakan ve ilgili bakandır. Her ikisi veya gerektiğinde bütün Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanının kararlarını imzalamaları gerekir. Esasen bu zorunluluktan dolayı kararlar Bakanlar Kurulu veya bakan tarafından alınır ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalanır.”²⁵³

²⁵² “Avusturya ve İzlanda’da teorik olarak da olsa Cumhurbaşkanlarının siyasal sorumluluğunun tahrik edilmesine imkan vardır. Cumhurbaşkanının siyasi nedenlerle görevden alınabilmesi sadece Avusturya ve İzlanda’da mümkündür. 1929 Avusturya Anayasasının 60. maddesinin 6. fıkrasına göre Federal Cumhurbaşkanı görev süresi dolmadan önce referandum usulüyle görevden alınabilir. 1944 İzlanda Anayasası da Cumhurbaşkanının halk oylaması ile görevden alınmasına imkan veren bir usul öngörmüştür. İzlanda Anayasasının 11. maddesine göre parlamentonun üye tam sayısının dörtte üçü çoğunluğu ile alacağı bir karar üzerine Cumhurbaşkanının görevden alınması hakkında halk oylaması yapılır.” GÖZLER, Devlet başkanları, s. 82

²⁵³ İZGİ, GÖREN, a.g.e., Cilt II, s. 986

II-Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu

Parlamenter sistem monarşiyle de cumhuriyetle de bağdaşabildiği için Parlamenter sistemlerde devlet başkanının sorumluluğunu monarşilerde ve cumhuriyetlerde olmak üzere ayrı ayrı incelemek gerekir. Parlamenter monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğunun kaynağında bu rejimin benimsediği egemenlik anlayışında yatmaktadır. Çünkü egemenliğin kaynağının ve tek sahibinin kral olduğu bir ülkede kralın suç işlemesi söz konusu olmaz. Parlamenter cumhuriyetlerde ise egemenliğin ulusa ait olduğu kabul edildiği için Cumhurbaşkanının mutlak bir sorumsuzluk içinde bulunması söz konusu olmamaktadır. Çünkü Parlamenter cumhuriyetlerde ulus kendisine ait olan egemenlik hakkını çeşitli organlar aracılığıyla kullanır ki bu organlardan biride Cumhurbaşkanıdır. Bu bakımdan düşünüldüğünde Cumhurbaşkanının ulusa karşı sorumlu olması gerektiği sonucu ortaya çıkar.

Parlamenter monarşilerde devlet başkanının, yani kralın cezai sorumsuzluğu mutlak ve tam olarak kabul edilmektedir. Buna göre kral göreviyle ilgili olan suçlarından dolayı sorumsuz olduğu gibi, göreviyle ilgili olmayan kişisel suçlarından dolayı da sorumsuzdur. Parlamenter sistemin ana yurdu İngiltere’de devlet başkanının sorumsuzluğu dile getirilirken, “Kral kötülük yapmaz” (The King can do no wrong) ilkesi, İngilizlere özgü alaylı bir üslup içinde şu örnekle canlandırılır: “Kral kendi eli ile bir adam öldürürse bundan belki başbakan sorumlu olur, fakat başbakanı öldürürse bundan kimse sorumlu olmaz.”²⁵⁴

Parlamenter monarşilerde devlet başkanının cezai sorumsuzluğu ilkesi anayasalarda da yer almıştır. Bu anlamda 1876 Osmanlı Kanun-u Esasisi de, 5. maddesinde bu ilkeyi “Zatı hazreti Padişahının nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.”²⁵⁵ şeklinde düzenlemiştir.

105. maddenin son fıkrası gereğince Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin vereceği kararla suçlandırılır. Bu

²⁵⁴ TEZİÇ, Anayasa Hukuku, s. 403

²⁵⁵ KİLİ, GÖZÜBÜYÜK, s.31

düzenlemeye göre Cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğu olmakla birlikte mutlak değildir, bunun istisnası Cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından suçlandırılması ve göreviyle ilgili olmayan kişisel “adi” suçlarıdır.

A-Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı cezai sorumluluğu

1982 Anayasasının 105. maddesinde Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçunda göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumlu tutulamayacağı düzenlenmiş ancak göreviyle ilgili olmayan suçlarından dolayı sorumluluğu konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Buradan bu konuda bir hukuk boşluğu olduğu kanısıyla Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmayan adi suçlarından sorumlu olmayacağı sonucuna ulaşamaz. Çünkü; “Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı ceza kanunu uygulaması dışında tutulacağı, bu günün parlamenter sistemi ile bağdaşmaz.”²⁵⁶ Anayasasının 105. maddesinin Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumlu tutulamayacağını belirttikten sonra vatana ihanet suçunu önemine binaen bu sorumsuzluğun kapsamı dışında bıraktığı düşünüldüğünde, “Ceza kanunlarının mecburiliği ilkesi”nden hareketle Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı her vatandaş gibi sorumlu olacağı sonucuna ulaşılır. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumsuzluğu ve bunun istisnası belirtildikten sonra Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu tutulacağını ayrıca anayasada belirtilmesine gerek yoktur. Çünkü anayasa ve kanunlar tarafından açıkça istisna edilmedikten sonra Cumhurbaşkanının da her vatandaş gibi kişisel suçlarından sorumlu olduğu açıktır.

“Uygulamamız da, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumluluğunu kabul ederek, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika Birleşik Devletleri’nden beraberinde getirdiği silah ve mermilerini gümrüksüz yurda sokması fiili sebebiyle cezalandırılması gerektiğine karar vermiştir.”²⁵⁷

²⁵⁶ ÖNDER Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992, s. 102

²⁵⁷ 5. Ceza Dairesi. 4.10.1962, 3607/3348

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olması konusunda, bu gibi bir durumda yani Cumhurbaşkanının kişisel bir suç işlemesi halinde Cumhurbaşkanına hangi usulün uygulanacağı sorunu karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanı hakkında genel hükümlere göre cezai takibat yapılması Cumhurbaşkanının konumu gereği sakıncalı olabilir. Örneğin Cumhurbaşkanının hakkında yapılan cezai takibat neticesinde tutuklanması, devletin başsız kalmasına yol açabilir.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olması durumunda nasıl bir usulün takip edileceği 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 41. maddesinde “Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse Anayasanın milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.”²⁵⁸ şeklinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre ilk önce Cumhurbaşkanının dokunulmazlığının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılması gerekmektedir. Bu yerinde bir düzenlemedir. Çünkü anayasanın milletvekillerine tanıdığı “yasama dokunulmazlığı”nın Cumhurbaşkanına da tanınması, devletin başı gibi önemli bir konumda bulunan kişinin art niyetli ceza kovuşturmalarıyla yıpratılmasını engeller.

B-Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı cezai sorumluluğu

Çağdaş Parlamenter rejimlerde, devlet başkanlarının görevlerine ilişkin işlerden dolayı sorumlu olmayacakları, genel bir esas ve prensiptir.²⁵⁹ 1982 Anayasasının 105. maddesinde Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumluluğu parlamenter rejimin gereklerine uygun olarak şu şekilde düzenlemiştir: “ Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve

²⁵⁸ KILI, GÖZÜBÜYÜK, a.g.e, s. 119

²⁵⁹ DÖNMEZER, ERMAN, a.g.e., s. 257

ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.”

1924 Anayasasının 41 ve 1961 Anayasasının 99. maddelerinde yer alan Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu dışında göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumlu tutulamayacağı hükmü, 1982 Anayasasının 105. maddesinde düzenlenmiştir.

Anayasanın 105. maddesine göre Cumhurbaşkanının işlemleri ikiye ayrılmaktadır. Birinci grup işlemlerini Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları oluşturur ki, bu kararlar başbakan ve ilgili bakanca imzalanır ve bu kararlardan dolayı doğacak sorumluluk kararı imzalayan başbakan ve ilgili bakana aittir. Başbakan ve ilgili bakanın bu kararlar ile ilgili sorumluluğu siyasi sorumluluktur. Başbakan ve ilgili bakanın bu kararlar ile ilgili cezai sorumluluğunun olması için, ilgili kararın ceza kanununun herhangi bir maddesini ihlal eden bir suçu meydana getirmesi gerekir.

Cumhurbaşkanının ikinci grup işlemlerini ise Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri oluşturur. Cumhurbaşkanı tek başına yapabileceği belirtilen bu işlemlerine başbakan ve ilgili bakanın katılabilmesi söz konusu olmadığından, başbakan ve ilgili bakanın bu kararlar ile ilgili sorumluluğu da söz konusu olmaz. Anayasanın 105. Maddesine göre bu kararlar aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumsuzluğunun tek istisnasını “Vatana ihanet”²⁶⁰ suçu oluşturmaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanı, ne başbakan ve ilgili bakan ile birlikte ne de tek başına imzaladığı kararlardan dolayı, sorumlu değildir. Bu kuralın tek istisnası vatana ihanet sayılan suçlardan birini işlemiş olması halidir. Bu bakımdan kararın Cumhurbaşkanınca tek başına veya başbakan ve ilgili bakanla birlikte imzalamış olması arasında fark yoktur.²⁶¹

1924 Anayasasının 41 ve 1961 Anayasasının 99. maddelerinde yer alan Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçundan dolayı sorumlu tutulacağı hükmü, 1982 Anayasasının 105. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasalarımızda Cumhurbaşkanının vatana ihanetinden dolayı sorumluluğunu belirtmekle birlikte, vatana ihanetin tanımı ve içeriği belirtilmemiştir. Aynı şekilde hukuk mevzuatımızda da “vatana ihanet” suçu adında bir suç tipi ve bu suçun cezası bulunmamaktadır.

1982 Anayasasının 38. maddesinde düzenlenen²⁶² ve ceza hukukunun temel ilkelerinden olan “suç ve cezaların kanuniliği” (kanunsuz suç ve ceza olmaz) ilkesi karşısında vatana ihanet kavramının hukukumuzda tanımının dahi olmaması bir eksiklik sayılabilir mi?²⁶³

Ülkenin kanunlarında vatana ihanet suçu düzenlenmemiş olsa bile meclis Cumhurbaşkanını vatana ihanetle suçlandırabilir. Çünkü meclise bu yetki direkt olarak anayasa tarafından verilmiştir. Bu sebeple hukuk mevzuatımızda vatana

²⁶⁰ Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumsuzluğunun istisnasını oluşturan “vatana ihanet” başka ülkelerde de değişik isimler altında düzenlenmiştir. Örneğin 1949 Alman Anayasası ve 1929 Avusturya Anayasasındaki bu istisna “Anayasayı ihlal” iken 1999 Finlandiya Anayasasında “İnsanlığa karşı suç” (Soykırım gibi), 1937 İrlanda Anayasasında ise “Belirli fena hareket”tir. GÖZLER, Devlet başkanları, s. 93, 94

²⁶¹ İZGİ, GÖREN, a.g.e. Cilt II, s. 992

²⁶² Anayasa Madde 38 “Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.”

²⁶³ Bu konuda GÖZLER, ceza kanunlarında vatana ihanet suçunu ihdas eden bir hüküm olmadıkça Cumhurbaşkanlarının vatana ihanetten mahkum edilmelerinin mümkün olmadığını, vatana ihanet suçu ceza kanunları tarafından tanımlanmamışsa, yargılama makamları vatana ihanetle suçlandırılan Cumhurbaşkanları hakkında beraat kararı verilmesi görüşünü savunmaktadır. GÖZLER, Devlet başkanları, s. 106

ihanetin düzenlenmemesi bir eksiklik değildir. Zaten Anayasanın 105. maddesinin son fıkrasına göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin, suç ve cezaların kanuniliği ilkesine rağmen, Cumhurbaşkanının fiilini vatana ihanet olarak değerlendirmesi, olayla sınırlı subjektif bir karar niteliğindedir. Meclis, Cumhurbaşkanının fiilini vatana ihanet olarak değerlendirmekle yetinir, fiilin gerçekten vatana ihanet niteliğinde olup olmadığını araştırmaz. Bu yetki yüce divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesine aittir.

Anayasanın 105. maddesi son fıkrası gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhurbaşkanını vatana ihanetle suçlandırmakla, onun işlediği fiili nitelendirmekte, zaman ve koşullara göre fiilin vatana ihanet olup olmadığını değerlendirmektedir. Bu değerlendirme ile Cumhurbaşkanının sorumluluğu doğmakta ve ceza kanunlarının herkese uygulanabilirliği ilkesi sağlanmış olmaktadır. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, bir kovuşturulamamaktır yoksa işlediği vatana ihanet suçunu hukuka uygun hale getirmemektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan vatana ihanet suçlaması bu kovuşturulmazlığı ortadan kaldırmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin suçlaması kovuşturma olanağı sağladığına göre vatana ihanet suçlaması Cumhurbaşkanı için bir kovuşturma koşulu olmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından vatana ihanetle suçlandırılan Cumhurbaşkanı Anayasanın 148. maddesinin III. Fıkrasına göre,²⁶⁴ bu suçtan dolayı yüce divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanır. Bu halde Cumhurbaşkanlığı makamında bir boşalma söz konusu olacağından Anayasanın 106. maddesine göre yenisi seçilinceye kadar bu makama meclis başkanı vekillik eder.

²⁶⁴ Anayasa madde 148/III “Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

III-Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu

Hukuki sorumluk kişilerin özel hukuk (Ticaret hukuku, Borçlar hukuku, Medeni hukuk vs.) kapsamındaki eylemlerinden dolayı sorumluluğu anlamına gelir.

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunu da monarşilerde ve cumhuriyetlerde ayrı ayrı incelemek gerekir. Monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğu mutlakdır. Devlet başkanının (kralın) cezai sorumluluğu olmadığı gibi hukuki sorumluluğu da yoktur. Cumhuriyetlerde ise Cumhurbaşkanının mutlak bir sorumsuzluk içinde bulunması kabul edilmemektedir. Cumhuriyetlerde, Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu göreviyle ilgili eylem ve işlemleri ile kişisel eylem ve işlemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemleri dolayısıyla hukuki sorumluluğu olmamakla birlikte görevi dışındaki kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı sorumluluğu tamdır.

A-Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemleri dolayısıyla hukuki sorumluluğu

Anayasanın 105. maddesine göre Cumhurbaşkanının görevini yerine getirirken yaptığı iki türlü işlem vardır. Bunlardan birincisi, Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararlarıdır, bu kararlar Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Buna göre müşterek kararnameyle görevine son verilen bir kamu görevlisi, haklı bir sebep olmadan görevine son verildiği iddiasıyla Cumhurbaşkanı aleyhine her hangi bir dava açamayacaktır.

Cumhurbaşkanının görevini yerine getirirken yaptığı ikinci işlem türü ise Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleridir. Anayasanın 105. maddesine göre Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın, Cumhurbaşkanının resen imzaladığı bu kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Örneğin Cumhurbaşkanının bir kanunu veto etmesi gibi işlemleri ile bir kişiye zarar vermesi

halinde, zarara uğrayan kişinin zararının tazmini için Cumhurbaşkanı aleyhine tazminat davası açması söz konusu değildir.

B-Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla hukuki sorumluluğu

Cumhurbaşkanının hukuki sorumsuzluğu, ancak onun göreviyle ilgili eylem ve işlemleri dolayısıyla söz konusu olur. Cumhurbaşkanı, kişisel eylemlerinden, yani göreviyle ilgili olmayan eylem ve işlemlerinden dolayı her vatandaş gibi sorumlu olur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, hukuki sorumluk kişilerin özel hukuk (Ticaret hukuku, Borçlar hukuku, Medeni hukuk vs.) kapsamındaki eylemlerinden dolayı sorumluluğu anlamına gelir. Bu açıdan, Cumhurbaşkanı da bir hak ve fiil ehliyetine sahip bir kişi olarak özel hukuk kapsamındaki ilişkilere girebilir. Örneğin Cumhurbaşkanı borçlar hukuku kapsamına giren kira sözleşmesi yapabilir. Cumhurbaşkanı böyle bir sözleşme yaparsa sözleşmeden doğan sorumluluğu olabilir ve Cumhurbaşkanı sözleşmeden doğan borçlarını ifa etmelidir. Bu anlamda sözleşmeden kaynaklanan borçlarını ifa etmeyen Cumhurbaşkanının, tüm gerçek kişiler gibi, sorumluluğu doğar ve mahkemeler tarafından Cumhurbaşkanı hakkında bir takım müeyyidelere (tazminat, aynen ifa vs.) hükmedilebilir.

SONUÇ

1982 Anayasası, 8. maddesinde “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.” hükmü ile parlamenter hükümet sistemini ve onun doğal sonucu olan yürütme organının iki başlı olmasını kabul etmiştir. Anayasanın 104. maddesinde Cumhurbaşkanının devletın başı olduğu ve bu sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti Devletini ve Türk Milletinin birliğini temsil ettiği, Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözeteyeği düzenlenmiştir. Bu madde ile Cumhurbaşkanının Parlamenter Sisteme uygun olarak, devlet organları arasındaki uzlaştıracı rolü açıkça belirtilmiştir. Anayasanın 104. maddesinin düzenlenmesi parlamenter sistemin Cumhurbaşkanından beklediği işlevi yerine getirebilmesi açısından da yerindedir.

1982 Anayasası parlamenter sistemin ruhuna uygun olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesini de kabul etmiştir. Anayasanın 101. maddesine göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından seçilir. 101. maddede Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin kırk yaşını doldurmuş olması ve yüksek öğrenim yapmış olması aranmaktadır. Bu nitelikleri aramakla anayasa haklı olarak Cumhurbaşkanlığı gibi ülke için çok önemli olan bir makama yaş ve bilgi olarak belirli bir olgunluğa erişmiş kişilerin seçilmesini amaçlamıştır.

1982 Anayasası Cumhurbaşkanı seçiminde nitelikli çoğunluk arayarak Cumhurbaşkanının, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki partilerce kabul edilebilecek ve bu partilere eşit mesafede, tarafsız bir kişi olmasını da amaçlamıştır. Gerçekten de, Anayasanın 102. maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisince

yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi gizli oylama usulüne göre yapılır ve Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir.

1982 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan bir kişinin de Cumhurbaşkanı seçilebilmesini kabul etmiştir. Anayasanın 101. maddesinin 2. fıkrasına göre “Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.” Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından da seçilebilmesinin anayasada düzenlenmesi bizce gerekli ve yerindedir. Çünkü Cumhurbaşkanı olabilecek kişide olması istenilen başlıca nitelik, bu kişinin özellikle siyasi partiler üstü ve tarafsız bir kişi olmasıdır. Bu niteliklere sahip bir kişi Meclis içinde olabileceği gibi Meclis dışında da olabilir. Zaten önemli olanda parlamenter sistemin ruhuna uygun olarak Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesidir yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilmesi değildir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin uzaması ve kilitlenmesi hallerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kendi içinden bir aday yerine dışardan bir aday üzerinde daha kolay anlaşacağı varsayılırsa bu düzenleme yerindedir. Bizce burada önemli olan bir husus da bu adayın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne dışardan empoze edilmemesi, Meclis iradesinin bu konuda zorlanmamasıdır.

1982 Anayasası haklı olarak, 1961 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı seçiminde meydana gelmiş olan tıkanmaları ve siyasi kilitlenmeleri önlemek amacıyla, Cumhurbaşkanı seçimini süre ile sınırlandırmıştır. Anayasa bu süre içerisinde Cumhurbaşkanının seçilememesi halinde çözümü egemenliğin kayıtsız şartsız sahibi olan Türk Milletinin hakemliğine başvurmakta görmüştür. Anayasanın 102. maddesi gereğince dördüncü tur oylamada da Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri derhal yenilenir.

1961 Anayasası, 1921 ve 1924 Anayasalarında dört yıl olarak düzenlenen Cumhurbaşkanının görev süresini yedi yıla çıkarmıştır. 1982 Anayasası da 101. maddesinde, 1961 Anayasası gibi Cumhurbaşkanının görev süresini yedi yıl olarak kabul etmiştir. Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması açısından görev

süresinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi olan beş yıldan daha fazla olması gerekli bir düzenlemedir. Ancak kanaatimizce sosyal ve siyasal olayların çok hızlı değişebildiği ülkemiz şartlarında yedi yıl Cumhurbaşkanlığı görevi için uzun bir süredir. Üstelik Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin bu güne kadar beş yıllık yasama dönemi sona ermeden de yapıldığı da düşünüldüğünde Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama dönemi beş yıldan dört yıla Cumhurbaşkanının görev süresi de yedi yıldan beş yıla indirilebilir.

Cumhurbaşkanı göreve başladıktan sonra belirli sebeplerle geçici veya sürekli olarak görevinin başında olmayabilir. Bu anlamda yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanlığı makamının ve bu makamda bulunan Cumhurbaşkanının da sürekliliği gereği, Cumhurbaşkanlığı makamında sürekli ve geçici boşalma olması durumunda bu boşluğun doldurulması zorunludur. Bu sebeple 1982 Anayasası 106. maddesinde, Cumhurbaşkanlığı makamının belirli sebeplerle geçici ve sürekli boşalması durumunda bu makama Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının vekalet edeceğini ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanabileceğini düzenlemiştir. Bizce Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanına vekalet ettiği süre içerisinde Cumhurbaşkanına ait olağan yetkileri kullanabilir. Ancak vekalet süresi içerisinde Meclis Başkanının, Cumhurbaşkanına ait olağanüstü yetkileri kullanması da anayasa tarafından yasaklanmamıştır.

Anayasanın 106. maddesi Cumhurbaşkanının geçici olarak görevinden ayrılmasını ve Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halini düzenlemiştir. 106. Maddede “gibi sebeplerle” ifadesi kullanılarak Cumhurbaşkanın geçici olarak görevinden ayrılması durumu, hastalık ve yurt dışına çıkma ile örneklendirilmiş fakat tahdidi olarak sayılmamıştır. Bu sebeple bizimde katıldığımız görüşe göre, Cumhurbaşkanının, Anayasanın 105. maddesi gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisinin vereceği kararla vatana ihanetten dolayı suçlandırılması durumunda bu konudaki yargılamasının sonuçlandırılmasına kadar görevinden geçici olarak ayrılmış sayılması gerekir.

106. maddede Anayasa, Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması halini düzenlemiştir. Buna göre ölüm, çekilme veya başka bir sebeple

Cumhurbaşkanlığı makamı kesin olarak boşalırsa Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yerine getirir. Anayasa Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması haline ölüm ve çekilme durumunu örnek olarak göstermiş “veya başka bir sebeple” ifadesini kullanarak Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalmasını tahdidi olarak saymamıştır. Bu sebeple kanaatimizce, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin vereceği kararlarla vatana ihanetten dolayı suçlandırılan Cumhurbaşkanı bu suçtan dolayı mahkum olursa, bu durumun Cumhurbaşkanlığı makamının kesin olarak boşalması olarak kabul edilmesi gerekir.

Parlamentar hükümet sistemlerinde başbakanı atama yetkisi devlet başkanına ait bir yetkidir. 1982 Anayasası da 104. maddesinde Başbakanı atama ve istifasını kabul etmeyi Cumhurbaşkanının yürütme alanına ilişkin görev ve yetkisi olarak düzenlemiştir. Cumhurbaşkanının, ülkenin bir an önce bir hükümete kavuşması ve yürütme işlerinin sürüncemede kalmaması için, Başbakanı gecikmeksizin ataması gerekmektedir. Çünkü ülkede hükümetin olmaması her türlü belirsizlik ve istikrarsızlık için en uygun ortamlardır.

Anayasanın 109. maddesine göre Başbakan Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır. Madde metninden de anlaşıldığı gibi Cumhurbaşkanının Başbakanı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından ataması söz konusu değildir. Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi birinin Cumhurbaşkanınca Başbakan olarak atanmasında hukuken bir engel yoktur. Ancak Cumhurbaşkanı bu görevi, Meclisten güven oyu alabilecek hükümeti kuracağına inandığı kişiye vermelidir. Çünkü Başbakan tarafından kurulan Bakanlar Kurulunun parlamentodan güvenoyu alama zorunluluğu vardır. Bu sebeple parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanının başbakanı atama yetkisi sınırsız bir yetki değildir. Bu da Cumhurbaşkanının parlamentodan güvenoyu alabilecek birisini Başbakan olarak ataması anlamına gelir. Uygulamada da Cumhurbaşkanı bunu sağlamak için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde çoğunluğa sahip partinin genel başkanını Başbakan olarak atamaktadır.

Anayasanın 104. maddesi de Başbakanın teklifi üzerine bakanları atama ve görevlerine son verme yetkisini Cumhurbaşkanıya vermiştir. 1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı tarafından atanabilecek bakanlar, Başbakan tarafından milletvekilliği seçilebilme yeterliliğine sahip olan kişiler arasından yani meclis dışından da belirlenebilir. Milletvekili olmayan bir kişinin bakan olarak atanabilmesi her ne kadar Anayasa tarafından düzenlenmiş olsa da, parlamenter sistemin temelinde seçilmiş kişilerin yönetimde söz sahibi olması olduğu düşünüldüğünde, seçilmemiş dolayısıyla seçmenlerden temsil yetkisi almamış bir kişinin bakan olarak atanmaması gerektiği kanaatindeyiz. Bir yetkinin verilmiş olması onun mutlaka kullanılacağı anlamına gelmediğinden bizce Başbakanın bu yetkisini olağanüstü durumlar dışında kullanmaması gerekmektedir.

Acaba Cumhurbaşkanı'nın Başbakanın teklif ettiği bakanları atamak veya görevlerine son vermek konusunda bir takdir hakkı var mıdır? Parlamenter Sistemin temel özelliklerinden olan Devlet Başkanının siyasi sorumsuzluğu göz önüne alındığında bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildir. Parlamenter Sistemde yürütmenin sorumlu ve icrai kanadını Bakanlar Kurulu oluşturmaktadır. Bakanlar Kurulunun diğer işlemlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanı burada da siyasi yerindelik denetimi yapamaz. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Başbakanın Bakanlar Kurulu olarak sunduğu listeyi atamak zorundadır. Aynı durum Başbakanın teklifi üzerine bakanların görevine son verilmesi içinde geçerlidir. Ancak bu Cumhurbaşkanı'nın bu konuda hiçbir takdir hakkının olmadığı anlamına da gelmez. Çünkü kendisine sunulan Bakanlar Kurulu listesi üzerinde siyasi yerindelik denetimi yapamayan Cumhurbaşkanı'nın anayasallık ve hukukilik denetimi yapabilmesi en doğal hakkı ve yetkisidir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Başbakan tarafından atanmak üzere kendisine teklif edilen bakanların Anayasanın 109. maddesindeki şartlara sahip olup olmadıklarını denetleyebilir.

Anayasanın 104. maddesi, kararnameleri imzalamayı Cumhurbaşkanı'nın yetkileri arasında düzenlenmiştir. Kararnameden anlaşılması gereken Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararnameleri ve Müşterek

Kararnamelerdir. Anayasada aksi yönde bir hüküm bulunmadıkça bütün Bakanlar Kurulu işlemleri de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmalıdır.

Cumhurbaşkanının imzası olmadan kararnamelerin hukuki sonuçlar doğurması ve üçüncü kişileri bağlaması mümkün değildir. Cumhurbaşkanının kendisine sunulan kararnameleri imzalamayı reddetmek yetkisi kural olarak yoktur. Parlamenter Sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı, parlamento karşısında sorumlu olan Bakanlar Kurulunun işlemlerini imzalamalıdır. Çünkü Cumhurbaşkanının imzası olmadan bu işlemler tamamlanmış sayılmaz. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu işlemlerini siyasi yerindelik denetimine tabi tutarak imzalamaktan çekinemez. Ancak Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun bütün işlemlerini de imzalamak zorunda değildir. Çünkü Bakanlar Kurulu işlemleri üzerinde siyasi yerindelik denetimi yapamayan Cumhurbaşkanının bu işlemler üzerinde hukukilik denetimi yapması en doğal hakkı ve görevidir. Sonuç olarak Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun ancak hukuka aykırı işlemlerini imzalamaktan çekinebilir. Anayasa Mahkemesinin 27 Nisan 1993 tarih ve K. 1993/18 sayılı kararında da belirttiği gibi Cumhurbaşkanı, sorumluluğu üstlenen Bakanlar Kurulunun siyasal takdir yetkisine hangi gerekçeyle olursa olsun müdahale etmemeli, bu alandaki rolünü bir danışma ve uyarı işlevi ile sınırlı tutmalıdır.

Türk Anayasa Hukuku doktrininde Cumhurbaşkanının Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve Üniversite rektörlerini seçip ataması eleştirilmektedir. Çünkü Yükseköğretim Kurulu ve Üniversiteler merkezi idareden ayrı tüzel kişiliğe ve icrai kararlar alma yetkisine sahip kuruluşlardır. Dolayısıyla ayrı tüzel kişiliğe ve icrai karar alma yetkisine sahip bir kurumun üyelerinin ve başkanının yürütmenin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı tarafından tek başına atanabileceğini söylemek parlamenter sistemin mantığına uymamaktadır. Bu sebeple Cumhurbaşkanının Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve Üniversite rektörlerini seçip atama yetkisini Başbakan ve ilgili bakanla birlikte kullanması gerekir.

Cumhurbaşkanının yetkilerini kullanmasında yardımcı olması düşüncesiyle kurulan Devlet Denetleme Kurulunu da 1982 Anayasasının kabul ettiği parlamenter sistemle bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü parlamenter sistemde

Cumhurbaşkanının rolü denetim organı olmak değildir. Sistem içerisinde Cumhurbaşkanının esas görevi Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrasında da belirtildiği gibi tarafsız sıfatıyla anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmektir. Yani Cumhurbaşkanı tarafsız sıfatıyla devlet organları arasında denge unsuru olacaktır. Parlamenter sistemde bu görevini yerine getirebilmesi için Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu da kabul edilmiştir ve sorumsuz Cumhurbaşkanı yürütmenin kendisi değil tarafsız bir kanadadır. Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrası parlamenter sistemin mantığına uygun olarak yorumlandığında sorumsuzluğu tartışmasız kabul edilen Cumhurbaşkanına siyasal olarak sorumlu olan organları denetleme yetkisinin verilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bizce parlamenter sistemin gereği gibi işleyebilmesi ve devlet kurumlarının uyumlu bir şekilde çalışabilmesi için Cumhurbaşkanının şu niteliklere sahip olmalıdır: Toplum üzerinde moral ağırlığa sahip, yemininde ve anayasal görevlerinde taraf, siyaseten tarafsız olmalıdır. Devlet çarkının dönmesini sağlamalı, sistemin tıkanıdığı durumlarda sistemi çalıştırabilmeli, kurumlar ile sivil otorite arasında dengeyi ve ahengi sağlayabilmelidir. Toplumla iletişim kurarak, mesaj verebilmeli, vereceği mesajlarla devlete ve geleceğe güveni diri tutabilmelidir.

KAYNAKÇA

AKİPEK Ömer İlhan, Devletler Hukuku, İkinci kitap, Ankara,1965, s.103

AKYILDIZ Ali, Devlet Denetleme Kurulu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ALDIKAÇTI Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Baskı, İstanbul 1982

ALDIKAÇTI Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Baskı, İstanbul 1982

ALDIKAÇTI Orhan, Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet başkanlığı, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1960

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Ankara, 1996

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz, Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi, A.İ.D., Cilt 21, 1988, Sayı 1

Anayasa Mahkemesinin 27 Nisan 1993 tarih ve K. 1993/18 sayılı kararı. AMKD., S. 31, C. 1

ANAYURT Ömer, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Üçüncü Baskı, Ankara, Ekim, 2002

ARMAĞAN Servet, 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul, 1978

ATAR Yavuz, Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gerekleri Doğrultusunda Değişiklik Önerileri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu, 22, 24 Nisan 2004

- ATATÜRK Mustafa Kemal, Nutuk, İstanbul, 1960, Cilt III
- BAŞGİL Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejim ve Anayasa Prensipleri, Cilt II, İstanbul, 1960
- BİLGİN Pertev, 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim, İÜHF. Yayını, İstanbul, 1976
- ÇELİK Edip F., Milletlerarası Hukuk, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1975, Cilt I
- DEMİRBAŞ, Timur. Ceza Genel Hukuku. Ankara, 2002
- DÖNMEZER Sulhi, ERMAN Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel kısım, İstanbul 1994
- DURAN Lütfi, Reiscumhurun Nutku ve İstizah Usulü, İ.Ü.H.F. Mecmuası, İstanbul, 1950, Cilt 16.
- ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara, 1997
- ERDOĞAN Mustafa, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Ankara, 2001
- EROĞUL Cem, Anütüze Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara, 1995
- EROĞUL Cem, Çağdaş Devlet Düzenleri, Ankara, 2001
- FENDOĞLU Hasan Tahsin, Devlet, Diplomasi ve İnsanın Özgürlük Mücadelesi, İstanbul, 1999
- FENDOĞLU Hasan Tahsin, Hukuk Bilimine Giriş, İstanbul, 1997
- GÖREN Zafer, Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, 1999
- GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Bursa, 2002
- GÖZLER Kemal, Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması, Bursa, 2000
- GÖZLER Kemal, Devlet Başkanları (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi), Bursa, 2001
- GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Temmuz, 2000
- GÖZÜBÜYÜK Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1985

GÖZÜBÜYÜK Şeref, Yönetim Hukuku Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Ankara, 1998

GÜNDAY Metin, İdare Hukuku, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Ankara, Mayıs 2002

GÜNEŞ Turan, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, 1956

GÜNGÖR Dilek, ERDEM Zihni, Radikal Gazetesi, 27.01.2004

GÜRBÜZ Yaşar, Karşılaştırmalı siyasal sistemler, İstanbul, 1987

İlhan ARSEL, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1962

İZGİ Ömer, GÖREN Zafer, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, Cilt II, Ankara, 2002

KARAMUSTAFAOĞLU Tunçer, Yasama Meclislerini Fesih Hakkı, AÜHF Yayınları, Ankara, 1982

KERSE Ahmet, Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, Doktora Tezi, İstanbul, 1973

KİLİ Suna, GÖZÜBÜYÜK Şeref, Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, Ankara, 1985

KİLİÇÇİ Sedat, Milletlerarası Antlaşmaların Onaylanması, AÜHF Yayınları, Ankara, 1968

KUZU Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul, 1990

KUZU Burhan, Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi, İstanbul, 1993

KUZU Burhan, Türkiye İçin Başkanlık Sistemi, İstanbul, 1997

MUMCU Ahmet, 1924 Anayasası, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1985

OKANDAN Recai Galip, Umumi Amme Hukuku, İ.Ü.Y. NO: 1173, İstanbul, 1966

ONAR Erdal, 1982 Anayasasında Anayasayı Değişirme Sorunu, Ankara, 1993

ONAR Erdal, Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünölmeli midir?, Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayında Sunulan Bildiri, Ankara, 9-13.01.2001

ÖNDER Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992

ÖZBUDUN Ergun, Parlamenter Rejimde Hükümeti Murakabe Vasıtaları, A.Ü.H.F. Yayın no:171, Ankara, 1962

ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1995

ÖZER Atilla, Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Ankara, 1998

ÖZTÜRK Namık Kemal, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği ve 1982 Anayasasındaki Düzenlemenin Parlamenter Sistemle Uyumu, A.İ.D., Mart 1992, Cilt 25, Sayı 1

ÖZTÜRK, Bahri,Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara, 1992

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara, 1998, Birinci Kitap

PAZARCI Emin, "9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile yapılan röportaj" Tercüman Gazetesi, 23 Şubat 2004

SABUNCU Yavuz, Anayasaya Giriş, Ankara, 2003

SARTORİ Giovanni, karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir İnceleme, Çeviren: ÖZBUDUN Ergun, 1997

SEVİĞ Vasfi Raşit, 23 Nisan 1920'den 24 Nisan 1924'e kadar Anayasa Hareketleri, A.Ü.D., 1951, Cilt VIII

- SOYSAL Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul, 1987
- TANÖR Bülent, BEYGO Taner, Türk Anayasaları, İstanbul, 1964
- TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, 2001
- TAŞKIN Ahmet, ZENGİN İbrahim, Ceza Hukuku El Kitabı, Türk Ceza Hukuku, Ceza Yargılaması Hukuku, Ceza İnfaz Hukuku, Ankara, 2004
- TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, İstanbul, 1996
- TEZİÇ Erdoğan, Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi, A.M.Y., Ankara, 1987, Cilt 3
- TEZİÇ Erdoğan, Türkiye’de 1982 Anayasasına Göre Kanun Kavramı, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul, 1972
- TURHAN Mehmet, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, TBMMB, Eylül, 2003, Ankara
- UZ Abdullah, Parlamenter Hükümet Sistemlerinde ve Türkiye’de Devlet Başkanının Başbakanı Atama Yetkisi ve Görevi, Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 1998
- YALÇINKAYA Namık Kemal, Kaynakları, Kurumları ve Temel İlkeleriyle İngiliz Hukuku, Ankara, 1981
- YAVUZ K. Haluk, Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Ankara, 2000

ÖZGEÇMİŞ

Salih ÖNDER, 1978 yılında Kayseri’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kayseri’de tamamladı. 2001 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 23.09.2002 tarihinde Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim dalı Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen aynı anabilim dalında bu görevi yapmaktadır.

